15-30 Eylül 1984

Sayı: 10/150 lira

Yeni Gündem

7 yaşındaki çocuğun varlığı neden "Armağan" olsun

M. Ali Birand: Türk-Yunan sorunu halledilebilecek bir sorun değildir

"Yedinci Gün" olarak tatil ya da "Bodrum"

Kültür mirası, hukuk ve 2863 sayılı yasa

Bildik bir yaklaşım tarzı

OSMAN BALCIGİL

"*Yeni Devir*" gazetesi 27 Ağustos'tan 31 Ağustos'a kadar yayımladığı "Anket Dizisi"yle *Gündemdeki Önemli Bazı Konulara* (adeta) *Işık Tuttu. Mevlüt Şirin* ve *Ali Okur*'un birlikte hazırladıkları "Anket Dizisi" bildik "bir yaklaşım tarzı"nın neredeyse "en iyi ifade edilmişi" olduğundan özetleyerek de olsa aktarmaya değer.

"*Yeni Devir*"in araştırmacı ve yazarı bu ikili, okulların açılmaya yüz tuttuğu içinde bulunduğumuz günlerde, anlaşılan gençliğin bazı kavramlara ve olaylara nasıl yaklaştıklarını irdeleyerek "eğitim meselesi"ne bir "katkı"da bulunmak istemişler. *Şirin* ve *Okur*'un "Anket Dizisi"nin soruları şunlar:

— İnsan yaşamının gayesi ve anlamı nedir?

— Ortadoğu'da olan olaylar hakkında ne düşünüyorsunuz?

— Medeniyet nedir? Bugün "medeniyiz" diyenler gerçekten medeniler mi?

— İslam kavramı sizde neyi çağrıştırıyor?

— Bazı bilim adamlarının son zamanlarda İslam'ı seçmelerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

"Giriş"ten de anlaşılacağı üzere

Şirin-Okur ikilisi ayrıca "anket olayı"na da bir "katkı" olmak üzere yepyeni bir teknik geliştirmişler: Her soruyu önce nasıl düşünülmesi gerektiğini belirterek sormuş, verdikleri cevaplara göre, gençleri iki sınıfta tasnif etmiş, ardından da "yorum"da bulunmuşlar. İkilinin "düşünce ve yorum"larından ilginç birkaç örnek vermeden, "nasıl bir 'yaklaşım' tarzı"ndan hareket ettiklerini "Anket Dizisi"ne yazdıkları "Giriş"ten izlemekte yarar var:

"... Peki gençlik nasıl sağlam fikirlerle donanır, nasıl her yönden verimli olacak hale gelir? Bize göre bu sorunun cevabı 'maarif'tedir. Çünkü insanlar nasıl bir eğitime tabî tutulursa o doğrultuda hareket ederler. Yani insanın düşünmesi, hayat tarzı, dünya görüşü aldığı eğitimle paraleldir. Dolayısıyla gençlere nasıl bir eğitim verilmişse ona göre de ürün alınır.
işte biz bu yoldan hareket ederek yükseköğrenim gören gençlerimize aşağıdaki (yukarıdaki) *soruları yönelttik. Amacımız, gençler hakkında nisbi bir değerlendirme yapmak bu arada da maarif sistemimiz hakkında bir fikre sahip olmaktır."*

Amaç bu kadar net olunca

Allahtan *Şirin* ve *Okur* özü-sözü doğru araştırmacılar. Kimseyi uzun uzadıya kafa yorma, "Bu da nasıl bir anket ola ki?" diye ter dökmek zorunda bırakmıyor, açık-seçik söylüyorlar niyetlerini; *"Gençler hakkında nisbi bir değerlendirme yapmak, maarif sistemimiz hakkında bir fikre sahip olmak."*

Neye göre: Kuşkusuz kendi "düşünce" tarzlarına. Haldeki maarif sistemi düşünce tarzlarına uygun mu?: Kuşkusuz hayır.

Ne yapmak gerekiyor?: Kuşkusuz mücadele etmek.

Nasıl: Kuşkusuz kendi görüşlerine uzak ve yakın örnekleri seçip, *sözlerini bunlar üzerinden söyleyerek.*

Bu yöntemin çokça kullanıldığı bir ülkede idame-i hayat ediyoruz. İktidar olsun muhalefet olsun hemen bütün eğilimlerin başvurdukları bir yöntem bu: Muhalefet olunduğunda iktidarın yanlış yolda olduğunu, iktidar olunduğunda ise her şeyin yolunda gittiğini kanıtlamak üzere, politikamızı benimseyenlere ve benimsemeyenlere *istediğimiz sözleri söyletmek.*

Birkaç örnek

Şirin ve *Okur* soruyorlar:

— İnsan yaşamının gayesi ve anlamı nedir?

Önce kendileri cevaplıyorlar:

—İslam'a göre —yanılmıyorsak Şirin ve Okur burada bize göre demek istiyorlar— *insanın dünyaya gelişinin amacı, Allah (c.c.)'ın insanlar için koyduğu ve yine insanlar arasından seçmiş olduğu peygamberler aracılığıyla insanlara tebliğ ettiği ilahi emirlere ve yasaklara uymaktır... İnsan yaşamının gayesi sadece Allah (c.c)'a kulluktur.*

Sonra öğrencilere yöneltiyorlar aynı soruyu ve çeşitli cevaplar alıyorlar: Üşenmedik saydık 14'ü olumsuz 13'ü olumlu olmak üzere 27 öğrenciye sormuşlar sorularını.

Ardından da bir yorum geliştirmişler:

— Görülüyor ki, gençlerimizin birçoğu hayatının gayesi, anlamı, ne için dünyaya geldiğini bilmiyor. Hep dünyalık geçici zevklerden bahsediyorlar...

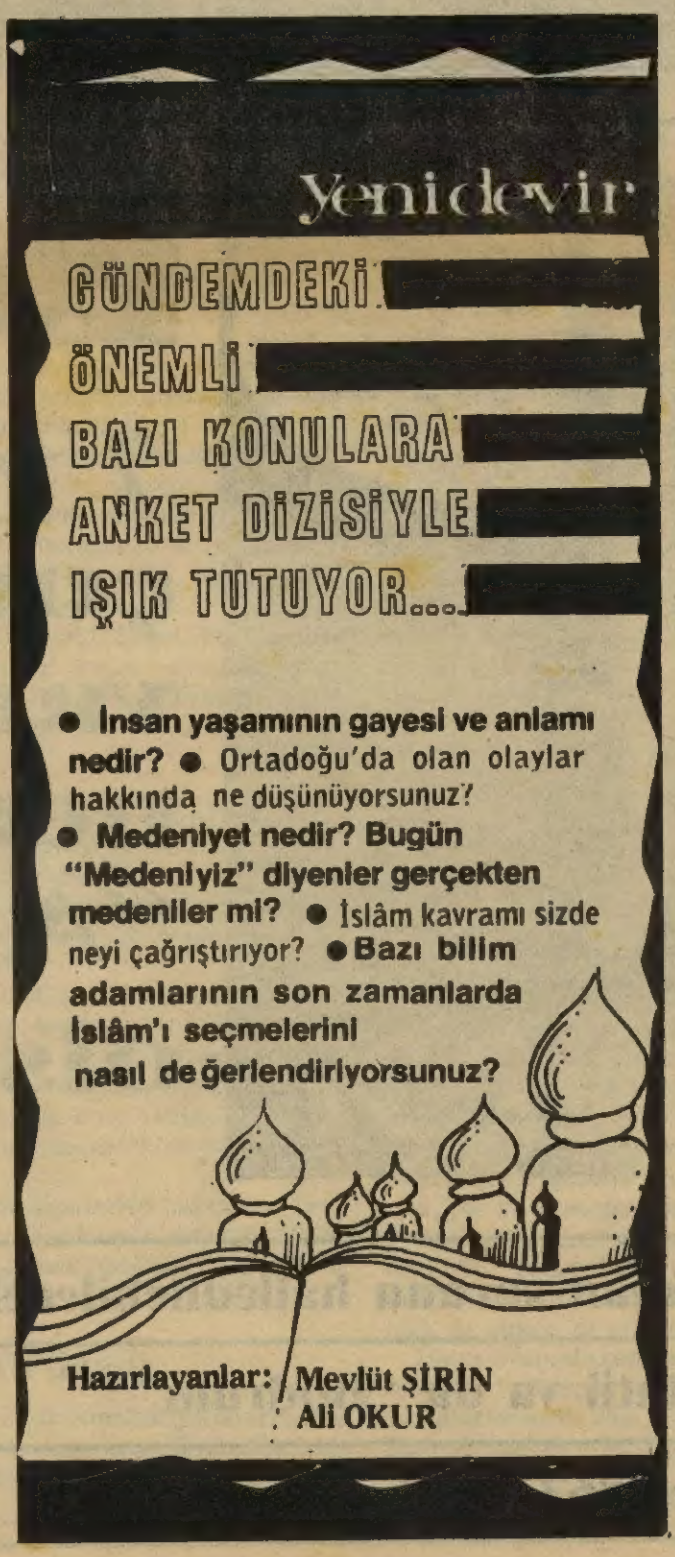

.. Buna göre siz gençlerimizin, eğitim sistemimizin, öğretmenlerimizin halini tasavvur edin. Velhasıl, insan yaşamının gayesi ve anlamı, Allah'a kulluk etmek ve bu dünya'da kulluk üzerine imtihana çekilmektir.

* * *

Soruyorlar:

— Ortadoğu'da meydana gelen olaylar hakkında ne düşünüyorsunuz?

Cevaplıyorlar:

— İslam'a göre Yahudiler, Allah (c.c.) tarafından lanetlenmiş bir kavimdir. Yine inanıyoruz ki Yahudiler, Müslümanların baş düşmanlarından biridir.

Ardından soruyu öğrencilere yöneltiyor, 9'u fikirlerini destekler mahiyette olmak üzere 15 cevap alıyorlar.

Değerlendirmeleriyse şöyle:

— Verilen cevaplardan henüz hakikati anlayamamış gençlerimizin çok olduğunu anlıyoruz. Dolayısıyla da, maarif sistemimizin gerçeklerimizi dünya siyaseti ile ilgilenmeye teşvik etmediğini görebiliyoruz.

* * *

Şirin ve Okur'un üçüncü soruları:

— Medeniyet nedir? Bugün "medeniyiz" diyenler gerçekten medeniler mi?

Cevapları da şöyle:

— Medeniyet İslam'dır... Çünkü, İslam, Allah'ın emirlerinden müteşekkildir. Çünkü İslam Allah'ın değişmez kelâmıdır. Çünkü İslâm bir dünya ve ahiret nizamıdır.

Aynı soruyu gençlere yönelten "Yeni Devir" gazetesi yazarları, 22 gençten 14'ünden istedikleri cevapları alamamış ve şöyle bir değerlendirmede bulunmuşlar:

— Gençlerimizin bir kısmı gerçek anlamda medeniyet deyimini kavramışlar, bir kısmı ise kavrayamamışlar. Sadece iyilik, güzellik gibi beylik laflarla tanımlamaya çalışmışlar. Halbuki iyilik, güzellik kavramı her ideolojiye göre değişiklik arzeder. Bugün en vahşice hareketleri yapan milletler bile bu lafları (doğruluk, iyilik, güzellik) ağızlarından düşürmüyorlar. Sonuç, eğer gençlerimiz her yönden en ileride olmayı daha doğrusu insanca yaşamayı medeniyet olarak alıyorlar ise, ki öyledir de, medeniyet İslam'dır.

Şirin ve Okur ikilisinin soruları, kendi cevapları, aldıkları olumlu-olumsuz cevaplar ve bunları değerlendirişleri öteki iki konuda da —İslam, bilim adamları— aynı minval üzere devam ediyor.

Her şey önceden belli

Sorular belli —zaten hep de belliydi—.

Kime gidileceği ve hangi cevabın alınacağı da biliniyor —zaten her zaman da biliniyordu—.

Sıra *söylenecek söze* gelince: Onun ne olduğu da önceden belliydi.

Sonuç: Allah'ın izniyle ve evvel Allah, *söylenmek istenen söz tam söylenmek istendiği gibi söylenmiştir.*

...

Ne mi var bunda?

Yoo, hiçbir şey yok...

IF I WERE A RICH MAN

Esin Afşar ah bir Kültür Bakanı olacakmış ki, arabeski yasaklasın. Demokrasi geleneği güçleniyor demek. Hele böyle derin kültürlü sanat elçilerimiz bakanlıklara aday olmayı sürdürürlerse, sırtımız yere gelmeyecektir. Yabancılar, her zamanki gibi, bizden uyanık davranıp, Esin Afşar'ın erdemlerini sezmişler: Bir hayli zaman önce hakkın rahmetine kavuşan ünlü Frenk şairi Jacgues Prévert, şu sıralarda ünlü bir besteci kılığına girerek bakan adayı şarkıcımız için tam iki adet beste hazırlamaktaymış. Basûbâdelmevt'ten korkulur: Sakın Prévert de arabeske kaymış olmasın?

Başlık değişince

Yeni Gündem'in 7. sayısında *"Liberal olmadan demokrat olunamaz"* başlığı ile yayınlanan yazım için, Sayın Mehmet Yetiş'in eleştirilerini (**Yeni Gündem**, sayı 9) yararlanarak okudum. Sn. Mehmet Yetiş'in eleştirileri, yazının başlığını oluşturan yargıya dayanıyor. Oysa, bu başlığı yazan ben değilim. Bu başlık, derginin yazı işleri sorumlularınca konulmuş olsa gerek.

Benim o yazıdaki amacım, Sn. Yetiş'in de saptadığı gibi liberallik kavramını, başlıca, "ansiklopedik" bilgi düzeyinde ele almaktı. Bir de, kendini "liberal" görüp-göstermek isteyenlerin hayli arttığı günümüz ortamında şu soruyu sormak istemiştim: *"Liberal olmak kolay mı?"*

Yazıma, benim koyduğum —yayınlanmayan— başlık da buydu zaten: *"Liberal olmak kolay mı?"*

Rona AYBAY/ANKARA

Sade iktidar değil

Gerçeği bilmek yetmiyor. Onu başkalarına anlatmak da gerekiyor.

Bugün herkesin gördüğü bir felâket tablosunu, nedense anlatmak ve anlamak istemiyoruz. Nedir iç siyasal manzaramız?

İktidardaki partinin akıl almaz umursamazlık içindeki gidişi ve muhalefet adına bu felâkete seyirci kalınması çok acıdır.

Ben; sadece içi boş sloganlarla (Bürokrasiyi kaldıracağız... Herkese tapu vereceğiz) oyları toplayıp iktidar olan ANAP'ı değil, ayrıca böylesine temelsiz bir iktidara "Yeter artık!" diyemeyen muhalefeti de suçluyorum.

Nerededir sosyal demokrat olduğunu öne süren SODEP? Halkın % 23 oyunu "susmak için mi" istedi ve aldı?

Mehmet ERDENER/DENİZLİ

Dil tartışmasına müdahale

Tercihler hedeflerle uyumlu olabilmelidir. Nasıl bir toplum, nasıl bir dünya? Kişinin bu soruya verdiği cevap çeşitli alanlardaki tavırlarında rol oynar. Veya, rol oynaması gerekir.

Her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de farklı yaklaşımlar var. Farklı dünya projelerine sahip kişilerin çoğunun öztürkçe konusunda kendi hedefleriyle tutarlı davrandığı, ama bazı marksistlerin tutarlı davranmadığı kanısındayım. Açayım:

Bir Müslüman'ın Kur'an dilinden uzaklaşma demek olan öztürkçeciliğe karşı olması tutarlı bir davranıştır. (Müslüman terimi ile bu dinin beş şartını yerine getiren ve dinin hayatı bütünüyle yönlendirmesini isteyenleri kastediyorum. Türkiye'de bir tanrının varlığına inanan kişilerin çoğu kendilerine alışkanlıkla Müslüman diyorlar.) Dünyadaki bütün Türklerin birleşmesini gaye edinen bir Turancıya gelince: Öztürkçecilikten tedirgin olması normal; çeşitli Türk grupları arasındaki kültürel farkların birleşmeyi zorlaştırıcı yönde artması istenmeyen bir şey olmalı. Turancıların öztürkçeciliğe karşı çıkması (herhalde Osmanlıcacılığa da karşı oldukları veya olmaları gerektiği gibi) tutarlı bir tavırdır. Misak-ı Millî'yi temel alanlar arasında gerek tarihî bağlar konusunda duyarlı gerek ülke içi haberleşme kaygısında olan kişilerin öztürkçeciliğe taraftar olmaması da anlaşılır ve tutarlıdır. (Lütfen, "kelime" kelimesi halkımızca anlaşılmadığı için "sözcük" ileri sürüldü denmesin.)

Soru: Hedefi bir dünya toplumu olan Marksistlerin tavrı ne olmalı? Uluslar arasındaki duvarların aşılmasını savunmakla duvar örüp pekiştirmek bağdaşmayan tutumlar. Öztürkçecilik Marksizmle bağdaşmaz, (Özalmancacıların Marx'a ne kadar bozuk çaldıklarını da gözden kaçırmamak lazım.) Bazı milliyetçiler (öztürkçecilik de bir çeşit milliyetçiliktir) "yabancı" dedikleri kelimelerden tedirgin ve bunda tutarlı olabilirler. Ama bir *enternasyonalistin* "yabancı kelime" kavramını aynı rahatlıkla kullanması biraz tuhaf bir durum. "İlericilik/gericilik" anlayışının bir bedeli.

Bu yazıyı çeşitli açılardan yıpratmak isteyen öztürkçeciler çıkabilir; bu beni şaşırtmaz. Beni ilgilendiren, sosyalist hareketin sorunlarından biri olan öztürkçecilik konusunda, daha kapsamlı bir ifadeyle *"dil"* konusunda, daha tutarlı ve verimli bir noktaya gelinmesi. Açıkça: *"Sistem"* kelimesinin yerini *"dizge"*nin alması için çaba harcamak benim programımda yer almıyor; üstelik, *"yabancı"* denilen kelimelerin atılmaya çalışılmasını, savunduğum hedef açısından zararlı görüyorum. Dünya dilinin kelime haznesi gökten zembille inmeyecek. Bu hedefin uzun vadeliliği ise ona *karşı* çalışmayı haklı kılabilir mi?

Tarık GÜNERSEL/SUUDİ ARABİSTAN

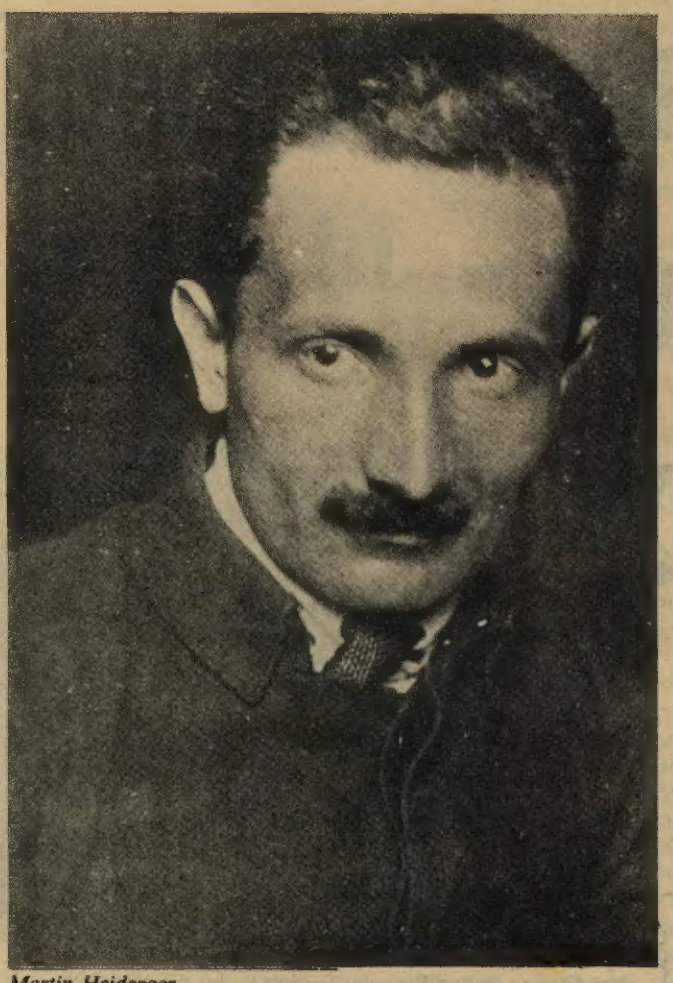

Martin Heidegger

Akbabalık ve gerzeklik

Serdar Kırdar'ın 8. sayıda yayınlanan, genel olarak **Yeni Gündem**'i, özel olarak da beni, *akbabalık* ve *gerzeklik*le suçlayan mektubu -ne yalan söyleyeyim- son derece ilginç.

Ama yanıtı haketmiyor değil -ayrıntıya fazla girmeden, iki nokta (*akbabalık* konusunda): Bu suçlama, "yayın dünyası" için genel olarak geçerli olduğundan biraz daha az geçerli, **Yeni Gündem** için: Foucault'nun ölümünü haber verdiğimiz sayının bir *öncesinde* bir konuşmasını, bir *sonrasında* da toplu değerlendirmesini yaptık. Yani, "gövde"sine çullandık, ama "ceset" olmadan *önce* başladık bu işe.

Hatta, *çok daha önce* (*gerzeklik* konusunda): Kırdar'ın "iktidar" ve "gövde" kavramlarıyla ilgili başvurduğu Foucault tümcelerinin geçtiği metinlerden bazılarının çevirilerini, tam iki yıl önce (Temmuz/Ağustos 1982) Ankara'da yayınlanan *Tan* dergisinin 'Foucault Özel Sayısı'nda yayımlamıştım. Aynı sayıda yer alan -**Yeni Gündem**'dekinden daha uzun bir- yazımda da, düşünürü daha geniş(ce) bir açıdan ele almıştım.

Yeni Gündem?'deki yazımsa tek bir şeyi amaçlıyordu: Foucault'ya, özellikle Marx yanlısı (yerli-yabancı) vatandaşlarca yapıştırılmak istenen (sanki suçmuş gibi!) "yapısalcı" yaftasını bir ucundan çekiştirerek, Marx'la Foucault arasındaki ilişkiye *farklı* bir açıdan bakmak...

Bu konuda Foucault'nun kendi sözlerine dayanıyordum; ama neye yarıyor ki?.. Daha 19 Ağustos günkü *Cumhuriyet*'in "Pazar Bulmacası"nda kanıtlandı savımın yanlışlığı: 'Yukarıdan aşağıya 12': "Yapısalcı bir çözümlemeyle kültürün düzenleyici ilkesi saydığı tutarlılığı ve uygunluğu çeşitli kültürlerde ortaya çıkaran..." Çözüm:M-I-C-H-E-L-F-O-U-C-A-U-L-T...

Ne yapalım: Ortalıkta, *aynı zamanda* gerzek olan akbabalar gezinirken, gerzekliğimizle akbabalığımızı en azından *ayrı* tutabiliyorsak (yukarıdan aşağıya ya da soldan sağa) 'erdemli' bile sayılabiliriz...

Oruç ARUOBA/İSTANBUL

Yahu kardeşim

Öyle yazarlar var ki yalnızca yazmış olmak için yazıyorlar. Onlar için yazmak halka hizmet etmek değil, onlar kendi aralarında tartışıyor ayrı dünyalarda yaşıyorlar.

Hele ki dergilerde böylesi yazılar görmek insanı çıldırtıyor.

"Bilmemek ayıp değil öğrenmemek ayıp" değil mi? Güzel. Peki öğrenmeye uğraşan bizleri bilir kabul edip de bir şeyler anlatmaya çalışmak biraz saçma değil mi? Bir konu anlatılırken onun hakkında kısaca ve açık bir bilgi, sonra da gerekli ayrıntı anlatılsa olmaz mı?

Yeni Gündem'in 8. sayısının 37. sayfasında şöyle bir başlık vardı: *"Heidegger neden faşist olamaz."* Sayın *Oruç Aruoba* adında bir yazar yazmış yazıyı.

Niye hiç bilmeyenleri de düşünmezler ki. Yahu kardeşim yazsana, kim bu *Heidegger*. Hiç mi düşünmüyorsun yazılarınızı lise öğrencilerinin, üniversite öğrencilerinin de okuduğunu. Ve bu yazıyı -lütfen söyler misiniz- hangi lise öğrencisi anlayabilir. Böylesine saçma sapan bir tartışmayı bizim hiç anlayamayacağımız bir dille kasıtlı olarak mı yazıyorsunuz? Lütfen sıkıldığınız zamanlar duyduğunuz gereksinimden dolayı yazmayın.

Aykut ARCAK/ANKARA

Özdeki evrensel

Afrika halkı önderlerinden bazıları Batı'nın istilasına karşı halkı uyarmak için onlara söylev verirken ileri gelen kabilelerin giysileri ve bir simge durumundaki kabile mızrağı omuzlarında olarak onların karşısına çıkıyor.

Ünlü ressam Matisse'in eski Osmanlı minyatürlerinden esinlendiği söyleniyor.

Bu iki olgu, tüm dünya kültür yaratıcıları için belli bir uyarı olmalı. Çünkü evrenselliğe ancak tek insan olarak etnik grup olarak ve ulus olarak kendi insan kişiliğini ve o kişilikte yaşayan tüm insanlığa ait özü ortaya koyarak varılır. İngilizler İnce Memed'de Robin Hood'u buluyorlar. Çünkü her ikisi de kendi insan kişiliklerinde tüm halklarda yaşayan belli evrenselliği evrensel değerleri yansıtıyor.

Bu durumun kendi bando takımımızı kurarken düşünülmesini ve tüm görkemiyle ve müziğiyle mehter takımımızın müzelere kaldırılmamasını dilerdi insan. Çünkü o müzik de belli bir insanlık senteziydi ve bir görkemdi.

Evrenselliğin en belirgin özelliği kendi kişiliğini ve eylem duygu ve düşünce olarak o kişilikteki insansal özü ortaya çıkarmaktan geçiyor herhalde.

Dünyayı bir çiçek bahçesi olarak düşünmek istiyorum. Her renkteki her çiçeğe ayrı bakım verirken tüm bahçenin görünümü, bir bütün olarak bahçe, evrenselliği düşündürüyor.

Ya da her etnik kültür bir mozaikin tanesiyken mozaik resmin bütünü evrensellik olmalıydı.

Bu anlatmaya çalıştığım bütünselliği insan büyük bir klasik müzik yapıtını dinlerken ta derinlerde duyabiliyor.

Ama tüm dünyanın maddi kültürü son derece büyük bir hızla değişiyor. Doğu'da Uzak Doğu'da Güney'de her yerde sanayileşme çabaları alabildiğine ölüm kalım savaşı olarak sürüyor. Tüm dünyada ekonomik temeller, alt yapılar değişiyor; sanayileşme ve teknoloji aktarımı kaçınılmaz bir yaşam sorunu durumunda. Dünya tek bir maddi kültürde birleşiyor. Böyle olunca üst yapı, manevi kültür de kaçınılmaz olarak tek bir kültür olacak. Tüm dünya bir kültüre doğru gidiyor.

Yalnız gönül bunun bir barbarlık istilası olarak değil, etnik ve ulusal kültürlerdeki evrensel özü öldürmeyen bir sentez olarak gerçekleşmesini dilerdi.

Yüksel DEMİREKLER/ANKARA

süreç

YAYINCILIK VE TANITIM TİCARET LTD. ŞTİ.

4.9.1984

Sayın Murat Belge,

Yeni Gündem adlı derginizin 9. sayısında (1-15 Eylül 1984, ss.31-33) Süreç Yayıncılık tarafından yayınlanmış olan "Niçin Feminism Değil?" başlıklı kitapla ilgili bir yazı yayınladınız. Söz konusu yayınevinin ve "Niçin Değil Dizisi"nin yöneticisi olarak ilk elde çok önemli bir konuda dikkatinizi çekmek istiyorum. Derginizin yazarlarını (A. Düzkan-H. Koç) hiç tanımıyorum, kim oldukları da umurumda değil, ancak vahim bir hata var ki, bu hem sizler hem de Süreç için sakınca oluşturuyor. Bu nedenledir ki, düzeltilmesi gerekiyor. Konu şu: Niçin Değil Dizisi, broşürlerden değil, KİTAPLAR'dan oluşuyor. Her konu, hiç bir müdahaleye meydan vermeksizin bir yazar tarafından ele alınıyor. Bu KİTAPLAR, periodik/süreli olarak değil, özellikle süresiz olarak yayınlanıyorlar. Bunlar BROŞÜR olsalardı bunlara BROŞÜR demesini bu iki uyanık yazıcıdan önce herhalde biz bilirdik. Bunlara niçin BROŞÜR denmeyeceğini "gözleri iççi sınıfını bir hayli aşarmış" oldukları anlaşılan "çokbilmiş" yazarlarınızın bilmeyişine şaşırmadım ama bu konuda yönetici olarak size de görev düşerdi. BROŞÜR ile KİTAP arasındaki fark, yayınevinin kapatılmasına ve sizlerin de "ihbarcı" durumuna düşmenize yolaçabilecek kadar önemlidir. Durumun bir düzeltme yazısıyla ya da bu kısa açıklamamla derginizde belirtilmesinin sayısız yararı olacağı kanısındayım.

A. ALTINDAL

A. Altındal

"Modernleşmenin Laneti: Modernleşme ve İletişimin Diyalektiği" (*)

HÜSAMETTİN ARSLAN

Doğu Doğudur, Batı da Batı,
Birleşmez ikisi asla,
Yeryüzü ve gökyüzü Tanrı katında,
Büyük hesap gününde,
Ayakta dikilene dek.
Yine de ne Doğu kalır ortada ne Batı,
Ne sınır, ne köken, ne soyluluk,
Durunca iki güçlü kişi yüzyüze,
İsterse gelsin biri dünyanın bir ucundan,
Öteki ise öbür ucundan.

Rudyard Kipling
"Doğu-Batı Balladı"

Dili sen öğrettin bana,
Ne oldu ki yararın,
İlenmesini becermekten başka,
Madem dilini öğrettin bana,
Kızıl vebalar götürsün seni.

Caliban'ın Prespero'ya söyledikleri
William Shakespeare
"Fırtına"

Modernleşme sürecinin kitle iletişimi üzerindeki rolü nedir? Kitle iletişim araçlarıyla birlikte ele alındığında modernleşme konusunda neler söylenebilir?

Girişteki alıntılarda, *Shakespeare* ve *Kipling* birbirine karşıt iki görüşü öne sürmektedirler. Emperyalizmi alkışlayan bir şair olduğu söylenegelen *Rudyard Kipling*, hakkında yapılan bu suçlamanın aksine, bütün erdemleriyle birlikte insanı, iktidar ve eşitlik olgularını birarada düşünerek savunmaktadır. *Kipling*'in ileri sürdüğü görüş kısaca şöyle formüle edilebilir:

İktidar alanında eşitlik olmadığında insanlar, daha geniş bir çerçevede toplumlar arasında iletişim ve diyalog imkânsızdır. Acımasız yeryüzü gerçeğinin bu şairane tespitine karşılık, *Shakespeare* güçlüler ve güçsüzler arasında iletişimin kurulabileceğini söylemektedir. Aslında emperyalizme kapı aralayan görüş *Shakespeare*'inkidir. Bu görüşün, insanın insanî özelliklerini bir kenara ittiği ve tarihî gelişmenin insanî yanı olmayan bir modernleşme ortaya çıkararak *Shakespeare*'i doğruladığı da bir gerçektir. *Shakespeare*'e göre, güçsüzler içine düştükleri bu çıkmazdan, lanetlemek üzere güçlünün dilini öğrenmekle kurtulabilirler: *"Madem dilini öğrettin bana / Kızıl vebalar götürsün seni"*. Gerçekten de günümüz olaylarına baktığımızda sömürgecilerle sömürülen toplumların *Shakespeare*'in görüntülediği bir ortamda yaşadıklarını görürüz. Daha yerinde bir deyimle nitelemek gerekirse, bu tarihi gelişme *"modernleşmenin lanetidir"*.

Üç dil, üç ayrı tür iletişim

İletişim, ortak anlam yapılarına sahip bir topluluğun varlığını gerektirir. Dilin görevi, bu anlam yapılarını, iletişimi sağlamak üzere kavramlaştırmaktır. Bu noktadan yola çıkıldığında üç dil ve üç ayrı iletişim türü arasında farkların neler olduğunu görmemiz gerekiyor.

1) İnsanlararası diyalogun en temel biçimi olan *"bilişsel" (cognitive)* dil: Günlük konuşma dili, bilimlerin kendilerine özgü dilleri vb. Toplumda bu dilin üstünlüğüne inananlar, aklın üstünlüğüne de inanmaktadırlar. Durum giderek şu anlama gelmektedir: Özgürlüğü elde etmenin yolu, gerçeği bilmekten geçer; yani önce gerçek, sonra özgürlük.

2) Duygusal *(effective)* dil: Heyecan ve duyguların, başka bir deyişle sanatın dili. Anneyle bebeği, şeyhle müridi arasındaki iletişimi sağlayan dil. Duygusal dilin üstünlüğüne inananlar hayal ve içgüdünün de üstünlüğüne inanırlar. Bu, şöyle bir sonucu da beraberinde getirir: Önce özgürlük sonra gerçek; açıkçası, özgürlük gerçeği bulmanın biricik şartıdır.

3) Kuralcı-yöneylemci *(normative operational)* dil: Sözlü ifadeye kavuşturulamayan, kurallara ve yönlendirmeye dayalı dil. İnsanlararası iletişimin sözkonusu olduğu bütün zorlayıcı durumlarda bu dil geçerli. İktidar olgusunun olmadığı yerde bu dilin varlığından sözedilemez. Bu dil, iktidarı ve statükoyu korumanın aracıdır. Kandırma ve ikna yoluyla toplumların ırzına bu dille tecavüz edilir. Bu dilin mantığıyla gelen sonuç şu: *"Gerçeği, senin için tanımladığım biçimde kabulleneceksin."*

İlerleme fikri dünyaya, geri kaldığı kabul edilen toplumlara 3. dil kategorisi aracılığıyla, *"modern"* kurumları kabul ettirmek şeklinde benimsettirilmiştir. Aslında modernleşme, bu kurumların ilgili toplumlara yerleştirilmesi işleminin adıdır. Modern kurumları kabul ettirmenin birinci derecede taşıyıcısı emperyalizm; ikinci derecede taşıyıcısı bütün ögeleriyle birlikte çoğulcu bir toplum; sanat ve kültürün laikleşmesi; üçüncü derecede taşıyıcıları ise kitle iletişim araçlarıdır (basın, radyo, TV, vs.).

Sınıflamada yeralan birinci dil kategorisi, modernleşmenin belli başlı ögelerini oluşturan, rasyonellik (akılcılık), hümanizm, ampirizm ve aşırı gelecekçiliğin geri kalmış toplumlara yerleşmesini sağlamıştır. Bu ögeler açıktır ki modernleşmenin şartlarıdırlar ve çok doğal olarak toplumların egemenlik kurma ve iktidar tutkularını kamçılarlar. Çünkü bilgi egemen olmanın aracı durumundadır. Bütün bu olguların çağrışımları *Goethe*'nin *"Faust"* una kadar uzanır; bu, *"iktidar uğruna ruhunu şeytana satmaya hazır olan modern insanın trajedisidir."*

Modernleşmeye tepkiler

Modernleşme, lanete uğrattığı toplumlarda üç çeşit tepki biçiminin doğmasını sağladı: aşırı modernleşme, karşı modernleşme ve modernleşmeden arınma.

Modernleşme olgusunun ilk aşamalarında görülen aşırı modernleşme döneminde, sanayi toplumlarının taklit edilmesi istenir. Bunun gerçekleşmesini isteyen toplumsal gruplar *"kraldan çok kralcı"* geçinirler; yani Batılılardan çok Batıcı. İşin ilgi çekici yanı, geri kalmış ülkelerin sözü edilen taklit işlemi sırasında, sanayi toplumlarının en *"kötü"* yanlarını almalarıdır.

Karşı modernleşme tepkisi ise faturası en pahalı olarak ödenen modernleşme türüdür: En iyi açıklamasını *Rousseau*'da bulmuştur. Aslına bakılırsa kentleşme olgusunun getirdiği yoksulluğa ve yalnızlık duygusuna karşı gelişen bir başkaldırıdır. Dahası geçmişte varolduğu kabul edilen altın bir çağa, kırsal yaşama biçimlerine duyulan aşırı özlem, çoğulcu bir toplumun karmaşası yerine, birliği sembolize ettiği varsayımıyla *"millet"* kavramına bel bağlamadır. Sözkonusu görüntüler Batı uygarlığına karşı geliştirilen bir çeşit tavır alıştır ve en belirgin örneklerinden birinin Arabistan'daki Vehabi hareketi olduğu söylenebilir.

Modernleşmeden arınma tepkisi *"çağdaşlaşma"* sürecinin geç dönemine özgüdür. Bu tepkinin sahibi toplumsal gruplar, egemen olan toplumların baskısından kurtulmak için, kendi dünya görüşleri ve sistemlerini kendileri ortaya koyma yollarını ararlar. Modernleşmenin çelişkilerine karşı oluşmuş bir tepkidir açıkça bu.

Sözünü ettiğimiz üç tür tepki de temelde yatan bir gerçeğin yalnızca çeşitli görüntüleridirler. Bu temel gerçek, hem toplumsal, hem bireysel açıdan ele alabileceğimiz, arkası kesilmez bir *"kimlik arayışıdır"*. *"Bu durumun kökünü yine modernleşmenin çelişkisinde aramak gerek. Zira, bir yandan (...) geniş aile, kabile, küçük topluluk ve toplumsal korporasyonların birleşikliğini oluşturan toplumsal dayanışmayı temellerinden koparmakta, öte yandan kişinin kendisine bağlı olduğu varsayılan ulus, parti, ırk, şirket vb. gibi soyuk ve anonim birimlerin davranış kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalması talep edilmektedir. Kişi"* kendi yaşantısını seyri sırasında karmaşık sosyal deneyimleri algılamakta, *"okul, konut, mesleki ilerleme, toplumsal çevre ve mesleki dernekler alanında kişiyi şaşırtacak derecede çoklu tercihlerin karşısında kalmaktadır. Özgürlüğün vaadlerinin oluşturduğu endişe ile toplumsal yapıların kendisine zorla kabul ettirdiği yaptırımlar, onu çoğu kez sürekli bir kimlik bunalımına sürüklemektedir."*

Bir örnek: İran devrimi

İran bu konuda mükemmel bir örneği oluşturmaktadır.

İran'a fizyonomisini veren en belirgin çizgi, zengin petrol kuyuları ile beslenen ekonomik güç ve kendi konumunu ve geleceğini özerk bir biçimde belirleyebilecek ölçüde köklü, tarihsel ve kültürel bir birikimdi. Son 170 yılın olayları kendileriyle birlikte Batı'ya bağımlılığı da getirdiler. Bu merkeze bağlanış olayı, İran'da halk yığınları arasında, ekonomik, kültürel ve siyasal düzeyde kimlik bunalımını doğurdu. Monarşik yönetimin problemi ekonomik gelişme noktasında ele almasına karşılık, güçlü bir geleneğin uzantısı olan ulema ve onun liderliğini yaptığı muhalefet, İslâm-İran kimliği, toplumsal eşitlik ve özgürlük noktasında diretti. Modern iletişim araçları monarşinin elindeydi, ancak etkileri sınırlı kalıyordu. Çünkü ulemanın geleneksel İslâmî kurumlar yoluyla gerçekleştirdiği iletişim yüzyüze etkileşime dayanmaktaydı ve bu birinci derecede iletişim, modern kitle iletişim araçlarının ikinci derecedeki iletişimine göre daha büyük bir etki yaratıyordu.

Modernleşme benzeri diğer ülkelerde olduğu gibi İran'a lanetlerini de birlikte getirdi. Modernleşme her şeyden önce Batılılaşma biçiminde geldi ve bunun daha açık anlamı yerli kurumların Batı'dan alınanlar adına atılmalarıydı. Batı'nın güçlü meydan okuyuşu karşısında yerli İslâmî kurumlar evet ya da hayır demek fırsatını bulamadılar. Karşı tepki gösterdiler. Batılılaşma süreci İran toplumunu Batılılara benzetecek elit bir tabakayı, bir papazlar ve misyonerler ordusunu da ortaya çıkardı. Bunlar gerçekten de yaşama biçimleri ve istekleriyle birer misyonerdiler halk gözünde. Böylece modern bürokratlar halkla bağlarını kopardılar. Onların misyonerlerden başlıca farkları, İslâmlık öncesi dönemlerdeki İran iktidar mitinin de özlemini çekmeleriydi. Ulema ve geniş halk yığınları *"İslâm Cumhuriyeti"* sloganını bayraklaştırırken, elitler *"İran uygarlığı"* sloganını benimsediler. *"İslâm Cumhuriyeti"* sloganı halk yığınlarına aynı zamanda bir kimlik de sağlıyordu.

Nihayet modernleşme süreci İran toplumunun atomlaşmasını, bürokratikleşmesini ve kültürel çeşitliliği doğurdu. Ancak bunlar modernleşmenin kendi iç mantığının gerekleriydiler zaten. Çünkü modernleşme = laikleşme + bürokratik rasyonelleşme + teknolojik üretim demekti.

Bütün bu gelişmelerin sonuçlarıysa, herkesçe bilinmektedir. Pehlevi diktatörlüğünün sonu ve İran İslâm Devrimi sıraladığımız olgular gözönünde bulundurulmadan açıklanamaz. □

(*) Majid Tahranian, "Modernleşmenin Laneti: Modernleşme ve İletişimin, Diyalektiği" Çev: Nermin Abadan-Unat, *"İletişim ve Toplum Sorunları-Kuram ve Uygulama,* UNESCO-Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1983, s.85-104. Biz sadece adı geçen mekaleyi tanıtmakla yetindik. Kitabın, konuyla ilgili olanlar ve meraklılar için yararlı olacağını belirtmeye gerek yok.

BASINDAN

2 Osman Balcıgil: Bildik bir yaklaşım tarzı

GENÇLERE FORUM

4 Hüsamettin Arslan: "Modernleşmenin Laneti: Modernleşme ve iletişim Diyalektiği"

İNSANLAR

6 Enis Batur: Sevgili BB
8 Ömer Madra: O bizim için Sartre kadar önemliydi be!
9 Simon Beauvoir: BB nasılsa öyledir

TATİL

10 Ünsal Oskay: "Yedinci Gün" olarak tatil ya da "Bodrum"
11 Aydın Köymen: "Kutsal Bohemya"nın yükseliş ve çöküşü

FIRÇA

13 Latif Demirci: Dilekçe

İŞÇİ HAKLARI

14 Abdullah Baştürk'ün tutukluluğu sona ermedi
14 Ercüment Tahiroğlu: Ceza mahkûmiyetten mahsup edilir
15 Fehmi Işıklar: Sayın Başkan Sayın Yargıçlar
16 Şevket Yılmaz: İşçilerin yaşama koşulları kötüleşiyor

TOPLUM

17 Serpil Bildirici: İlk 45'e girmek için

EĞİTİM

18 Kürşat Bumin: "Oku, öğret beni 'kahret' "

DIŞ POLİTİKA

20 Mehmet Ali Birand: Türk-Yunan sorunu halledilebilecek bir sorun değildir.

EKONOMİ

22 Sofu Tuğrul: Zeytinyağlı Yiyemem Aman
24 Burhan Şenatalar: ANAP'ın kamu kesimi stratejisi

DÜNYA'DA

26 Faruk Şen: Almen ekonomisi, Alman politikası ve Türkler
27 Şebnem Atiyas: Kim daha çok muhafazakâr, kim daha az ılımlı
30 Yarının Gündemi: Doğru Avrupa, Güney Afrika, Libya-Fas, Kuveyt-Sovyetler...

KÜLTÜR-SANAT

32 Mükerrem Taşçıoğlu-Yıldızhan Yayla: "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" üzerine
34 Çelik Gülersoy: Kültür mirası, hukuk ve 2863 sayılı yasa
36 Turuman Capote'den Greta Garbo, Mae West, Louis Armstrong
37 Gisella Kraft: Öyle iddialı bazı çevirmenleriniz var ki...
38 Juan Goytisolo'dan İstanbul
40 Osman Balcıgil: Turizmin zamanlaması bir harikaydı.

Yeni Gündem

PERKA A.Ş./İletişim Yayınları adına
Sahibi: Zeki TÜRKKAN
Genel Yönetmen: Murat BELGE

Yayın Yönetmeni: Turhan ILGAZ
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Jülide ERGÜDER

Teknik Yönetmen: Turhan GÜNAY

Yayın Kurulu: Murat BELGE, Seyfettin GÜRSEL, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN

Reklam ve halkla ilişkiler: Meral KATI, Çiğdem AÇAN

Bu sayıya katkıda bulunanlar: Hüsamettin ARSLAN, Şebnem ATİYAS, Serdar BAL, Osman BALCIGİL, Enis BATUR, Nejat BAYRAMOĞLU, Murat BELGE, Serpil BİLDİRİCİ, Kürşat BUMİN, Galip CANER, Latif DEMİRCİ, Tayfun ERDEM, Jülide ERGÜDER, Çelik GÜLERSOY, Turhan GÜNAY, Nedim GÜRSEL, Ziya HOCAOĞULLARI, Turhan ILGAZ, Aydın KÖYMEN, Ömer MADRA, Abdullah ONAY, Ünsal OSKAY, Fatih ÖZGÜVEN, Mümtaz SEZGİN, Faruk ŞEN, Burhan ŞENATALAR, Ülkü TAMER, Sofu TUĞRUL, İbrahim TUNA.

Dizgi ve teknik hizmetler: PERKA A.Ş. Ofset Tesisleri Klodfarer Cad. İletişim Han, Cağaloğlu-İstanbul
Tel: 520 14 53 - 520 14 54 - 520 14 55
Ankara Bürosu: Necatibey Cad. Kerem Han No: 21/35 - Sıhhiye
Tel: 30 80 73 - 30 46 06

Baskı: Milsan Basın San. A.Ş.
Dağıtım: GAMEDA

Fiyatı: 150 TL. KKTC'nde 200 TL
Abone koşulları: Yurt içi 6 aylık 1.800 TL,
1 Yıllık 3.600 TL
Yurtdışı: Avrupa 6 aylık 6.360 TL ($ 20),
1 yıllık 12.720 TL ($ 40), Amerika yıllık 16.800 TL ($ 50)

Mantıkî ve ilkesel bir sakınca

1960'daki 27 Mayıs olayı gibi 12 Eylül'ün de Türkiye toplumunda en kalıcı etkilerinden biri, bu dönemde hazırlanmış Anayasa olacak gibi görünüyor. Bu iki Anayasa pek çok bakımlardan birbirlerine karşıt özellikler taşıyorlar; sık sık dile getirildiği üzere, 1982 Anayasası'nın, 1961 Anayasası'na bir tepki olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, iki Anayasa'ya karşı oluşan muhalefetin de karşıt özelliklere sahip olacağını tahmin etmek olağandır. 1961 Anayasası, Türkiye toplumunda, o zamana kadar pek alışık olunmayan demokratik hak ve özgürlükler getirmişti. Bu Anayasa'ya karşı muhalefetin ana teması da buydu. Sorun, Anayasa'nın "demokratik" olup olmadığı değil; bu konuda oldukça geniş bir fikir birliği vardı. Sorun, "bu kadar demokrasi"nin Türkiye toplumuna uygun olup olmadığıydı. Böylece, 1961 Anayasası'na yönelen asıl muhalefetin sağdan kaynaklandığı, birbirinden farklı olmakla birlikte çeşitli sağ görüşlerin bu Anayasa'ya karşı olmakta birleştiğini söylemek yanlış olmaz. Soldan, 1961 Anayasası'nın yeterince demokratik olmadığı yolunda, topluma kendini duyurabilen bir eleştiri gelmemişti. Ancak, oldukça genel olan sol "desteğin" yanında, gene soldan bazı kesimlerin 1961 Anayasası'nı tam bir gönül rahatlığıyla sahiplenip savunmamış olduğunu da eklemek gerekir.

Bugünkü durumda, yeni Anayasa'ya yönelen veya yönelecek muhalefetin aynı şekilde sağdan gelmesine imkân yok gibi. Ya da başka bir söyleyişle, sağdan eleştiri olsa da, bu, 1982 Anayasası'ndaki hak ve özgürlük sınırlarının daraltılması değil, genişletilmesinden yana olabilir (ve bu türden bir "sağ" eleştiri var). Ama 82 Anayasası'na en çok solun muhalefet etmesini beklemek doğaldır.

1961 Anayasası'nın "yeterince demokratik" olup olmadığı konusunun pek fazla tartışılmadığını söylemiştik. Benzer bir biçimde, 1982 Anayasası'nın "demokratik" nitelikleri de tartışılmadı. Çünkü, zaten böyle bir Anayasa yapılmasına yolaçan hareketin çıkış noktası, 1961 Anayasası'nın "gereğinden fazla demokratik" olmasıydı. Böylece, en yetkili ağızlardan zaten bu Anayasa ile özgürlükleri genişletmek gibi bir amaç güdülmediğini, dolayısıyla hazırlanan Anayasa'yı bu açıdan eleştirmenin çok da geçerli sayılmayacağını, dinlemiş ve öğrenmiştik.

Anayasaların toplum ihtiyaçlarına cevap verdikleri ölçüde kalıcı oldukları, toplum bilimlerinde çok sık tekrarlanan bir tezdir. Politik çalkantıları çokça olan ülkelerde bu nedenle anayasalar da zaman zaman —bazen oldukça sık— değişir. Örneğin tarihi devrimler ve karşı-devrimlerle dolu olan Fransa kısa zamanda çok anayasa değiştirmiş bir ülkeye örnektir. Eğer toplumsal bilimlerin bu tezi doğruysa, aynı durum Türkiye için de geçerli olmalıdır.

Cumhuriyet gazetesinin 11 Eylül 1984 tarihli sayısında, 1982 Anayasası'nın başlıca mimarlarından olan Profesör Orhan Aldıkaçtı ile yapılmış bir mülakat bu bağlamda ilgi çekiciydi. Aldıkaçtı'nın "başlıca mimarlarından" olduğu bir Anayasa'yı savunmasında elbette şaşılacak bir şey olamaz. Ancak, sözlerinin temelinde yatan mantık çizgisinde irkiltici bir özellik göze çarpıyor. Şu soru soruluyor kendisine: "Çeşitli kesimlerin anayasa değişikliği konusunda öne sürdükleri görüşleri nasıl değerlendiriyorsunuz?" Aldıkaçtı şu cevabı veriyor: "Anayasa'nın değiştirilmesini herkes isteyebilir. Fakat Sayın Cumhurbaşkanımız, Anayasa'nın bugünkü metninin koruyucusu olduğunu ilan etmiştir. Bu ortamda artık kısa sürede, yakın bir gelecekte, değişiklik yapmanın pek muhtemel olduğunu sanmıyorum."

Şimdi, 1982 Anayasası'nın büyük bir çoğunlukla kabul edilmiş olduğu açık bir olgudur. Önümüzdeki dönem boyunca 1982 Anayasası üzerine birçok tartışma ve eleştiri olacağını tahmin etmekle birlikte fiilen anayasa değişikliğine gitmenin muhtemel olduğunu sanmıyorum. Bu, şüphesiz sadece bir tahmindir ve bir toplumun geleceğine ilişkin bütün tahminler gibi önemli bir yanılma payı taşır. Ancak Aldıkaçtı, *"Anayasa'nın değiştirilmesini herkes isteyebilir"*, diyor ve arkasından Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'nın koruyucusu olduğu için bu metnin değişemeyeceğini ekliyor. Burada, toplumsal olayların gelişmesi üstüne bir tahminden öte, yukarıda değindiğimiz mantıkî ve ilkesel sakınca var: böyle bir değişikliği *herkesin* isteyeceği gibi bir "varsayımsal" durumda, değişikliğin de gerçekleşmesini en azından ilke düzeyinde kabul etmek gerekir sanıyoruz. Bunun tersini benimsemek, 1982 Anayasası gibi bir önceki anayasal düzenin sınırlarını daraltan bir Anayasa için bile kabul edilemeyecek bir "anti-demokratiklik" tavrı olurdu.

MURAT BELGE

Sevgili B B

Sizin bir bakışınız vardı, kimse unutamaz onu, hiçbirimiz hiçbir zaman unutamayız- bir fotoğrafçı yakalamıştı onun tipik bir örneğini: Eteklerinizi havalandırmıştınız, bacaklarınız yuvanıza kadar açılmış, öyle bir bakış ki, mütecaviz bir tebessümle küstah bir göz parıltısı arasında Kadın'ı o ifadeyle Allah ya da Vadim değil, düpedüz siz yaratmıştınız.

ENİS BATUR

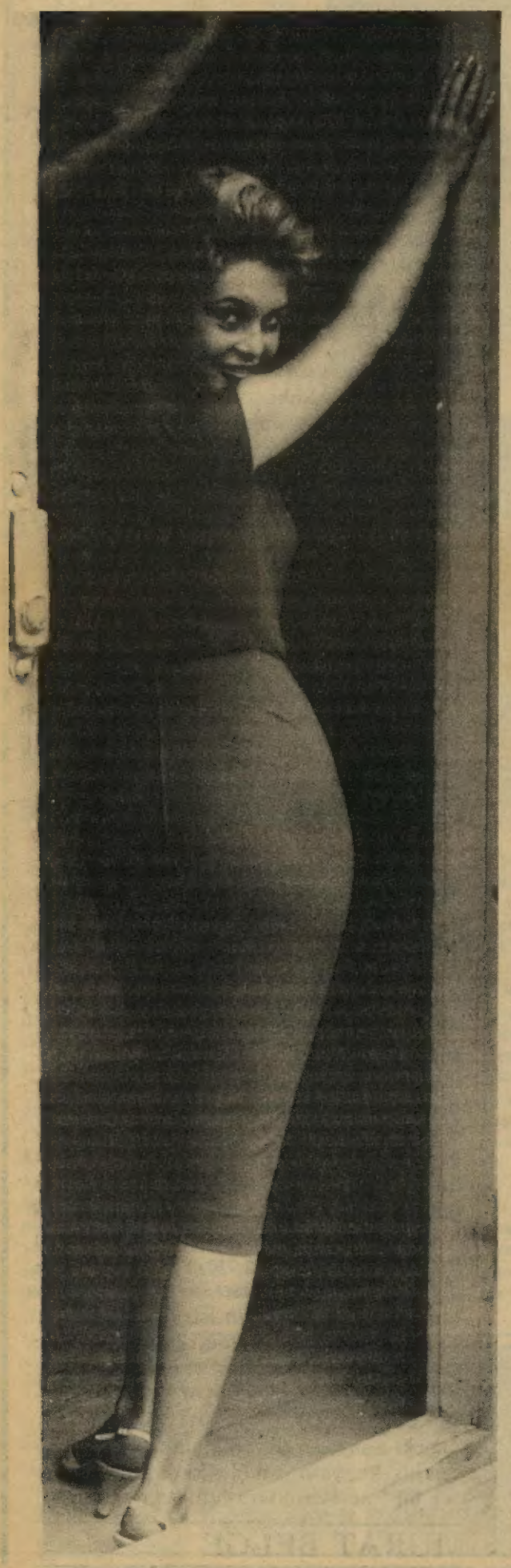

'Kadın ve Kedi' türü tehlikeli bir temayla uzun uzadıya haşır neşir olacak değilim. Eril dünyanın sözcüleri kimbilir kaç çağdır *"kedi gibi kadınlar"*ın varlığından sözeder dururlar ya, pekâlâ ciddiye alınabilecek bu temaya açıklık kazandırabildiklerini ileri sürmek güçtür. Mırıldayan, çünkü kendini bazen bırakan; tırmalayan, çünkü kendini bazen çeken bir yaradılıştır, belli belirsiz tanımladıkları. Bana sorarsanız, kadınları bilemem ama, kendileri hiç tanımadıkları ortadadır bu beylerin: Yoksa yüzyıllardır, hatta bin yıllardır oturuşunu bile değiştirmemiş bu hayvanı bunca basmakalıp, yüzeysel bir edayla ele almazlardı. Bu mektuba gelince, her şeyi imgesel düzlemde seçebilen bir hurufînin kaleminden çıktığına göre, içereceği kahramanların gerçek hayatla bir ilgisi yoktur ve her türlü benzerlik kurma çabasından elden geldiğince sakınılmıştır. Çünkü kadın *"gerçeği"*ni filan bilmiyorum ben, üstelik kedi konusuna biraz daha hakim olduğum da rahatlıkla söylenebilir.

Diyorum ki ben: Sizin bir yandan da *"gerçek"* olmanız önemli değil temelde. Siyah-beyaz ya da renkli, dural ya da hareketli görüntülerin üstüste toplanmasından oluşmuş bir İmge'siniz zaten. Ama sizin durumunuzda, bu görüntülerin yanyana okunuşun aşan bir durum var: *Rita Hayworth* ya da *Ava Gardner* da bizler için birer imgeyken, siz, belki birkaç başka *(Mae West, Greta Garbo* gibi) *'efsane'*yle birlikte, ama kanımca onlardan da belirgin bir farklı ayrılarak, bu yanyana okumanın mantığından taştınız: Sizin oluşturduğunuz imgeyle sizde oluşan imge bütünleşince, ortaya çıkan Kadın'ın görüntülerini bir de üstüste okumak gerekti: Artık *İmge'nin İmgesi* olmuştunuz ve gönül *Simone de Beauvoir*'in cavalacoz bir incelemesinde değil de *Roland Barthes*'ın *"Mitolojiler"*inde görmek isterdi sizi —belki de *Barthes*'ın çok yakınındaydınız, sizi göremedi; belki de, bir eşcinsel için Kadın'la Kedi'nin bunca yaklaşılması, o egemen-eril *'kedi-kadın'* buluşturmasından dolayı, iyiden iyiye itici bir konu oluşturmuştu, kimbilir?

Siz gelene kadar huzursuz değildik

Neydi peki *İmge'nin İmgesi*? Gerçeküstücüler, özellikle de o güzelim *"Nadja"*sıyla *André Breton* ve *Aragon*, aşk konusunda sağlam bir ölçüte, *"rastlantının mutlak aritmetiği"*ne inanıyorlardı. Kendi payıma, *Mélusine* gibi ele avuca sığmaz, gerçeğin düşsel yüzüne yazılmış bir *'kahraman'*a bayılmanın ötesinde, Asrî Zamanlar'ın tekvin yıllarında, hem de iki savaş arasında yapılmış böylesi saplanmaların sağlıklı yaklaşımlara yataklık edeceğine bel bağladım hep. Öyle ya, kapkara bir Romantizmin ardından, nasıl bir imge yaratılacaktı Kadın'dan? Sanatçılar, şair ve yazarlar yorulmamışlardı bu geleneksel arayıştan; ama, yalnız değildiler artık: Mass media ve Moda, tüketici kapitalist zihniyet ve töreci sosyalist zihniyet, nice ana ve yan sektör kolları sıvamıştı. Kadın'ın gerçeklik düzleminde yaşadığı hummalı savaşla imgesel düzlemde işleniş biçimi içiçe gelişen iki hattan bir çelişki yumağı oluşturuyordu: *Colette*'in törekırıcılığı, *Virginia Woolf*'un soylu yaratıcı serüveni, *Rosa Lüxembourg*'un kuram eylem birliği sürüp giderken, çağdaş tanrıçalar boy gösterdi. Şüphesiz, *'erkek dünyası'*nın parmağı vardı bu imgesel Kadın'ın gündemde kalışında —ama olaya zebanî bir çehre vermek yeterli olmuyordu: Kadın, bir yandan da, erkeğin düyası için Kaynak'tı ve küçümsenemeyecek bir yanıyla da bunu *istiyordu*.

Kimler, ne kadar, hangi ölçülerle öne çıktı, XX. yüyılın ilk yarısında? Ne tür bir *'mekân'* anlayışı bu imgeleri doğurup kitle iletişim araçlarını donatıyordu? Bu sorular için üstünkörü bir akıl yürütme biçimi sayılabilir belki, ama, *Sahne*, her bir anlamıyla belirleyiciydi artık, İmge-Kadın'ın oluşmasında. Çağdaşlarımız Kadın'ı gizlemekten kaçındılar: Onu *mesafe*'yle ayırmayı seçmişlerdi. Erişilmez değildi Kadın şimdi: Dokunabileceğimiz kadar yakınımıza gelmiş, tutamayacağımız kadar uzağımızda bırakılmıştı.

Sizden önce, yarım yüzyıl boyunca, gizliliği kaldırılmış, bir yandan da giz dolu kılınmış bir İmge-Kadın *yapılmıştı*, sigara dumanına boğulmuş odalarda. Erkeğin, gerçeklik düzlemindeki düşselliğini yüceltmeye hazır edildiği İmge-Kadın, kadınsılığını koruma, erkeğin dünyasına tecavüz etmemek koşuluyla somut bir ögenin yedeğinde boşluğa çiziliyordu: *Sarah Bernhardt*'da bir duruştu bu; *Edith Piaf*'da bir tını; *Marlene Dietrich* bir atmosferdi aslında, *Greta Garbo* da: Sisler içinde bir pelerin.

Kadın imgesindeki derişme tehlikesi atlatılmıştı gene: Tanrıçalar sektörlere dağıtılmıştı sanki: *Sahne*'ye çıkartılan bütün o yüksek voltajlı kadınlar, *Howard Hawks*'ın sütyenleri ve naylon çorap endüstrisi devreye girmeden hayli önce Kadın'ın parçalara bölündüğünü kanıtlamıyor muydu? Farklılıkları ortadaydı elbette, oysa eksiklikleri de dilden düşmüyor, eril dünyayı rahatlatıyordu bu: Birinin kadınlığı, diğerinin cinselliği, berikinin gerçekliği şüpheli bulunabiliyor, üstünlük kaygısı pek çekilmiyordu. Siz gelene kadar huzursuz değildi zamanımızın erkekleri, sevgili BB: Eskiden olduğu gibi Kuğu şekline, Casanova ya da Mavi Sakal şekline girip en tehlikeli imgelerin arasında yüreklice dolaşıyorlardı: Onları kendi dünyalarından uğratacak bir karabasan yoktu henüz. Çok eskiden öğrenmişlerdi, üstünlük taslayan kadını nasıl tıslatacaklarını: Kedi, inanılmaz ölçüde benziyordu ormanın dibinde yaşayan yabanıl ve güçlü türdeşlerine —ama, eninde sonunda ehlî olduğu tartışma götürmezdi.

Bir bakışınız vardı

Bir düşünür olsaydım, bütün hayatımı bir *"bakış felsefesi"* kurmaya ayırırdım belki de. Lût Peygamber'in karısı son bir kez dönüp kargışlı şehre baktığı için tuzdan bir heykele dönüşmemiş miydi? Rönesans'ı, kişioğlunun perspektifi bularak bakmayı öğrenmesi hazırlamamış mıydı? Ya, XX. yüzyılın bakışı: Kübistler ortaya çıkmadan önce modernler bakışsız değil miydiler? İnanmayacaksınız belki ama, açın

şiir kitaplarını, şiir gibi kitapların tümünü: *Bakış*, canalıcı bir önem taşır insanların dünyasında. Ekran, bakışa yazgılı oluşumuzu iyiden iyiye belirgin kılmıştır: Kendine bakmak için ölümü göze alan Nergiz'den, ekranla bakışarak yaşamayı göze alan çağdaşlarımıza gelinene dek İmgeler Dünyası ile Gerçekler Dünyası arasında gidip geldiğimiz kolaylıkla savunulabilir de, bunun hayatımızda tutuğu yeri kavramak bir hayli zordur: Kendi bakışımız, onda egemen olan *"tonalite"*leri, durmadan aynaya baksak bile öğrenemeyiz —aynaya bakarken aslında bir *'başkası'*yızdır çünkü. Oysa, başkasının bakışı için yerleşik ölçütlerimiz, kullandığımız sıfatlar, gözlem gücümüz az değildir: Tatlı, sevecen, kindar, soğuk bakışı hemen adlandırabiliriz; *"nazar"*ı, kemgözü de.

İşte sevgili BB, bu mektubun, deyim yerindeyse *'püf noktası'* burada: Sizin bir bakışınız vardı, kimse unutamaz onu, hiçbirimiz hiçbir zaman unutamayız— bir fotoğrafçı yakalamış onun tipik bir örneğini: Eteklerinizi havalandırmıştınız, bacaklarınız yuvanıza kadar açılmış, öyle bir bakış ki, mütecaviz bir tebessümle küstah bir göz parıltısı arasında Kadın'ı o ifadeyle Allah ya da Vadim değil, düpedüz siz yaratmıştınız.

Başka kadınlar da oldu şüphesiz, son 30 yılda; onlardan da unutulması güç birer bakış kalmıştır elbette, bu bakışımsız dünyaya. Ama sizinki hiç kimsenin ödeşmeyeceği, ödeşemeyeceği türdendi: Dibimizde yanan ateşi körüklüyor, duyularımızı hemen o an uyandırıyordu. Kösnüldü tabiî bakışınız, daha çok da çeliciydi: Aynı anda sapkın ve masumdu. Gönendiriyor ve yaralıyordu: Kadın'ın olan her dürtüyü, kıpırtıyı, adlandıramazlığı sanki ilk siz toplamıştınız ifadenize: Çıkmış, *fark*'ı dile getirmiştiniz onunla.

Simone de Beauvoir, erkeklerin ve kadınların sizden hoşlanmadıklarını yazarken haklı, bu tavrı Fransızlara özgü sayarken haksızdı bana kalırsa. Çoğunluk hoşlanmıyordu sizden, yalnızca kabulleniyordu. Ya da, kendi sözlerimle çelişeyim: Kabullenemiyorlardı sizi. Yüzünüzün kırışması, göğüslerinizin sarkması, gözlerinizdeki ışığın azalması bekleniyordu. Çünkü fark'ınız erkeği de, kadını da tedirgin ediyordu. Sizin pantolonu erotik, iç çamaşırlarınızı lirik kılabilen üslûbunuzu anlayamamışlardı o sıralarda.

Buna karşılık, kadının gerçeklik düzlemindeki kavgası sürüp gidedursun, bir de *"gerçek"* kadın imgesi doğmuştu, aynı yıllarda. Erkekle eşit bir start noktası arama çabasını dizginleyemeyen kadınlar, üstün olmayı, başarı sağlamayı becerseler de, beceremeseler de safdışı oluyorlardı: Erkek için çekici bir yanları kalmamıştı: Ne eş olabiliyorlardı, ne de ana. Kendileri için de anlamsız oluyordu yarış, final yaklaşırken: Ulaşmak istedikleri düzeyde yeralan erkeklerin dünyasında kayda değer bir şey olmadığını anlamaları mutsuz kılıyordu onları. Fark kaybolmuştu orada: *"Gerçek kadın"* bir imgeydi, *"gerçek erkek"* de. İmge-Kadın, erkek için rahatlatıcı yanını koruyordu oysa: Geleneksel kadın imgesini Ana ve eş için ayırdıktan sonra, *öteki* Kadın arayışını sürdürüyordu sakıncasızca: Nasıl olsa *kendisinin* değildi O, ortaklaşa bir mülkiyette her erkeğin, iriliğine ufaklığına göre iri ya da ufak bir hissesi vardı. Üstelik yarışma da yoktu Kadın'la, bu ilişki içinde: Güzel ve çekiciyse nasıl olsa aptaldı; akıllı ve alımlıysa nasıl olsa soğuk. İmge-Kadın'ın daha baştan yenik olduğu bir yan vardı. Bütün bunlar *bakış*'ta düğümleniyordu öte yandan. Yüzyıllardır erkeğin üstünlüğünün somut kanıtıydı bütün bakış kiplerinde açığa çıkan: Gerçek ya da İmge, eninde sonunda zayıftı Kadın'ın bakışı, bakışları: Ele geliyor, tuzağa düşürülebiliyor, değiştirilebiliyordu.

Sizin bir bakışınız vardı sevgili BB, daha doğrusu bir bakışa toplanabilecek birkaç bakışınız, erkeğinkini pusuya düşürmüştü. Gerçekmiş imgeymiş ne farkederdi: Erkek tedirgin olmuş gözlerini kaçırıyordu, yalnızca başka bir yöne baktığınızda izleyebiliyordu sizi: Gözünüzde, yüzünüzdeki ifadede oturuyordu Kedi: Yakıştırma bir üslûp değildi bu, açık bir mühürdü: Kimse vermemişti size böyle bakma hakkını, siz öyle bakıyordunuz gene de.

Söndürün mumları, erimesinler

Öyle sanıyorum ki, kadınları en fazla inciten de bu oldu: Erkeğin dünyasına, etkisini yitirdiği varsayılan dişi bir işaretle çökmüştünüz. Canalıcı olan da başka bir şey değildi zaten: Erkekleri apaçık ki seviyordunuz. Onlarla yarıştığımız falan yoktu, yarışmaya gerek yoktu daha doğrusu: Kendiliğinden yaklaşıyor, kendiliğinden uzaklaşıyordunuz, hepsi bu. Evet ana ya da eş olmanızı beklemek safdillilik olurdu; ama, kalıba uyup bir karşıt-işlev de taşımıyordunuz: İblis ya da Fahişe, *femme fatale* ya da *femme objet*, *Carmen* ya da *Layd Macbeth* değildiniz. Gerektiğinde evlendiniz nitekim, çocuk da doğurdunuz. Ama ayrıldınız da; belki bir atı, doğurduğunuz çocuktan daha fazla sevdiniz.

Sizin sinemada başarı sağlayamamanızı, sinemanın sizde başarı sağlayamamasına bağlıyorum ben. *Allégret* ve *Vadim*'i sizi buldukları için kutlamak gerekir herhalde. Öte yanda, siz vardınız, artık buradaydınız zaten: Sizinle birlikte yeni bir kadın olasılığı doğmuştu; Erkek ve Kadın için, onların sancılı ilişkileri için bulunmaz alternatifti bu. Çıkış döneminizde efsane kaygısı sizdeki gizli gücü perdelemişti belki: BB olayını tezgahlamak isteyenlerin deli saçması demeçlerine dönüp bakın: O sıralarda sizi vamp mı, trajik bir kahraman mı yapacaklarına karar veremiyordu bu magribîler. İkide bir verip veriştiriyorum ya *Beauvoir*'a, ne desem az aslında: Hafif yukarıdan BB'yi süzüşünde, zaman geçince nasıl da büyük bir ıska okunuyordu. Hem de çok zaman değil: 1963-65 arası ardarda üç film yapmıştınız ya, onlarla: *Vadim*'le *"Le Repos du Guerrierr"*'yi, *Louis Malle*'le *"La Vie Privée"*'yi, *Godard*'la da *"Le Mépris"*'yi çevirmiştiniz. Kadın olduğunuz galiba o zaman farkedilmişti.

Gene de sinema unutulmaz, yeri doldurulmaz bir oyuncu kazanamamıştı. Çünkü, ister katılın ister yadsıyın, siz güçlü bir *"oyuncu"* değil, hayatın ortasına inmiş güçlü bir *"figür"*dünüz. Olsa olsa bu *"figür"*ü sinemaya aktarmakla ölümsüzleştirilebilirdi *"oyuncu"*. Yeni bir insanı, yepyeni bir ilişki biçimini, yepyeni kimlik sorunlarını bir de BB aracılığıyla ekrana gelirken düşünün: *Jean Seberg*'e de, *Jeanne Moreau*'ya da bir itirazım yok, şüpheniz olmasın: Ama *"Serseri Aşıklar"*ı, *"Jules ve Jim"*'i ya da *"Gece"*'yi dönüp sizinle çevirmeleri mümkün olabilseydi!

Sevgili Brigitte Bardot;

Bakın postacı geliyor ve kapınızı iki kere çalıyor: Bu mektup yazıldıkça size doğru yola çıkıyor, atın üzerinde yorgun bir ulak, bütün gece yol almışlar ve hayvanın gözleri *Ritsos*'un dediği gibi *"uzak, yağmur yağan bir ülkede, yapayalnız iki kule"* sanki, o ulak da benim tabiî: Hem yazıyorum bu mektubu, hem de getiriyorum. Ata gelince, bunca yorgunluğa katlanmak, onun için de boşuna değil: *'Hero ile At'* sizi seviyorlar. Kim mi *Hero*, ne önemi var: Yanında 50 tane mum, inanın kendi eliyle döktü onları kalıba, kendi biçim verdi, yani cüret, sevgi ve kan verdi, sizden ateş istiyor şimdi, yakmak için onları, sizden ateş eksik olmaz, sonra da güçlü bir nefes, yani can, söndürün onları diye, mumlar erimesin.

28 Eylül 1984: Binlerce ulak, binlerce at, binlerce mum geliyor.□

Camille Javal'den Brigitte Bardot'ya

Bir figüran ve *'poster kızı'*yken, yönetmen *Roger Vadim* tarafından *"keşfedilen"*, 1950'li yılların ortalarından itibaren çağın seks simgesi haline gelen, giderek *"çağdaş kadın"*ın en önemli temsilcilerinden birine dönüşen güzel ve çekici Fransız oyuncusu...

Fransa'nın küçük balıkçı kasabası Saint Tropez'yi özel yaşama tarzlarıyla değiştirerek ünlü bir *"bohem merkezi"*'ne dönüştüren sanatçılardan biri...

1970'lerin başından itibaren sinemayı terkeden, ekranlarda da gözükmeyen *"efsane kadın" Brigitte Bardot*, ömrünün geri kalan kısmında bazı hayvan nesillerinin korunması, yetimlerin daha iyi yaşam koşullarına kavuşturulması yolunda önemli çabalar harcamaktadır.

28 Eylül 1984 günü 50. yaş gününü kutlayacak olan *"ebedi BB"*'nin kısa filmografisi de şöyle:

Ve Allah Kadını Yarattı (Yönetmen Vadim/1956); Ayışığı Kuyumcuları (1957), Parisli Kız (1957), Yorgun Savaşçı (1958), Babet Harbe Gidiyor (1959), Hakikat (Yön. Clouzot/1961), Gizli Hayat (Yön. Malle/1961), Viva Maria (Yön. Malle/1965), Nefret (Godard/1964).

O bizim için Sartre kadar önemliydi be!

ÖMER MADRA

Sevgili E B,

Sizin için, *"tutmuş, B.B.'ye mektup yazmış"* dediler. İnanmadım tabii. Daha neler! Sonra düşündüm, dünya hali bu, insanoğlu çiğ süt emmiş, herşeyi yapar, bunu bile, diyerek kaleme sarıldım. Size küçük (!) bir ders vermek amacıyla. Olur a, sahiden böyle bir cüretkârlıkta bulunmuşsunuzdur diye.

Bakın canım, sakın yanlış anlamayın ama BB bizim kuşağın malıdır müsaadenizle.. Hani, kıskançlık filan gelmesin aklınıza ama BB size aittir Bu böyle.

Şimdi izah edeyim: Zihnî ve içtimaî konumumuzu belirlemekte o'ndan daha önemli bir unsur yoktu; olamazdı zaten: Aklımızı fikrimizi o çeldi, kendimizi o'nunla bulduk, o'nunla biraz,daha büyüdük, kendimize geldik, sinemanın korkunç önemini o'nunla kavradık, o'nu mütevazi ve küçük yatak odalarımıza, ardından sınıflarımıza, tahta sıralarımıza taşıdık. Hatta— aynı kuşaktan bir arkadaşın dediği gibi:

"O, bizim için Sartre kadar önemliydi be!"

Daha ne olsun?

Bütün bu açıklamalara karşın, o'nun ne kadar *"bize ait"* olduğunu anlayabileceğinizi hiç sanmıyorum sevgili EB (çünkü, ne yazık, yaşınız müsait değil!) ama mektubumu sürdüreceğim, belki birkaç şey kapar da cehaletin verdiği cesaretinizi törpülersiniz diye.

Hemen itiraf etmek gerekir ki, bizim kuşağın da bazı eksikleri yok değildi, vardı: O kuşak da yeryüzündeki tüm kuşaklar gibi biraz *'kayıp'*tı ve BB'nin tüm cazibesinin ardında yatan asıl şeyi, yani *KİŞİ*'yi tam görememişti. Sezse bile... Bu yüzden de biz, kısa sürede işin biraz —nasıl derler— şeyini çıkarttık; *Brijit*'i bile unutup (!) dünyayı değiştirmeye kalktık! (Bir bakıma Fransa'daki *'68 kuşağı*'yla benzerlikler yok değildi aramızda ama onlar daha çabuk toparlandılar. Belki, BB ile aynı havayı teneffüs etmek işe yarıyordu, ne bileyim?)

Neyse ki, biraz geç de olsa, sonradan —bir kısmımız— kendimizi topladık, yaralarımızı-berelerimizi sardık; sonra etrafımıza yeniden baktık ve bir de ne görelim:

Brigitte Bardot sinemayı bırakmış! Yani, cebir ve hile olmaksızın, şöhretin doruğundayken hem de! Üstelik, sevdiği erkek çalışmasını istemiyor diye değil, evinin ve mutfağının kadını, çocuğunun anası olmaya karar verdiği için de değil. Öyle.. Yıldızlık yaşamını bitirmek istediği için sadece. Kişi olduğu için. (*"BB efsanesi bitti!"* Böyle yazdıydı gazetelerimiz. Siz bilmezsiniz tabiî, ama ben gayet iyi hatırlıyorum.)

Sonra bir daha baktık: Hayvanları seviyor BB. Evinde Doberman gibi garabet besler miydi, burasını bilmiyoruz ama tüm hayvanları seviyordu. Özellikle de soyu tükenmekte olanları.

Sevgili EB, BB'nin öyküsünün bundan sonrasını iyi-kötü duymuş olmalısınız, birçokları gibi. (Kıskandığımı sanmayın sakın ama bu kadarcık bilgi ve bu toylukla, o'na yazmayı aklımızdan *nasıl* geçirebildiniz? Aman yarabbi!)

Hayvan sevgisi deyince— BB'nin süs köpekleri besleyip ardından vizonlarla galalarda arz- endâm etmediğini işitmişsinizdir. Kürkleri delinip bozulmasın diye kafalarına sopayla vurularak hunharca öldürülen bebek-fokların soyunu tüketenlerle kıyasıya savaşa giriştiğini de. İşte böyle çağdaş ve cesur bir kadındır BB: Kıçı-başı açık dolaşır icabında, sırtına kürk geçirmeyecek kadar da *ahlâklıdır* (sizin kuşak "söylem-eylem özdeşliği" gibi birşeyler der herhalde; biz "özü-sözü bir" deriz.) Kana susamış bebek-fok avcılarıyla boğuşurken gözyaşlarını tutamaz ve öğürür bazen ama *örgütlüdür*: Greenpeace başta, tüm 'çevreci' kuruluşlarla, bilim adamlarıyla birliktir. avın yasaklanmasıyla işsiz kalacak avcılara kendi 'La Madrague Brigitte Bardot' markasından gelen tüm geliri bağışlamayı üstlenirken *özverili* ve *cömerttir*. Ve bütün bunlar olurken, *âşıktır* her zamanki gibi:

"Yanımda Mirko.. Sevdiğim ve ihtiyaç duyduğum gücü bana veren adam."

(Kıskandığımı sanmayın da, söyler misiniz EB, sizin kuşak *'aşk*'tan ne anlar? Allah bilir ya, o fıkır fıkır *'Brijit-tö Bardo Bardo'* ça-çasıyla bir kez olsun dans etmemişsinizdir ılık yaz gecelerinde! Hem— Neyse.. Biz dönelim yine Bayan *Bardot*'nun harikulâde serüvenine:)

BB, kasap-avcıların, o kaba-saba heriflerin alaylı gülüşlerini bir anda susturur o güçlü sesiyle: *"Onların aptalca sorularını müthiş bir istatistikle susturdum: 1900 yılında 10 milyon fok varken bugün 800 bini bile bulmuyor bu sayı. Bu ritmle gidilirse, 5 yıl içinde bu bölgede tek bir fok bile kalmayacak."* Sonra, *Le Figaro* ve *l'Aurora* gibi gerici gazetelerin sözümona muhabirlerinin hakaret dolu sorularına göğüs gerer. Katedilen 7 bin kilometre, buzullar üstünde geçirilen uzun günler ve geceler, tipiler, fırtınalar da cabasıdır.

Ama: Mutlu Son. 1983 Şubatı'nda Avrupa Ekonomik Topluluğu Çevre Bakanları toplanırlar ve AET, *"Yeni doğmuş fokların AET ülkelerine ithalini 2 yıl süreyle yasaklama kararı"* alır. Zafer BB'nindir.

Derken, Avrupa Konseyi'nin (Avrupa Parlamentosu da olabilir, aklımda iyi kalmamış) *"onur konuğu"* olarak kürsüye çağırılır BB'miz: *"Açış konuşması*'nı yaparken gene olağanüstü güzelliktedir.

Şimdi, Brijit sevgisinden nasibini almamış genç kuşak radikalleri şöyle diyecekler biliyorum: *'Hayvan sevgisiymiş. İşittik. İnsanlığı bunca yoksulluk ve açlık beklerken...'* Cevap gerekmez elbet, ama cehalete de prim veremeyiz, değil mi? İşte olgular:

Yıllar boyu beyaz perde ya da ekranda görünmeyi reddeden BB 1975 yılında birden bozdu bu perhizi. Niçin mi? O zamanın Fransa Kamu Sağlığı Bakanı (sonra Avrupa Parlamentosu Başkanı) Bayan *Simone Veil*'le TV'de bir söyleşi için. Konu? Fransa'da pek çok çocuğun *'sokakta kalması*'na yolaçan katı *'evlât edinme'* yasalarının tartışılması. Fransız TV'sinin 2. kanalındaki bu söyleşi programı şu sözlerle bitiyor:

"Brigitte Bardot: Teşekkürler Madame. Bu akşam ramp ışıkları sizin üzerinizdeydi... Umarım verdiğiniz sözleri tutarsınız ve umarım bütün bu aklımın ermediği kırtasiye azaltılır, bolca hoşgörü, bolca sevgi, bolca anlayış egemen olur herkese de bütün bu çocuklar çabucak birer yuva bulur. Yakında yeni bir programda buluşmak üzere, iyi geceler."

İşte böyle sayın EB. Kıskandığım gibi bir şey gelmesin aklınıza sakın. Ben, annemin bile o'nu delicesine kıskanıp, *'aman nesini beğeniyorsun, çok bayağı bir hali var'* dediğini, kendi kuşağına ihanet eden bazı arkadaşların da —isimleri lazım değil— BB yerine *Mylène Demongeot*'yu koymaya kalkıştıklarını bildiğimden, böylesi kıskançlık krizlerine kapılacak adam değilim. Ama şu var: Sizin kuşak da gazetelerde BB hakkında olsa olsa: *"BB'nin sona eren efsanesi. Çöken eski yıldız yapayalnız çile dolduruyor"* türünden yazılar okumuştur yalnızca. Dolayısıyla, sizin kuşaktan birinin sevgili BB'ye mektup yazmasını asla hoşgöremem, anladınız mı? İyi geceler.

BB büyü müyü saçmaz, nasılsa öyledir

SIMONE DE BEAUVOIR

Yılbaşı gecesi Brigitte Bardot, Fransız televizyonunda göründü. Her zamanki gibiydi —mavi pantolonu, kazağı, savruk saçlarıyla... Bir divana uzanmış, elindeki gitarın tellerine dokunuyordu. "Güç bir şey değil bu," dedi kadınlar. "Ben de yaparım bu kadarını. Güzel bile değil. Yüzü tıpkı hizmetçi yüzü." Erkekler sanki gözleriyle yiyeceklerdi onu; yine de burun kıvırdılar. Otuz kadar seyirci içinde BB'yi yalnız birkaçımız sevimli bulduk.

Sonra kalkıp kusursuz bir "klâsik dans" gösterisi yaptı BB. Herkes "Demek *gerçekten* dansedebiliyormuş," dedi kıskançlıkla. Bir kere daha anladım ki, Brigitte Bardot kendi ülkesinde sevilmiyor.

Yüz kırk milyon franga çıkan *Ve Tanrı Kadını Yarattı (Et Dieu céa la femme)*, Champs- Elysées'deki sinemalarda ilk gösterildiği zaman, altmış milyon frangın altında bir gelir getirebilmişti. Aynı filmin ABD'deki geliri ise dört milyon dolardır; bu rakam da iki bin beş yüz Dauphine'in satışından elde edilen kadar dövize eşittir. Artık BB'yi, Renault otomobilleri kadar önemli bir "ihraç malı" olarak düşünmek gerekiyor.

Brigitte'in tarak kullanmadığı, saçlarını parmaklarıyla düzelttiği söylenir. Kendisiyle yapılan konuşmalar, onun rahat, yapmacıksız, kasıntısız biri olduğunu göstermektedir. Vadim daha da ileri giderek, saçmalık noktasına varan bir saflık içinde bulunduğunu belirtmiştir onun. Söylediklerine bakılırsa, Brigitte on sekiz yaşındayken bile farelerin yumurta yumurtladıklarını sanırmış. Canı nasıl isterse öyle davranan, kaprisli biriymiş. Filmlerinden birinin galasına gitmekten ansızın cayıvermiş. Yapımcı da, son dakikada seyircilere onun gelemeyeceğini bildirmek zorunda kalmış. Davranışlarını duygularıyla ayarlayan bir yaratıkmış BB. Evinin düzenlenişden mi hoşlanmadı, hemen perdeleri çekip koparır, eşyaları kendi eliyle yeniden boyamaya başlarmış. Ateşli, kararsız, ne yapacağı önceden kestirilmeyen biri. Çocukluğun hem duruluğu, hem de "esrar"ı içinde. Garip ufacık bir yaratık kısacası; orası öyle ama bilinen kadınlık kavramının da dışında değil. Senaryocuların onun için yazdıkları rollerin bir de alışılmış yanı var.

Bütün erkekler BB'nin çekiciliğine kaptırmışlar kendilerini, ama bunun belli olmasını istemiyorlar. Fransız erkeklerin çoğu, kadınların kadın gibi davraması gerektiğini, yoksa çekici olmayacaklarını ileri sürüyor. Onlara kalırsa, pantolonlu bir kadında dişilik aramak boşunadır. Brigitte bunun yanlışlığını gösteriyor onlara; ama erkeklik var serde, yanıldıklarını kabul ederler mi hiç? Bu açıdan ele alınınca, "vamp" onlara meydan okumuyordu, denebilir. "Vamp"ın çekiciliği başkaldıran bir çekicilik değildi. Erkekler bu büyülü tuzağa bile bile düşüyorlardı; insan nasıl kendini güverteden atar, onlar da işte öyle gidiyorlardı "felâket"lere. Özgürlük de, bilinçli olmak da kendi ellerindeydi. Marlene ipek çoraplı bacaklarını gösterirken, boğuk sesiyle şarkılar söyleyip süzgün gözlerinle çevresine bakarken büyüler saçıyordu. BB büyü müyü saçmaz, nasılsa öyledir. Başkalarında bir boyun eğme simgesi olarak beliren fazlalıklar yoktur gövdesinde. Elbiseleri olağan elbiselerdir; soyunurken de bir esrarın perdesini açıyor değildir. Gövdesini gösteriyordur, o kadar. Sonra kıpırdamadan da edemez. yürür, danseder, dolaşır. Çekiciliği büyülü değil, saldırgandır. Sevişirken av olduğu kadar avcıdır da. Kendisi erkek için nasıl bir nesneyse, erkek de onun için bir nesnedir. Erkeklik gururunu inciten de budur zaten. "Kadınlar birer nesnedir" efsanesine inanılan Latin ülkelerinde erkeklere sorarsanız, BB'nin doğallığı kibirli kadınların davranışlarından bile daha yapmacıktır. Mücevherleri, süsü püsü, yüksek topukları, korseleri istememek, kendini erkeklerin gözünde küçültmek, onlarla bir tutmak demektir. Onun içindir ki Brigitte, Françoise Sagan'ın, çok "düşünceli" bulduğu, bu yüzden de hoşlanmadığı kahramanlarına benzer.

Bir erkek, kollarında tuttuğu kişinin sadece etten, kemikten yaratılmış bir taş bebek değil de kendisini anlamaya çalışan bir kadın olduğunu görürse tedirgin olur.

Özgür kadın, "hafif" kadının tam karşıtıdır. BB'yi kafası karmakarışık, yersiz yurtsuz bir sokak kızı gibi görenler onu hemen elde edebileceklerini sanırlar; sanırlar ya, bir yandan da korkarlar. Kendisini koruyacak ne zengin bir görünüşü vardır Brigitte'in, ne de toplumsal bir değeri; ama asık suratında, diri gövdesinde bir inatçılık göze çarpar. Bir zamanlar, ortalama bir Fransız erkeği, "Bir adam," demişti bana, "bir kadını çekici buluyorsa ona çimdik atabilmelidir." Yani erkek, bir eşya olarak kabul ettiği kadının kafasını, kalbini, gövdesini hiç düşünmeden, ona istediğini yapabilmelidir. Ama BB böyle bir saygısızlığı hoş görür mü hiç? Erkeklere bu cesareti verecek hava yoktur onda. Davranışları da kabaca, terbiyesizce değildir. Bir çeşit çocukluk gücüne, kendiliğinden bir soyluluğa sahiptir Brigitte. Amerika ile Fransa'da değişik karşılanışı, Amerikan erkeğinin Fransız'larda görülen o kadınları hiçe sayma duygusundan, o "sululuk"tan yoksun oluşu yüzündendir. BB'nin davranışlarıyla yarattığı o cinsel güç, Amerika'da çoktan kabul edilmiştir. Bu ülkede yapılan incelemeler, erkeklerin "gerçek kadınlar"dan hoşlanmadıklarını ortaya koymuştur. Amerikan erkeği bir düşman, bir diktatör gibi görmektedir böylelerini; kendisi ne "karı" ne de "anne" olarak belirmemiş "nymphe"lerin çekiciliğine kaptırmaktadır. Fransız kadınların çoğu, erkeklerin üstünlüğünü kabul etmekte, erkel.'er de utanmaz, ahlâksız bir BB yerine, o köle gibi kadınlara tutulmaktadırlar.

"BB bir çağın ahlâksız yanını ortaya seriyor" demek, onun yarattığı kişinin bazı "tabu"lara meydan okuduğunu kabul etmektir; önceki kuşakların, özellikle kadının cinsel gücüne hiç önem vermeyenlerin "tabu"larıdır bunlar. Fransa'da, kadınların erkeklere boyun eğdikleri apaçık ortadadır. Amerika'da durum biraz değişiktir; kadınların da erkeklerle aynı cinsel haklara sahip olduğunu ileri süren, ama bu kuramı uygulamayan Amerikalılar, Brigitte'in özgürlüğünde öfkelenecek bir yan bulmazlar. Halkımızı sinirlendiren, Amerikalıların ise hoşuna giden, Brigitte'in içtenliğidir. BB, bir ara, "aşkta iki yüzlülük olmaz," demişti. aşkın, erotizmin böyle ele alınması sanıldığında da önemlidir. Bir "mythos" yıkıldı mı, bütün "mythos"lar tehlikeye girer. Sınırları ne kadar dar olursa olsun, bu çeşit bir içtenlik, gerçeği örten yamalı elbiseleri yakıp kül eden bir ateş haline gelebilir. Çocuklar, bu neden böyle, bu neden böyle değil diye sorup duruyorlar. Çenelerini kapatmaları söyleniyor onlara. Brigitte'in gözleri, gülümseyişi, varlığı, aynı soruları kendi kendisine sorduruyor insanın. BB'nin tek kelime bile söylemeden sorduğu bu soruları örtbası mı edecekler? Yoksa Brigitte de yalan yanlış şeyler mi gevelemeye başlayacak? Öyle yaparsa, belki uyandırdığı nefret silinir; silinir ya, BB'nin taşıdığı bir anlam da kalmaz o zaman. Ününü artırmak için kendini önemsiz kılmasını istemem. İsterim ki olgunlaşsın, ama değişmesin. □

Çev: ÜLKÜ TAMER

"YEDİNCİ GÜN" OLARAK TATİL YA DA "BODRUM"...

ÜNSAL OSKAY

Bodrum ve tatil deyince, aklıma hep *"Tanrının Yedinci Günü"* geliyor. Tanrı bile altı gün çalışıp kendisine düşen işleri yaptıktan sonra, yedinci günde, altıncı günün sonuna kadar yaptıklarından farklı şeyler yapabileceği değişik bir gün ayırmış kendisine. Kendi suretini görmek için yarattığı kullarına da bu hakkı tanımış. Pazar günleri, bu anlamda, *"Yedinci gün"*dür... *"Cennet, uzun süren, bir zahmet ve yoksunluk dünyasından sonra, bir başka Yedinci Gün"* sayılabilir.

Sanayi toplumuna geçişin başlangıcında ütopik sosyalistlerle, insana ve hayata da mühendis kafasıyla bakan kimi düşünürler, bu *"Yedinci Gün"* vaadini tek başına bilim ve teknolojinin gelişmesinin her şeye yeteceği sanılan 19. yüzyıl başlarında heyecanla sürdürmüşlerdir. Öyle ki, makineler belirli bir düzeye kadar geliştirildiğinde, ütopiklere göre insan'ın hayatı hep *"Yedinci Gün"* olarak geçecektir... Teknolojiye ve bilime her işi bırakanlarsa, belirli bir süre, çok sıkı çalışmak gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Bir süre sonra, *"çok sıkı çalışmak gerektiğini"* söyleyenler dünyaya egemen olmuştur. Ütopik sosyalistler alay konusu olmuştur. Günümüze doğru gelindiğindeyse, görülmüştür ki, insanlar hep daha sıkı çalışmakta; teknoloji geliştikçe gelişmekte; ama, beklenen *"Yedinci Gün"*, çalışma saatleri kısaldığında bile, bir türlü gelmemektedir. Çalışma saatlerinin, çalışma günlerinin dışındaki saatler ve günler de, çalışmanın ve onun yabancılaşmış dünyasının mantığı içine hapsedilmiş bulunmaktadır... Çalışma yerlerindeki yarışmacı, eşitsizlikçi, hiyerarşik insan ilişkilerini haklılaştıran etik, hayatın diğer alanlarını da, kendi değerlerini önde tutacak biçimde, kendi mantığı içinde örgütlemektedir. Böylece, Tanrının bile yorgun ve yoksun kullarına vaadettiği gelecekteki daha adaletli ve daha değişik bir dünya, *"Bilim ve Teknoloji"* çağında, ilerlemeye, gelişmeye kendi mantığını aşılamış bugünkü dünyamızca masedilmiş bulunmaktadır... Gelişmenin doruğundaki Amerika'daki araştırmalar da bunu gösteriyor.

Hary Svados'un araştırması

Örneğin, *C. Wright Mills*'in arkadaşlarından *Svados*'un araştırmasında otomobil sanayine bağlı bir sanayi kasabasındaki işçiler ele alınmıştır. Bu işçilerin çalıştığı yerlerde yapılmakta olan yeni toplu sözleşme sırasında, işveren sendikalarının istihdam ettiği *"sosyal bilimci"* uzmanlar ufak bir deneme yapmayı önerirler, planlarlar! Bu planın gereği olarak, dört-beş bin işçinin çalışma saatleri radikal bir biçimde indirilir, ücretlereyse dokunulmaz, hatta biraz artırılır. Amaç, *"serbest zaman"* dilimi artınca bu işçileri, verili toplumun etik'ine karşıt, ona alternatif oluşturabilecek bir yaşam biçimi bulup bulamayacaklarını anlamak, görmektir...

Çalışma günleri ve saatleri azalan işçiler, bir süre evlerinde otururlar. Sonra, canları sıkılmaya başlar. Sonra, ikinci bir iş'te çalışmaya başlarlar. Paraları artar. Sonra, evlerini, arabalarını, buzdolaplarını değiştirirler... Taksitler önemli yekünlere varınca, karılarına da iş bulurlar. Kendileri iki işin arasında vakit buldukça, evde gömlek yıkamaya, çocuk bakmaya, ev işi yapmaya başlarlar... Birinci işyeriyle bağlantılı ikinci işyerindeyken, taksitler yığıldıkça, grev kırıcılığı bile yapmak zorunda kalırlar... Birbirleriyle eski dostlukları kalmaz olur. Daha da yalnızlaşırlar... Bunların arkasından, kasabada avcılık dernekleri, vurucu-kırıcı spor gösterileri, yeni dinî tarikatlere ait yeni yeni lokaller ve içkili yerler açılmaya başlar... Erkekler, dış dünyaya gitgide daha bağımlandıkça "erkek" kültürünün gerektirdiği üzere, erkeksi etkinliklerden avcılığın, sert sporların yanı başında, bu tarikatlar da gelişir. Otomobiller daha çok satılır, buzdolapları daha çok satılır, mobilyalar daha çok satılır... Ama, farklı bir hayat tarzını aramak işçilerin hiç aklına gelmez... Her şey değişir, ama tek bir şey değişmez: yarışmacı, yabancılaşmayı kendisine temel almış hiyerarşik toplumsal ilişkiler ve onun etik'i... Çalışma saatlerinin azaltılması sonunda kısa süre içinde, aynı işçiler, eskisinden çok daha fazla çalışmaya ve birbirlerinden daha da uzaklaşmaya başlarlar... Anlaşılır ki, mevcut hayat tarzını insanı önde tutan eleştirel bir tutumla değerlendirip, şu bilim ve teknoloji çağında insan gibi yaşamanın nasıl bir şey olabileceği kalabalıklarca anlaşılmadıkça, teknolojinin yenileştirilmesinden, çalışma saatlerinin kısaltılmasından bugünkü dünyayı muhafaza etmek isteyenler açısından, korkmaya gerek yoktur...

1960'lardan sonra bu işçilerin Amerikan orta sınıfına *"geçtiğini"* varsayabiliriz. Ne ki, sert sporlar, avcılık, tarikatlar, vahşileşme ve kayıtsızlık da yayılmakta Amerika'da. Geçenlerde *Film Comment*'te bir yazar, *"Niçin Artık Kovboy Filmleri Çevrilmiyor?"* başlıklı yazısında özetle, *"eskiden Western'lerde tehlikeli mekanların Batı'da olduğu, kentlerimizinse, insan için, aranmaya layık uygar mekanlar olduğu söylenirdi. Hayatımız da buna uygundu, hâlâ. Şimdi tehlikelerle dolu 'Batı' büyük kentlerimize, hatta Amerikan hayatının en 'temiz' mekanları olan ufak kasabalarımıza kadar yayılmış bulunuyor... Bu yüzden, günümüzdeki Taksi Şoförü'ne ya da Halloween filmine, değişen toplumsal koşullarımıza*

bağlı olarak, birer Western gözüyle bakmamız gerekiyor" diyordu. Daha yakın günlerdeki bir yazıdaysa, bunun yalnız Amerika için değil, Avrupa toplumları için de böyle olduğu söyleniyordu...

Agnes Heller ve onun kuşağından kimi arkadaşlarıysa, iki yıl önce *TELOS*'ta *"teknolojik gelişmeleri, bir gün, maddi değerlerin üretimini sınırsızlığa kavuşturabileceğini; ama, yalnızca maddi değer üretimindeki bu sınırsız üretkenliğin insan'ın özgür olabilmesine, kendini gerçekleştirebilmesine yetmeyeceğine"* dikkati çekiyorlardı. Yarışmacı, hiyerarşik ve eşitsizlikçi bugünkü etik sürdükçe, insan gereksinmelerinin karsılanmasındaki amacın, maddi değer tüketimini aşan, gösterişçilik, tahakküm etme tutkusu ve hiyerarşik ilişkileri sürdürme gibi tutkulara bağlı kalmaya devam edeceğini ileri sürüyorlardı. Başka bir deyişle, toplumlara yaygın bir kültürel eleştiri yeteneği kazandırılmadıkça, bugünkü en gelişkin ülkelerdeki insanlara bile *"Yedinci Gün"*ün hiçbir zaman nasip olmayabileceğini söylüyorlardı...

İşlere böyle fazla derinden bakmayan kültür sosyologlarının *"tatil"*le ya da *"serbest zaman"*la ilgili olarak yaptıkları araştırmalar da *Heller* ve kendi kuşağından olan diğer kültür felsefecilerinin dediklerini haklı çıkarıyor. Nostaljik bir tutumla da olsa Yunan adalarına ya da benzeri başka yerlere giden az sayıda *"entelektüel"* dışında kalan ortalama Amerikalıların *"tatillerinin"*de, nereye giderlerse gitsinler, Amerikan hayat tarzının içinde geçtiğini vurguluyor bu araştırmacılar. Yani, *"tatile çıkan"* Amerikalıların bu tatillerinde, kendi toplumlarındaki bugünkü hayat tarzının eksik yönlerini farkedebilecekleri değişik bir hayatın yaşandığı yerlere erişemediklerini ortaya koyuyor bu araştırmalar da... Coca Cola, sandviç ve TV dizileri *"tatil"*leri özgür bırakmıyor!..

Bizim "Bodrumculuğumuz"a gelince...

Bu açıdan bakıldığında, bizim *"Bodrumlu"* tatillerimizde de benzeri bir değişmenin olduğu söylenebilir. *"Haydi Gari"*li dükkânlarla, *"06 Pub"* gibi yerlerle Bodrum'un büyük kentlerdeki yaşamımıza alternatif aramamızı hatırlatabilecek yanlarının törpülenip yokedildiği açıktır. Kentlerdeki verili sistemin etik'i, Bodrum'da da, sulandırılmış ve sululaştırılmış olarak devam ediyor. Büyük kentlerden gelenler. Bodrum'da, birer *"Roma'da bir* Amerikalı" oluyorlar. Kuşkusuz, Bodrumlular da değişiyor... Aynı reel-hayatın içinde bir yerlere *"tutunabilmek"* için, onlar da bizimle aynı etik'in içinde ilişki kurmak zorunda kalıyorlar. Fakat bütün bunlara rağmen, ben gene de Bodrum'u ve Bodrum'a gitmeyi seviyorum. Ve inanıyorum ki, Bodrum'u ve *"Bodrumculuğumuzu"* karalamaktansa, Bodrum'a gidip biraz *"kafa dinlemek!"* tepelerden, koylardan geçip Yalı Kavak'a gitmek; acıkınca rasgele bir lokantada bir şeyler yemek; balıkçılarla, köylülerle konuşmak Bodrum'u kötüleyip buralarda kalmaktan daha iyidir... Gelenlerin yaptıklarına bakmak, canım isteyince onlarda eleştirdiğim şeyleri yapmak da iyidir. Yeterince uyumak, rastgele ve programsız yaşamak, sevmediğim bir romanı fırlatıp bir başkasına başlamam iyidir. Sokaklardaki *"kalabalığa"* zaman zaman kızsam bile, *"sandviççilerin"*, *"hamburgercilerin"* de buralara gelmelerini, eski ve *"temiz"*, ama bu kalabalıklara bütünüyle kapalı geçmiş yıllara oranla, daha insanca olduğunu düşünmeye çalışmam da iyidir...

Bodrum'u *"Tanrının Yedinci Günü"* olarak korumanın yolu, yalnızca, sucuk ve hamburger kokularına tepki göstermekle olmasa gerek! Her yeni ve *"bulunmamışı"* kendimize ayırma alışkanlığımız, tatillerde bile kentteki yarışmacı etik içinde kalıp, ona buna caka satmamızı, *"gidemediğimiz"* pahalı yerler için içten içe üzülmemizi, denizin kenarında oturup hiç değilse taşlarla otlarla ilgileneceğimize onu-bunu çekiştirmemizi, magazinlerden ve kötü romanlardan buralarda da kurtulamayışımızı düşünsek daha iyi...

Hem bunları yapıp, hem de Bodrum'daki *"aldanımcı"* ve *"küçük mutluluklar dünyamızı"* baştan aşağıya karalamaktansa, bugünkü hayatımızın bizi muhtaç kıldığı küçük mutluluklarımızın bütünüyle kötü şeyler olmadığını, bunların tarihsel/geçici şeyler olduğunu düşünmemiz daha iyi...

Bu *"küçük mutluluklar"*, küçük mutluluklardan ibaret bir hayatın insan için yeterli olamayacağını anlayabilmemiz için çok gerekli, şu yaşadığımız günlerde. Bugünkü yanlış *"Bodrumculuğumuz"*dan ötürü yargılanmamızın biraz ileriye bırakılmasında yarar var bence. Zaten, yazılıp-çizilenlere rağmen, hepimiz böyle yapıyoruz. Umut verici olan da bu!.. Bugünkü *"Bodrumculuğumuzu"* seçkinci, perhizci ve yasaklamacı tutumlarla bir *"suç"* saydırmaya çalışmak yerine, onun şimdiki noksanlarını düşünerek bugün için olabildiği kadarıyla kıymetini bilelim!.. □

Bodrum: "Kutsal Bohemya"nın Yükseliş ve Çöküşü

AYDIN KÖYMEN

Yakup Kadri, ölümsüz eseri *"Yaban"*ın 6. baskısının 95. sahifesinde, romanın kahramanı olan aydın'a, köyün ve köylünün hazin bir tablosunu çizdirdikten sonra şunları söyletir:

"Bunun sebebi, Türk münevveri genç, sensin! Bu viran ülke ve bu yoksul insan kütlesi için ne yaptın?... Anadolu halkının bir ruhu vardı; nüfuz edemedin. Bir kafası vardı; aydınlatamadın. Bir vücudu vardı; *besleyemedin. Üstünde yaşadığı bir toprak vardı; işletemedin."*

Ve gene *"Yaban"*ın 156. sahifesinde, köylülerin cahilliği karşısında dehşete düşmüş olan Türk aydınına, *Yakup Kadri* şu itirafı yaptırtır:

"Eğer bilmiyorlarsa kabahat kimin? Kabahat benimdir. Kabahat, ey bu satırları okuyacak arkadaş, senindir. Sen ve ben onları, asırlardan beri bu yalçın tabiatın göbeğinde, herkesten, her şeyden ve her türlü yaşamak şevkinden mahrum bir avuç kazazede halinde bırakmışız... Ve cehalet denilen zifiri karanlık içinde, ruhları, her yanından örülü bir zindanda gibi mahpus kalmıştır."

Benim kuşağımda, *Yakup Kadri*'nin *"Yaban"*ındaki aydın'ın ezikliğini içinde duymuştur uzun yıllar. İşte bu nedenle de tatil, bizler için Türk halkına karşı duyduğumuz vicdan borcunu yerine getirmeye yarayan bulunmaz bir fırsatı oluştururdu. Zamanın popüler tatil yerlerine gitmekten kaçınır, tatilimizi henüz büyük kentlerde yaşayanlar tarafından keşfedilmemiş kıyı kasabalarında, dağ köylerinde geçirmeyi yeğlerdik. Böylece bir yandan doğayla bütünleşirken, öte yandan da hem yurdumuzu ve hem de yurdumuzun *"yozlaşmamış"* insanlarını tanımak görevini de yerine getirirdik. Bu arada bu *"yozlaşmamış"* insanlara bilinç götürdüğümüzü (!), balıkçılarla, süngercilerle, köylülerle yaptığımız sohbetlerde, onları hızla bilinçlendirdiğimizi (!) söylemeye de herhalde gerek yok. Tatil'i *"gönüllü halk hizmeti"* için bir fırsat olarak algılayan bizlerin, bu konuda ne denli başarılı olduğumuz, şimdi bu kıyı kasabalarının *"disko"*larla, *"restaurant"*larla donanmasından, yerli halkın ellerindeki toprakları, kentli zenginlere kaptırmasından ya da devretmesinden bellidir.

Tatili *"gönüllü halk hizmeti"* duygularıyla karışık bir etkinlik olarak gören anlayışın yavaş yavaş tarihe karıştığı, hiç olmazsa benim kuşağım için artık sözkonusu olmadığı açıktır. Ama bir tatil türü vardır ki, sanırım insanlar yaşadıkça geçerliliğini hep sürdürecektir. Bu, *"sevgiliyle yapılan"* tatildir. Bu tatil türü kısaca, *"birbirlerini seven iki insanın güzel bir doğa parçası içinde yalnız kalmaları, o doğa parçasının güzelliğini birlikte yaşamaları, paylaşmaları ve kendilerinin de doğallaşmaları"* biçiminde tarif edilebilir. Bu tür bir tatilde, tatil yeri olarak genellikle merkezlerin dışında, kalabalık olmayan ama iki sevgiliyi rahatsız etmeyecek kadar uygar bir çevreye de sahip olan mekânlar seçilir. Ve tatil, sevgililerin tüm vakitlerini birbirlerine ayırdıkları, bir türlü bitmesi istenmeyen bir zaman dilimi olarak yaşanır. Şüphesiz bu, dolaylı bir tatil anlayışıdır. Daha doğrusu böyle bir durumda tatil, doğrudan yaşanan değil ama dolaylı olarak yaşanan bir olaydır. Amaç tatil yapmak değil, ama sevilen insanla birlikte tatil yapmaktır. Sevgili olmadığı zaman, tatil yapmak belki akla bile gelmeyecektir. Dolayısıyla tatil olayıyla kurulan ilişki doğrudan bir ilişki değil, sevgili vasıtasıyla kurulan bir ilişkidir. Tatil sırasında üzerinde yoğunlaşılan şey, ne doğa ve ne de *"dinlenme"*dir. Üzerinde yoğunlaşılan şey, sevgilinin kendisidir. Ama tatil, bir anlamda da, insanın gündelik yaşamında üzerinde yoğunlaşmak fırsatını bulamadığı alanlarda ya da tek bir alanda yoğunlaşabilmesi değil midir?

Bir zamanlar Bodrum

Bodrum, bana göre her iki tatil türüne de uygun düşen bir tatil yeri olmuştur. Öyle ya Bodrum, bundan 20

yıl önce, Milas'tan ikibuçuk, üç saatlik, hem de yolun berbatlığı nedeniyle oldukça tehlikeli bir otobüs yolculuğuyla varılabilen, kuş uçmaz, kervan geçmez bir sürgün kasabasından başka neydi ki? Hatırlıyorum da ilk gidişimizde, galiba hiç kimsenin tatil yapmak amacıyla gelmediği bu kasabaya biz bu amaçla geldiğimizden, durumumuz şüpheli görülerek saatlerce polis karakolunda sözde konuk edildikten sonra yatabilecek bir yer bulmuştuk. O yıllarda Bodrum sokaklarında çokça rastlanan, kolsuz, bacaksız sakat ve perişan giysili insanlar, sünger avcılığının acımasızlığının ve sünger üretimindeki amansız emek sömürüsünün birer simgesiydiler. Onlarla bir iki kelime konuşabilmek, hepsi hemen hemen birbirinin aynı olan sünger avcılığı, ya da balıkçılık serüvenlerini dinlemek, halkla bütünleşmek adına içimizi nasıl da ferahlatırdı. Ve ben Bodrum'da vazifesini yerine getirmiş insanların iç huzurunu duyardım.

Yine o yıllarda Bodrum, beyaz badanalı evleri, kaldırımlarında rüzgârın ıslık çalarak kovalamaca oynadığı daracık sokakları, bu sokaklara bahçe duvarlarından hevenk hevenk sarkan mor, kırmızı begonvilleri, tenhalığı ve insanlarının hoşgörüsüyle, sevgiliyle yapılacak bir tatil için de ideal bir mekândı. Bodrum o zamanlar, şaşırtıcı (değişik) güzellikte bir doğa parçası, size yılın büyük bölümünde yaşadığınız rutini hiçbir şekilde hatırlatmayacak bir tatil yeriydi.

Sonraları Bodrum, hızla değişti. Sanatçılarımızın, kültür adamlarımızın zevklerindeki, ilişkilerindeki, çevrelerindeki değişmeye, daha doğrusu burjuvalaşmalarına paralel, adeta onunla eşanlamlı bir değişim sürecine girdi Bodrum. Ve Bodrum, giderek bu toplum kesiminin *"kutsal bohemyası"* haline dönüştü. Artık Bodrum'da sayıları hızla artan barların birinde, ünlü bir bilim adamını barmenlik yaparken veya çok saygıdeğer bir sanatçıyı, tabanları çatlamış, kirden siyaha kesmiş çıplak ayaklarıyla sokakları arşınlarken görmek, hiç de şaşırtıcı değildi. Üstelik bu insanlar sadece kısa tatiller için de gelmiyorlardı Bodrum'a. Nitekim, birçoğu Bodrum'da arsa, ev gibi gayrimenkuller almış, Bodrum'a yerleşmişlerdi. Evet artık Bodrum, sanatçıların, kültür adamlarının ve onları sevenlerin, onların anti-toplum değerlerini paylaşan alkoliklerin, kaliteli orospuların vazgeçilmez mekânı olmuştu.

Şimdilerde bir tutku

Bana sorarsanız, Bodrum'un böyle bir nitelik kazanmasına yol açan temel etken, çoğunluğunu Giritli, Rodoslu, İstanköylü göçmenlerin oluşturduğu yerli halkın, bu yeni göçmenlerin sivriliklerine, şımarıklıklarına, kural dışı davranışlarına karşı takındıkları hoşgörülü, esnek tutumdur. Bodrum'un yerlileri, çıkarlarının ne yönde olduğunu keskin zekâlarıyla sezmişler, hoşgörülü ve esnek tutumlarıyla, *"Bodrum'a gitmeyi"* bugün artık yalnızca sanatçı ve kültür adamları için değil, fakat tüm büyük kentliler için, olmazsa olmaz bir zorunluluk haline getirmeyi becermişlerdir. Bugün *"Bodrum'a gitme"* artık öyle bir tutku haline dönüşmüştür ki, ideolojileri Bodrum'un esprisiyle hiç bağdaşmayan toplumumuzun en *"seçkin"* ve *"ciddi"* kesimleri bile *"Bodrum'a gitmek"*-ten kendilerini alamaz hale gelmişlerdir. Kara Kuvvetleri Komutanlığı, kendi mensupları için Bodrum'un içinde bir dinlenme kampı inşa ettirmiştir.

Ancak sanılmasın ki Bodrum, hâlâ Türk entelejansiyası'nın gözde *"bohem"*idir. *"Bodrum'a gitme"*nin ateşli bir tutku haline gelip, yayılmasıyla, *"herkes"* Bodrum'a üşüşmeye başlamış, *"kutsal bohemya"*nın sokaklarını *"ne idüğü belirsiz"* kalabalıklar doldurmuştur. Bodrum şimdi, entelejansiya'nın kendisini terk edişini alaylı bir gülümsemeyle, ama şüphesiz kendisini bu denli ünlü kıldıkları için aynı zamanda da minnettarlıkla seyretmektedir adeta. Fakat yerliler ve Bodrum'da iş tutmuş ticaret erbabı dışında hâlâ birtakım *"yabancılar"*ın sürekli olarak Bodrum'da yaşamaya devam ettikleri de bir gerçektir. Bu *"yabancılar"*ı kaba bir yaklaşımla ikiye ayırmak mümkündür. Birinci grubu, yaşam güçlerinin tükenmesi sonucu, son çareyi tıpkı kelebekler gibi, *"kutsal bohemya"*nın saçtığı ışığa doğru koşarak Bodrum'a gelmekte, daha doğrusu Bodrum'a iltica etmekte bulanlar oluşturuyor. Yalnızlık ve geleceğin belirsizliği korkusu içinde acıyla kıvranan ve her biri *"bir zamanlar kartal olan"* bu insanların artık geldikleri kente dönecek güçleri yoktur, ama hepsi yaşama başladıkları yere, yani yokluğa dönmeyi şiddetle arzulamaktadırlar. Bodrum bu insanlar için uzun bir intihar sürecidir ve sizin için Bodrum, insanoğlunun varoluşundan bu yana ısrarla oynadığı bir tragedya'yı en ön sıradan izleyebileceğiniz bir sahnedir bu yanıyla. Bodrum'u *"Sodom ve Gomore"* olarak tanımlayan bazı *"ilerici"* yazar ve düşünürlerimizin, Bodrum'da başrollerini hem de solcuların oyndığı (en azından solcu olarak bilinenlerin) bu tragedya'ya karşı nasıl duyarsız kaldıklarını doğrusu anlayamıyorum. Ama doğru ya, onca yoksulluk varken...

Tatlı hayat uyurgezerleri

Bodrum'da yerleşik *"yabancılar"*ın bir diğer grubunu da *"bohem"* arayışıyla değil fakat doğrudan doğruya *"tatlı hayat"* yaşama umuduyla Bodrum'a gelenler oluşturur. Bunlar ya sanatçı, kültür adamı kırpıntılarıdır ya da *"sanatçı sevenler"*dir. Bodrum'da o *"tatlı hayatı"* bulmuşlar mıdır bilmiyorum. Ancak şu bir gerçektir ki, bu insanlar en azından Bodrum'da *"tatlı hayat"* yaşadıkları yanılsaması içindedirler. Tek kayguları Bodrum'dan kopmamak, her geçen günle birlikte Bodrum'la olan bağlarını daha da pekiştirmektir. *"Allah razı olsun"* çok ünlü ve zengin bir gazete patronumuz sayesinde, bu muradlarına da ermişler, hepsi Bodrum'da en azından bir *"beyaz ev"* sahibi olmuşlardır. Bu ünlü ve çok zengin gazete patronu onlara bu yardımı *"Allah rızası"* için mi yapmıştır, yoksa bu insanlar ona belli bir *"hizmet akti"*yle mi bağlıdırlar, doğrusu bilmiyorum. Yalnız şunu biliyorum ki, bu insanlar bir zamanlar bu gazete patronunu, Bodrum'a belediye başkanı yapma düşleri bile kurmuşlardır. O'na o derece bağlıdırlar.

Bodrum'da ne vardır ki, *"Bodrum'a gitmek"* böylesine ateşli bir tutku haline dönüşmüştür? Bana kalırsa Bodrum'a ilk gidenler için bu, çeşitli nedenlerden ötürü kendilerini uymak mecburiyetinde hissettikleri bir *"moda"*dır. Bu *"moda"*nın gereğidir. *"Moda"*ya uymanın bireylere, toplumsal çevrelerinde statü kazandırdığıysa bilinen bir gerçektir! İşte bu yüzden Bodrum'a gitmek mutlaka gereklidir. Bir diğer grup *"ilk giden"*in gitme gerekçeleriyse hayli farklıdır. Bunlar Bodrum'a *"moda"* olduğu için değil, ama Bodrum'a ilişkin birtakım beklentilere sahip bulundukları için giderler. Hiç unutmam, Brusa'da, hem de okuma yazması epey iyi olan bir tüccar, benim Bodrum'u bildiğimi öğrenince, bana şu soruyu sormaktan kendini alamamıştı: *"Bodrum'da kadınlar sokaklarda sigara, hatta içki içiyorlarmış, doğru mu?"* Sokakta sigara ve dahi içki içen kadının, önüne her gelen erkekle yatabileceğinin, geçerli toplumsal ahlâk anlayışına göre varsayılması gerektiği düşünülürse, Bodrum'a ilk giden bir kısım insanın, ne tür beklentilerle bu *"ilk gitme"*yi gerçekleştirdikleri kolayca anlaşılabilir. Tabiî sonucun hüsran olduğunu söylemeye gerek yoktur. Ancak Bodrum sokaklarında şortlarla, mayolarla dolaşan kadınların, sözkonusu beklentileri bir dahaki sene için canlı tuttuğunu söylemek de gerekir...

Acaba Bodrum, gerçekten bazı özlemlerin giderildiği bir olanak tanıyor mu insanlara? Bu sorunun cevabı, benim için bir başka yazı konusu olacak kadar uzun. Belki bir başka sefere... Bitirirken açıklayayım, bu yazının çatısı kafamda Bodrum'da tatil yaparken oluştu. Neden mi Bodrum? Kimbilir, belki de yanlış bir *"nostalji"*. □

BANK
foto renk
VİDEO
AFEDERSİNİZ... BİZ BİR DİLEKÇE YAZDIRMAK İSTİYORDUK...
DİLEKÇE YAZILIR
DİLEKÇE YAZILIR
İATİF DEMİRÇİ

Abdullah Baştürk'ün tutukluluğu sona ermedi

DİSK davasının 29 Ağustos 1984 tarihli duruşmasında bir numaralı sanık *Abdullah Baştürk* yoktu. 24.12.1981'den beri süren davada *Baştürk*'ün üçüncü yokluğuydu bu. Birincisinde duruşmadan çıkarılmıştı. İkincisinde, mahkeme heyetini reddettiği dilekçede heyete hakaret ettiği ileri sürülerek duruşma sırasında tutuklandığı ve aynı heyet tarafından bir hafta hücre cezasına çarptırıldığı için duruşmada yoktu. Sözünü ettiğimiz üçüncü seferde, tahliye kararından sonra, daha önce kesinleşmiş bir mahkûmiyetin infazı nedeniyle mahkemeye getirilmemişti.

Sözkonusu duruşmadan bir hafta önce, 22.8.1984 tarihinde DİSK davasında tutuklu kalan son dokuz sanığın tahliyesine karar verilmişti. Kararda *"anılan sanıkların başka suçtan tutuklu veya hükümlü olmadıkları takdirde, derhal salıverilerek neticenin mahkememize bildirilmesinin teminini önemle arz ederim"* deniyordu. Salıverme işlemlerine başlandığında, sanıklar arasından *Abdullah Baştürk*'ün *"başka suçtan hükümlü"* olduğu görüldü. 24.12.1979 tarihli *DİSK'in Sesi* gazetesinde yayımlanan, *"Kahramanmaraş olayları"*nı kınayan demeci nedeniyle, hakkında açılan dava, Bakırköy 2. Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi'nin 18.11.1983 tarihli kararıyla altı ay hapis cezasıyla suçlanmış ve bu ceza Yargıtay tarafından onaylanmıştı.

Baştürk, 12 Eylül 1980'den beri tutukluydu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 2. Askeri Mahkemesi'nde yargılanmaktaydı. Yargıtay'da 18.6.1984 tarihinde onaylanan mahkûmiyetinin infazına ilişkin yazı, Bakırköy Cumhuriyet Savcılığı'yla sanığın tutuklu bulunduğu Metris Askeri Ceza ve Tutukevi arasında birkaç kez gidip geldiği için bu altı aylık cezanın infazına, sanığın salıverildiği tarihe kadar başlanamamıştı

Bu durumda *Abdullah Baştürk*'ün avukatı *Ercüment Tahiroğlu*, Bakırköy 2. Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi'ne başvurarak (27 Ağustos 1984), bu cezanın tutuklulukta geçen dört yıllık süreden mahsup edilmesini ve böylece *Abdullah Baştürk*'ün salıverilmesini talep etti. Mahkeme, bu talebi reddetti. *Tahiroğlu*, bu karara

Bakırköy Ağır Ceza Mahkemesi'nde itiraz ettiyse de, Ağır Ceza Mahkemesi'nin 28.8.1984 tarihli kararı değişmedi ve *Baştürk*'ün tutukluluğu sona ermedi.

Abdullah Baştürk'ün avukatı *Ercüment Tahiroğlu*, bu durumda Bakırköy 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne, Adalet Bakanlığı'na sunulmak üzere bir *itiraz dilekçesi* verdi. (31.8.1984) *Tahiroğlu*, şimdiye kadarki hukuk uygulamasında emsallere bakıldığında, *Abdullah Baştürk*'ün salıverilmesi gerektiğini söylüyor. Onun gerekçeleri ve gösterdiği örnekler şimdiye kadar Bakırköy'deki iki mahkeme tarafından geçerli sayılmadı. Böylece ilginç bir görünüm kazanan bu durum üstüne Adalet Bakanlığı'nın getireceği karar, herhalde Türkiye'de hukuk uygulaması bakımından çok önemli olacak.

Tahiroğlu'nun şimdiye kadar verdiği dilekçelerde *"mahsup"* işlemi için öne sürülen gerekçelere çeşitli emsaller arasında şunlar var:

1.—Anayasa Mahkemesi, Yüce Divan sıfatıyla verdiği 1982/1 E., 1983/5 K. sayılı, 26.4.1983 tarihli müteferrik kararında, konumuza ve talebimize emsal teşkil eden bir konuda, mahsup işlemini aşağıdaki görüşleri doğrultusunda karara bağlanmıştır:

"...diğer taraftan işlediği başka bir suçtan dolayı hakkında Diyarbakır 1. No.lu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde açılmış ve halen görülmekte olan dava nedeniyle adı geçenin 30.7.1981 tarihinde tutuklandığı ve 11.6.1982 tarihinde salıverilmesine karar verildiği, bu arada rüşvet almak ve görevi kötüye kullanmak suçlarından dolayı Yüce Divan'a sevkedildiği ve bu defa da Yüce Divan'ca 31.5.1982 tarihinde tutuklandığı, yukarıda sözü edilen 1 yıl 15 aylık hapis cezasının infazı nedeniyle... adı geçenin 2.1.1982 ilâ 11.6.1982 tarihleri arasında tutuklu kaldığı dosyanın içerdiği bilgi ve belgelerden anlaşılmıştır.

Hükmün kesinleşmesinden önce tutuklu olarak geçen sürenin hangi suça ait olursa olsun, mutlak surette hükümlülük süresinden indirilmesi T.C.K.'nın 40. maddesi hükmü ve 6.3.1940 tarih ve 5/68 sayılı Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı gereğidir. Tutuklamaya neden olan suça ilişkin davanın henüz intaç edilmemiş olmasının mahsup işlemine etkisi yoktur. Bu itibarla Yüce Divan'ca kesin olarak ittihaz olunan karardan önce işlediği başka bir suçtan dolayı Diyarbakır 1 No.lu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde tutuklanmış bulunan hükümlü Şerafettin Elçi'nin... tutuklu kaldığı 180 günün Yüce Divan'ca hükmolunmuş bulunan hapis cezasından indirilmesine..."

(EK 1. Anayasa Mahkemesi'nin Yüce Divan olarak verdiği 1982/1 E., 1983/5 K sayılı, 26.4.1983 tarihli Müteferrik Kararı'nın fotokopisi)

★ ★ ★

2.—6.3.1940 günü toplanan "Yargıtay Heyeti Umumiye"sinin verdiği ve Anayasa Mahkemesi'nin Ek 1'deki kararına dayanak yapılan, yasalarımız gereği kanun hükmünde bulunan 6.3.1940 tarih ve 1940/5 E., 1940/68 K. No.lu Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı'nda: "...hükme bağlanan iki suçtan birinden beraatine ve diğerinden

Ercüment Tahiroğlu: Ceza mahkûmiyetten mahsup edilir

"Sayın Tahiroğlu, Abdullah Baştürk'ün altı aylık mahkûmiyetinin infazı ile birlikte, tutukluluk süresinden "mahsup" yapılması konusunda bir anlaşmazlık belirmiş gibi görünüyor. Bu konuda sizin düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?"

— T.C.K.'nın kırkıncı maddesi "Hüküm kat'iyet kesbetmeden evvel vuku bulan mevkufiyet ceza mahkûmiyetlerinden indirilir" hükmünü taşımaktadır.

Abdullah Baştürk'ün tutuklulukta geçen dört yıla yaklaşan süresinden, altı aylık ceza mahkûmiyetinin infaz edilmesi gereken süre kadarının indirilmesi gerekirdi.

İndirim yapılabilmesi için T.C.K.'nın kırkıncı maddesine göre tutuklu kalınan bir sürenin ve ayrı bir ceza mahkûmiyetinin varolması yeterlidir. Tutukluluk süresinin ceza mahkûmiyetinden indirilebilmesi için, tutuklamaya neden olan suçla, ceza mahkûmiyetine konu olan suçun aynı suçlar olmasına ve tutuklamaya neden olan soruşturmanın sonuçlanmış olmasına gerek bulunmamaktadır. İndirim (mahsup) işleminin yapılabilmesi için yasada aranılan koşullar bundan ibarettir.

Durumun böyle olmasına rağmen, Abdullah Baştürk'ün altı aylık mahkûmiyet süreci, Bakırköy İkinci Toplu Basın Asliye Ceza Mahkemesi ve açık itiraz yolu ile gidilen Bakırköy Birinci Ağır Ceza Mahkemesi tarafından, tutuklamaya neden olan DİSK davasının henüz neticelenmiş olmaması gerekçesiyle tutukluluk süresinden indirilmemiştir.

Böyle bir uygulama, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Askeri Yargıtay'ın ve özellikle yerel Askeri Mahkemeleri'nin kökleşmiş, yerleşmiş görüş ve inançlarına, eşitlik, adalet ve hakkaniyet ilkelerine aykırıdır.

Abdullah Baştürk'ün olayında sorun, indirim yapılabilmesi için tutuklamaya yolaçan DİSK davasının sonuçlanmış olmasına gerek bulunup bulunmadığıdır.

Yargıtay ve mahkeme kararlarıyla ortaya çıkan emsal uygulamalar ve doktrindeki görüşler, tutuklulukta geçen sürenin ceza mahkûmiyetlerinden "mahsup" edilmesi gerekliliğini yasal bir zorunluluk olarak kabul etmektedirler.

İndirim yapılmayacağı yolundaki "siyasi sistem" olarak adlandırılan görüş bugün çağdaş ceza hukukunda terkedilmiştir. Bu sistem 1810-1832 yıllarında Fransız İnfaz Hukukunda uygulanmıştır.

Ancak bugün terkedilmiş olan bu sistemin yerini "hukuki sistem" almıştır.

Bu sistemde, tutuklulukta geçen süreler, hangi suça ait olursa olsun, devam eden soruşturma nedeniyle geçirilse bile ceza mahkûmiyetinden mahsup edilir.

İndirim yapılması adalet ve hakkaniyet gereği olduğu kadar, eşitlik ilkelerine de uygundur.

Hukuk sisteminde, İtalyan Ceza Kanunu'nun kırkıncı maddesinin tercümesi sonucunda yeralan T.C.K.nın kırkıncı maddesi ile kanun koyucunun engellemek istediği, bir kimsenin tutuklulukta geçen sürecinin sonucunda beraat etmesi veya tutukluluk sürecinden daha az bir cezaya mahkûm edilmesi halinde, elinde haksız yatılan süre için yeni bir suç işlemek suretiyle bu sürenin mahsubunu isteyemeyeceğidir.

Hakkaniyet, adalet ilkelerine aykırı olduğu gibi yukarıda sözü edilen ve uygulanmakta olan Yüksek Mahkeme ve Yerel Mahkeme kararlarına da aykırıdır.

"Peki, bu durumda başvurunuzun nasıl sonuçlanacağını tahmin ediyorsunuz?"

— Bu nedenle "indirim yapılmayacağına ilişkin" Yerel Mahkeme kararlarının yazılı emir yolu ile Yargıtay'ın incelemesine sunulması dileğiyle Adalet Bakanlığı'na başvurduk.

Ayrıca, infazın başlamasının Bakırköy Cumhuriyet Savcılığı'nca geciktirilmesi karşısında da, Adalet Bakanlığı'na konunun incelenmesi için de başvurduk, neticelerini bekliyoruz. □

MURAT BELGE

mahkûmiyetine karar verildiği halde beraat ettiği suçtan dolayı mevkuf kalmış olduğu müddetin mahkûm olduğu ceza müddetine mahsubu lâzım geldiği gibi, ayrı ayrı hükümlerle birinden beraat ve diğerinden mahkûmiyet halinde dahi cezanın infazında -beraat kararı ister evvel, ister sonra olsun- beraat ettiği suçtan dolayı mevkuf kalmış olduğu müddetin ceza müddetine mahsubu icap edeceği ve çünkü birden ziyade suçlarda cezaların birleştirilmesi ve neticede bir hüküm infaz edilmesi ve kat'i hükmünden evvel mevkuf olarak geçen müddetin hangi suça ait olursa olsun, mutlak surette mahkûm olduğu ceza müddetinden indirilmesi Ceza Kanunu'nun 40. maddesiyle içtima hükümlerinin zarurî bir neticesi olduğu... işlemiş olduğu diğer suç için verilen ceza müddetine mahsubu icab ettiğine sülüsan ekseriyetle karar verildi" denmektedir.

EK 2. Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı Ceza Bölümü Cilt 1, 1927-1940, Yargıtay Yayınları NO: 2 Sayfa 627, 628, 629'un fotokopisi.)

*3.—Askeri Yargıtay 3. Dairesi 1984/166 E., 1984/155 K. Sayılı ve 27.3.1984 tarihli kararında aşağıdaki görüş*lerle "mahsup işleminin" yapılması gerektiğine karar vermiştir:

*"kesin hükümden evvelki tutukluluk süresinin, mahkûmiyetten indirilmesi için, hüküm kesinleşmesinden ev*ve tutuklu kalmınmış olmak yeterli olup, bu tutuklamaya *neden olan suç ile ilgili soruşturmanın sonuçlanmış olmasına, suçların aynı neviden bulunmasına, davaların birleştirilerek görülmüş olmasına gerek bulunmaktadır."*

...(6.3.1980 gün ve 5/68 No.lu Yargıtay İçtihadı Birleştirme Kararı), tutukluluğa neden olan suçtan beraat edilmiş olması gerektiğini esas almış gibi görünmekte ise de; Askeri Yargıtay 3. Dairesi'nin 9.3.1965 gün ve 1965/161-214 numaralı kararındaki, aynen "...bu kararda hakim olan mantık ve hava beraatın mutlaka bir şart olarak kabul edildiğini göstermemekte olup, bu karara mevzu davanın tesadüfen beraat ile neticelenmiş bulunmasından ibarettir. Nitekim, aynı mevzuda Yargıtay 4. Ceza Dairesi'nin dosya içinde bir sureti mevcut 17.1.1962 gün ve E. 1960/24, K. 1960/13 sayılı mahsup kararı da mevkufiyetin taallük ettiği suçtan dolayı ortada beraat veya düşme kararı olmadığı halde, bahsu geçen içtihatları birleştirme kararına mesnet alınmıştır..." biçimindeki açıklamada belirtildiği gibi karar, tüm olarak okunduğunda ceza mahkûmiyetlerinden indirim yapılabilmesi için tutukluluğa neden olan suçtan beraat kararı verilmesi şart kılınmamaktadır.

Aski düşünce... telafisi mümkün olmayan adaletsizliklere neden olabilecek bir şartın kabul edilmesi demek olacaktır.

Henüz neticelenmemiş tutukluluğa neden olan davanın mahsup işleminden sonra mahkûmiyet ile neticelenmesi halinde bu cezanın her zaman için çektirilmesi imkânı mevcut olması dikkate alındığında, kamu hakkı yönünden de herhangi bir zarar sözkonusu değildir.

...Yukarıda işaret olunan tutukluluk süresinin kesin mahkûmiyet süresinden mahsubuna ve bu kadar süre çektirilmiş sayılmasına"... karar verildi."

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar

DİSK davasında idam talebiyle yargılanmakta olan Fehmi Işıklar, 22.8.1984 tarihinde yapılan duruşmada aşağıda ana noktalarını yayınladığımız tahliye talebini içeren bir dilekçe verdi.

1. Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı 2 No'lu Askeri Mahkemesi aynı duruşmada sanıklardan, Fehmi Işıklar, Rıza Güven, Kemal Nebioğlu, Tuncer Kocamanoğlu, Mukbil Zırtıloğlu, Mustafa Aktolgalı, Celal Küçük ve Cevat Özhasırcı'nın tahliyesine karar verdi. Mahkeme, DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk'ün de tahliyesine karar vermesine karşın, Abdullah Baştürk başka bir suçtan dolayı kesinleşen bir cezaya çarptırıldığı için tahliye edilmedi.

1. ORDU VE İSTANBUL SIKIYÖNETİM KOMUTANLIĞI
2 NO.LU ASKERİ MAHKEMESİ BAŞKANLIĞI'NA

Özü: Tahliye talebim hk.

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar

Bugün haksız ve hukuk-dışı bir iddianame nedeni ile 4 yıldan beri tutuklu bulunmaktayız. Bu süre, yaklaşık sekiz yıllık cezanın karşılığıdır ve insan ömründe uzun bir süredir. Bu haksız durumun son bulmasına yardımcı olur düşüncesiyle ve savunma için uzun bir zaman gerekeceğini de dikkate alarak bazı hususları sayın Mahkemenin takdirlerine sunmak istiyorum.

— İddianamede, DİSK'e üye sendikaların toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde işçilerin geçim sıkıntısını gidermek amacıyla ileri sürdükleri talepler "aşırı talepler", işçiden yana takındıkları kararlı tavır "uzlaşmaz tavır", uygulamaya koymak zorunda kaldıkları yasal grevler ise "ideolojik grevler" olarak nitelenmiş, bu nedenlerle enflasyonun tırmandığı, yatırımların durduğu ve ülke ekonomisinin çıkmaza girdiği ileri sürülmüş, toplu sözleşme düzeni ile yasal grevler hukuk-dışı yöntemlerle suçlanmıştır. Oysa, 12 Eylül'den sonra DİSK ve üyesi sendikaların faaliyetleri durdurulduğu, sendikal hak ve özgürlükler askıya alındığı, işçilerin gerçek ücretleri aşırı derecede gerilediği halde, yatırımların artması bir yana gerilediği, enflasyonun sürekli bir biçimde tırmandığı ve ülke ekonomisinin daha büyük açmazlarla karşı karşıya geldiği görülmüş ye bu durum en yetkili ağızlar tarafından itiraf edilmiştir.

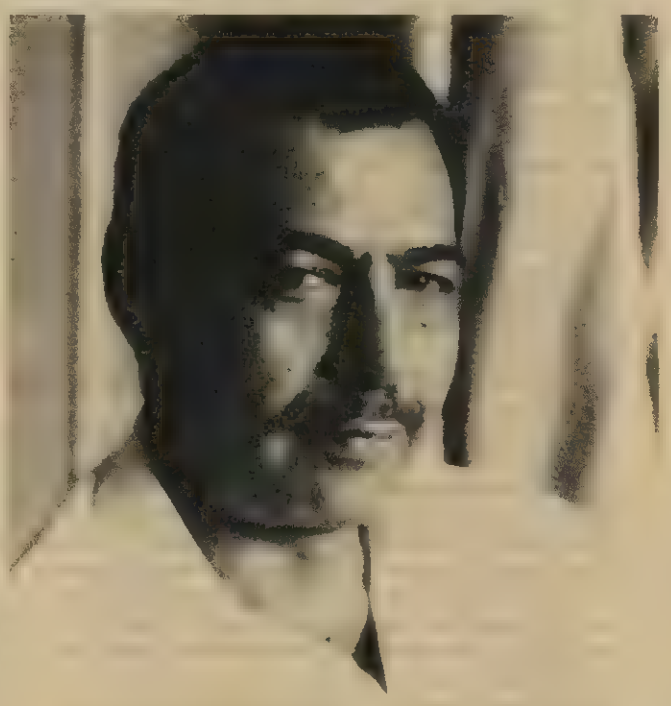

Fehmi Işıklar

— İddianamenin çeşitli yerlerinde, DİSK'in tekellere karşı verdiği ve vermek istediği mücadele anayasal devlet düzenini değiştirmek olarak nitelenmiştir. Oysa, 12 Eylül'den sonra sermaye çevrelerinin bir bölümü, birçok yetkili ve hatta başbakan koltuğunda oturan Sayın Turgut Özal da tekellere karşı çıkmış 2 Aralık 1983 tarihli Günaydın gazetesinde çıkan bir haberden de anlaşılacağı gibi "Fiyatları artıran tekellerin başı ezilecektir" demek durumunda kalmıştır.

* * *

— DİSK'in bağımsızlıktan yana görüşleri, NATO, CENTO, IMF, Dünya Bankası, Enerji Ajansı gibi kuruluşlara yönelik eleştiri ve önerileri haksız bir şekilde suçlanmıştır. Oysa, soruşturmanın genişletilmesi amacıyla verdiğim dilekçede de belirttiğim gibi, bu konularda birçok yetkili çeşitli görüşler ileri sürmüş, ülkemizin çeşitli alanlarda bağımlılığını vurgulamış ve daha bağımsızlıkçı bir politika izlenmesi yolunda açıklamalar yapmışlardır.

— DİSK'in politika ile ilgilenmesi, ülke sorunları hakkında görüş açıklaması, siyasi iktidarları eleştirmesi, siyasi parti durumuna gelmesi biçiminde yorumlanmış ve suçlanmıştır. Oysa bugünlerde Odalar Birliği, İşveren Sendikaları ve diğer işveren örgütleri eskiden olduğu gibi siyasi iktidarlara kendi görüşlerini empoze etmekte, kendi çıkarlarına uygun politikalar izlenmesini istemekte ve ömür biçmektedirler.

Ancak bu iddianameye göre, herkes birçok konuda görüş açıklayabilir, eleştirilerde bulunabilir, önerilerini yapabilir ama DİSK ve yöneticisi sendikacılar bunları yapamaz, yaparsa suç sayılır ve cezalandırılmaları gerekir. İşte iddianamenin hukuk anlayışı, eşitlik anlayışı ve adalet anlayışı budur.

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar.

12 Eylül'e gelişin, 12 Eylül öncesi anarşi ve terör ortamının maddi temeli vardır. Bu durum bütün yönleriyle daha elverişli bir ortamda özellikle toplum bilimciler, siyasi bilimciler tarafından enine boyuna tartışılacak ve 12 Eylül'e gelişin asıl nedenleri ile sorumluları ortaya çıkarılacaktır.

* * *

Bizler, Anayasa'nın lüks sayıldığ. .e her fırsatta çiğnendiği bir ortamda; ülkemizin bağımsızlığını ve esenliğini, toplumumuzun mutluluğunu, hukukun üstünlüğünü ilke olarak kabul eden, ilerici ve çağdaş bir niteliğe sahip olan Anayasa'mıza sahip çıktık ve öngördüğü toplum düzenini savunduk.

Bugün, açık olmasa bile 1961 Anayasası'nı savunduğumuz için de suçlanmaktayız. Oysa 1961 Anayasası'nın nasıl yapıldığı ve yürürlüğe girdiği herkes tarafından bilinmektedir. 1961 Anayasası bir anlamda Silahlı Kuvvetler'in eseridir. Bu Anayasa, Silahlı Kuvvetler'in bağrından çıkan Milli Birlik Komitesi tarafından görevlen-

dirilen bilim adamları ve oluşturulan Kurucu Meclis tarafından hazırlanmış, ulusumuzun oylarıyla yürürlüğe girmiştir.

12 Eylül sonrası yürürlüğe giren 1982 Anayasası da bir anlamda Silahlı Kuvvetler'in eseridir. Bugün bu Anayasa'yı savunan ve bu Anayasa'ya göre hareket edenler ileride suçlanabilecekler midir? Eğer suçlanabilecekse "devletin sürekliliği" ilkesi nasıl açıklanacaktır?

Zamanında suç sayılmayan eylemler sonradan suç sayılamaz. 12 Eylül sonrası yürürlüğe giren Anayasa, bu Anayasa'ya göre çıkarılmış olan Sendikalar Yasası, Dernekler Yasası ve diğerleri, 12 Eylül öncesi DİSK'in yaptığı çalışmaların Anayasa'ya ve yasalara uygun olduğunu kanıtlamaya yetmektedir.

Yasaların boşluğundan yararlanarak suç işlediğimize ilişkin olarak ileri sürülen iddialar ve yapılan açıklamalar ise, hukuksal ve mantıksal hiçbir değer taşımayan soyut iddialardır. Çünkü ceza hukukumuza göre kanunsuz suç olmaz. Bu, yalnız bizim hukukumuzda değil, uluslararası hukuk açısından da kabul edilen temel bir ilkedir.

Sayın Başkan, Sayın Yargıçlar.

DİSK davasında işte hukukun bu ve benzeri temel ilkeleri çiğnenmiş, DİSK ve bizler için yapay suç yaratılmıştır. Önce, uzunca bir süre tutukluluğumuzu sağlayabilecek bir hayali suç bulunmuştur. Bulunan suç, "Anayasal devlet düzenini ihtilal yoluyla değiştirmek", yani TCK'nın 146. maddesine aykırı hareket etmek..." Daha sonra bu suça uygun bir iddianame tasarlanmış ve bu iddianame oluşturuluncaya kadar da akıl almaz yollara başvurulmuştur.

İlk soruşturma ifadeleri baskı ve işkence altında alınmış, bu ifadeleri geçerli kılabilmek için aşırı çaba içine girilmiştir. İşkenceye ilişkin dilekçelerimiz bu nedenle dosyadan yok edilmiştir. Savcı sorgulamaları bu nedenle baskı, telkin ve yönlendirmeye başvurularak alınmıştır. Sorgu tutanakları sorgusu yapılanın ifadelerini ve gerçekleri yansıtmayacak şekilde bu nedenle düzenlenmek istenmiştir. Çoğu kez, sorulan sorular cevap olarak yazıldığı ve sorulan sorularla cevaplar içiçe sokulduğu için, sanıklardan bir bölümü mahkeme önünde savcılık sorgu tutanaklarına itiraz etmiş ve suçlayıcı bölümlerine "Ben Savcılık'ta böyle bir şey söylemedim" demek zorunda kalmış ve tutanağı düzeltme yoluna gitmiştir.

Daha da ötesi, 12 Eylül öncesi görevli olan bir kısım savcılar, suçlamadıkları bir eylemi, 12 Eylül sonrası Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından görevlendirildikten ve "askeri" sıfatını aldıktan sonra suçlayabilmişlerdir.

* * *

Gene bu nedenle, belgelerimizde tahrifat yapılmış, DİSK'e ait olmayan belgeler DİSK'e maledilmiş, DİSK'in söylemedikleri DİSK'e söyletilmiş, DİSK'in kullandığı terim ve kelimeler kullanıldığı metin bütünlüğünden koparılmış, ceza hukukumuzda yasak olan KIYAS yöntemine sonuna kadar başvurulmuş, yanlış yorum ve aşırı zorlama ile uzun süreden beri tutuklu kalmamızı sağlayan "ihtilalcilik" suçlamasına haklılık kazandırılmak istenmiştir. Ayrıca; zamanında yasalara göre izinli olarak yapılan ve yargı denetiminden de geçmiş olan toplantı ve gösterilerimiz, yayınlarımız, açıklamalarımız ve kararlarımız da bu nedenle suçlama konusu yapılmıştır.

* * *

İddia makamı suçlamalarında hiçbir ölçü tanımamıştır. O kadar ki, iddianamenin okunmasından sonra haklı olarak tahliye talebinde bulunan sanıklar, bir bütün olarak tahliye talebinde bulundular diye ihtilal teşebbüsünde ısrar ettikleri şeklinde suçlanabilmişlerdir.

Oysa bu arkadaşlarımızın büyük çoğunluğu daha sonra tahliye olmuşlardır. Böylece tahliye kararlarını veren bu mahkeme, iddiaların inandırıcı olmadığını ve DİSK'in ihtilal teşebbüsünde bulunmadığını ortaya koymuştur.

* * *

12 Eylül öncesi olduğu gibi 12 Eylül sonrası da Mahkemeniz önünde inançlarımı, düşüncelerimi kaçamak yapmadan açıkça söyledim. Sorgumdan bu yana ülkemin ve toplumun arlarını ön planda tuttuğum için sosyalizmi savunduğumu belirttim. Bunu gene söylüyorum. Ancak, ihtilal teşebbüsü ile veya ihtilalcilikle uzaktan yakından ilgim yoktur ve olmadı da. Eğer böyle bir durum sözkonusu olsa idi, bunu da açık seçik söyler, sonuçlarına da onurla katlanırdım.

* * *

Sayın Mahkemenin durumumuzu yeniden gözden geçirmesini ve tahliyeme karar verilmesini saygılarımla arz ve talep ediyorum. 22.8.1984.

Saygılarımla,
Ahmet Fehmi IŞIKLAR

Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu
85. Yürütme Kurulu Toplantısı'ndan (24-28 Mayıs):

Şevket Yılmaz: İşçilerin yaşama koşulları kötüleşiyor

Yürütme Kurulu'nun Kasım'da yapılan 84. toplantısına programımın yoğunluğu nedeniyle katılamamıştım. Şimdi burada, 85. toplantıda bulunmaktan duyduğum memnuniyeti ifade etmek isterim. Fazla vakit almamak amacıyla, meslektaşımdan, gündemdeki bu maddeyle ilgili katkılarımı sizlere aktarmasını rica edeceğim. Hatırlayacağınız gibi, Türk-İş Genel Kongresi geçen Aralık ayının üçüncü haftasında toplanmıştı. Bu Genel Kongre'yi yapabilmek için daha önce yaklaşık 900 kongrenin tamamlanması sürecinden geçtik. Genel Kongre'de insan hakları ve sendika özgürlüğü üzerine önemli bir karar oybirliğiyle kabul edilmişti. Bu karar uluslararası belgelere atıfta bulunuyor ve Türk-İş Yürütme Kurulu'nu Milli Güvenlik Konseyi tarafından çıkarılmış (bazı) yasaların, özellikle Sendikalar Yasası'yla, Toplu Sözleşme ve Grev Yasaları'nın değiştirilmesi için her türlü çabayı göstermekle görevlendiriyordu. Kararda ayrıca, çalışma hak ve özgürlüklerini dolaylı olarak etkileyen öteki yasaların da değiştirilmesi hususuna işaret edilmişti.

O zamandan beri, yasalarda yapılmasını istediğimiz değişikliklerin formülasyonu üzerinde çalışıyoruz. Parlamentonun bazı üyeleriyle yaptığımız iki toplantıda konuyu uzun uzadıya tartışma olanağı bulduk. Destek bulacağımız kanısındayız. Sadece zamanlamanın iyi yapılması gerekiyor. Yeni yasaya göre, toplu sözleşmeye katılabilmek için, bir sendikanın sözleşme konusu birimdeki işçilerin yüzde ellisini teşkilatlaması yetmiyor. Aynı zamanda o işkolundaki işçilerin yüzde onunu teşkilatlamış olması gerekiyor. Çalışma Bakanlığı yılda iki defa istatistik düzenleyecek ve bunlar yüzdelerin hesaplanmasına esas olacaktır. 17 Şubat 1984'te bu istatistiklerin ilki yayınlandı ve bu konuda, hem Türk-İş'e bağlı sendikalar hem de diğerleri tarafından Ankara İş Mahkemeleri'nde 40'a yakın dava açıldı.

Bazı işkollarına ait istatistikler mahkemeler tarafından geçersiz ilan edildi ve kesin durumlarına ancak birkaç hafta önce kavuşabildiler. Sonuçlara göre, Türk-İş'e bağlı 34 sendikadan, 28 işkolunda örgütlenmiş olan 33'ü işçilerin asgari yüzde onunu temsil etmektedir. Dört bağımsız sendikayla Hak-İş'e bağlı üç sendika da bu durumu sağlamıştır. Türk-İş'e bağlı sendikalardan deri, otelcilik ve eğlence, banka ve büro işçileri, eğitim ve güzel sanatlar sektörlerindeki sendikalar bu durumu sağlayanlar arasındadır. Nakliye ve ulaşım sektöründe bazı sorunlarımız mevcuttur, çünkü bu işkolunda kurulmuş olan dört sendika işçilerin yüzde onunu temsil etmeyi başaramamışlardır.

Önümüzdeki aylarda yaklaşık üçyüz bin işçiyi kapsayacak toplu sözleşmeleri sonuçlandırmayı umut ediyoruz. Maden ve metal sanayiiyle bankacılık sektöründe pazarlık görüşmeleri şimdiden başlamış bulunmaktadır. Türk-İş'ten de iki temsilcinin bulunduğu Yüksek Hakem Kurulu, üç yıl uzatmış olduğu sözleşmelerdeki ücret artışlarının önümüzdeki yıl ne olacağına karar verecektir. Bu yıl, Kurul'un kararı, bizim yüzde 42 zam talebimize karşı, yüzde 25 artı 2000 TL. olmuştu. Bu, enflasyon hızının çok altındaydı ve karara şiddetle itiraz ettik. Bu yıl Nisan ayında asgari ücrete yaklaşık yüzde 50 zam yapıldı.

Bu gelişmelere rağmen, Özal hükümeti altında işçilerin yaşama koşulları kötüleşmektedir. Özal'ın, enflasyon hızını yüzde 25'in altına indirme hedefinin gerçekleşmeyeceği şimdiden belli olmuştur. İşsizlik artmaktadır. Gerçek kazançtaki azalma son beş yıl içinde yüzde 45'e ulaşmıştır. İşin en kötü yanı, muhalefeti oluşturan siyasi partilerin durumudur. Milliyetçi Demokrasi Partisi çoktan siyasi bir harabe haline gelmiştir. Sosyal demokrat değerleri paylaşan siyasi partilerse kendi aralarında dalaşmaktadırlar. Siyasi arena Özal ve destekçilerine, yani esas olarak işverenlere kalmıştır.

Raporda belirtilen görüşlerin aksine, askerlerin Türk siyasi hayatındaki etkisi azalmaktadır. Ordunun koyduğu yasalar halen geçerli ve sıkıyönetim yürürlükte olmakla birlikte bu, her şey demek değildir. İki seçimden başarıyla çıkmış olan Özal, merdiveni oldukça hızlı tırmanmaktadır. Milli Güvenlik Konseyi tarafından atanmış valilerden 35'i daha şimdiden değiştirilmiştir. Devlet hizmetinde bulunan askerlerin sözleşmelerinin hiçbiri yenilenmemiştir. TRT ve KİT gibi önemli kuruluşların genel müdürlükleri ve Bakanlık müsteşarları hep Anavatan Partisi'nin adamlarıdır.

Bu madalyonun bir yüzüdür. Öteki yüzüyse durumun tehlikelerle dolu olduğunu göstermektedir. Bakanların yaklaşık yüzde 80'i resmen, büyük firmaların danışman ya da executive'leridir. 6 Kasım'dan bu yana, ekonomik kararları, özel sektöre sadık küçük bir teknokrat takımı almıştır. Özetle, önümüzde güçlükler vardır.

1983 Aralık'ından beri bunu Türkiye'de herkese anlatmaya çalıştık. Tüm yerel sendikacıların katıldığı 16 bölgesel konferans toplayarak sorunları tartıştık. 67 ilin 44'ünde işçi temsilcileri ve yerel liderlerle birlikte toplantılar yaptık. 11 Mart'ta İzmir'de kapalı salon mitingi düzenleyerek tavrımızı 5000 işçiye anlattık. 3 Haziran'da İstanbul'da da benzer bir miting yapılacaktır. Sorunları 15.000 işçiyle tartışmayı umut ediyoruz. Sıkıyönetim altında ancak sınırlı bir sayı için izin alınabilmektedir ama mitinglerimiz şehir şehir devam edecektir.

Biraz da sendikaların yapısı üzerinde durmak isterim. Milliyetçi Hareket Partisi'yle yakın ilişki içinde bulunan MİSK konfederasyonu üzerindeki faaliyetten men kararı kalkmıştır. Yaptıkları ilk açıklama mevcut çalışma yasalarının gayet yerinde olduğu yolundadır. Şu anda Türkiye'de dört milli konfederasyon faaliyet halindedir. Türk-İş'e bağlı 34, MİSK'e bağlı 16, Hak-İş'e bağlı 6 ve Sosyal Demokrat Konfederasyon'a bağlı 5 sendika mevcuttur. Bağımsız sendikaların sayısıysa 66'dır.

Son olarak mahkemelere değineceğim. DİSK davasında tutuklu olanların sayısı 8'e inmiştir. DİSK ve ona bağlı 30 sendikayla ilgili davalarda savcının iddianamede ileri sürdüğü deliller incelenmektedir. Bu bağlamda, çeşitli seviyelerde girişimlerde bulunmayı sürdüreceğiz. Cumhurbaşkanı Evren ve Başbakan Özal'ı ziyaretlerimizde bu konu üzerinde hassasiyetle durduğumuzu belirttik. Özal'ın Türk-İş'i ziyareti sırasında da bunu tekrarladık. Hapishane koşulları, ILO ve ICFTU heyetlerinin tespitlerine göre, Adalet Bakanlığı'na ve ilgili öteki mercilere aksettirilmiştir. Bazı parlamento üyeleriyle yaptığımız iki toplantı sırasında bu sorunları tekrar dile getirdik. Derhal bir af yasası çıkarılması için de ısrar ediyoruz. Şu anda yapabileceklerimiz bunlardan ibarettir. □

Ulaştırma Bakanlığı Sınavı:

4 bin küsur talip ilk 45'e girmek için yarıştı

SERPİL BİLDİRİCİ

"*Bizim hesap Nasrettin Hoca hesabı arkadaş. Ya tutarsa diyoruz.*"

Bu sözler, Ulaştırma Bakanlığı'nın 48 memur almak için açtığı sınava katılan 4 bin küsur "*talip*"ten biri olan Orhan Çetin'in. Başvurunun çokluğu nedeniyle çaresiz kalınınca, Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nda yapılan sınava katılan hemen herkesin ortak görüşü bu. Özellikle üniversiteye girebilmek için bir-iki kez şansını deneyip "*tutturamayanlar*", iş sınavlarının kurdu olmuş. Sınav öncesi, adaylar arasında şu tür konuşmalar geçiyor:

"*Geçenlerdeki Çalışma Bakanlığı sınavı ile Gazi Üniversitesi sınavında sorulan sorular aynıydı..*"

"*Arkadaşlar, sınav gözcülerinin sözlerine aldanmayın. Geçen sınavda beni yanılttılar. Yazdığım cevabı değiştirdim. Eve gidince bir de baktık ki, önce yazdığım doğruymuş.*"

"*Fazla ümitlenmeyin. Böyle çok kişi katılınca sınava, önceden kimlerin gireceği zaten belli oluyor. Formalite bu sınav.*"

"*Formalite icabı sınav*"a giren memur adaylarının stadyumun açık tribünlerinin bulunduğu bölüm önünde bekleşen ana-babaları da "*umutsuz*".

Kızının "*ekonomi son sınıf öğrencisi*" olduğunu söyleyen Ayfer Öztürk, "*Biz daha önce sınava sokmadık. Ama hayat şartları ortada. Şimdiden bir işe girmesi iyi olur diye düşündük. Kendisi de razı oldu*" diyor. Ayfer Hanım'ın sınav konusunda diğer tüm veliler gibi umudu yok.

"*Peki Ayfer Hanım, madem kızınızın bu sınavda başarılı olamayacağını, işe giremeyeceğini düşünüyorsunuz, niye buralara kadar geldiniz?*"

"*Değişiklik oldu. Bakın şurada oturduk konuşuyoruz. Hem de şansını denemiş olur bir kere kız. Ne yapalım olursa olur, olmazsa olmaz.*"

"*Ayfer Hanım 'durum ortada' dediniz. Kızınızın işe girmesi ailenin maddi sorunlarını çözecek mi?*"

"*Yok canım. Ne kadar para verecekler ki? Siz biliyor musunuz?*"

"*Herhalde 20 bin civarında.*"

"*Yol parası olur ancak.*"

Ayfer Hanım'la sohbetimize bir anne daha katılıyor. Ayşe Hanımın kızı iki kere üniversite sınavına girmiş. Şu anda evde oturuyormuş. "*Devir değişti*" diyor Ayşe Hanım:

"*Eskiden kız kısmı evde oturur, nasibini beklerdi. Şimdi yok öyle şey. Everdiğin adam bile, çalışmamasına razı gelmiyor. Tek maaş yetmez, karım da çalışsın diyor.*"

"*Ayşe Hanım, devlet memuru olunca alacağı para ortada. Niye kızınızı özel sektörde bir işe sokmayı düşünmediniz?*"

"*Aman evladım, iş derken namustan mı olalım. Neler, neler anlatıyorlar. Memuriyet dedin mi, ellerle birlikte gider, ellerle birlikte saati gelince evine döner. Özel iş olunca, fazla mesai diyecekler, bilmem ne diyecekler. Ondan sonra binbir çeşit iş açılır insanın başına.*"

"*Siz bu sınavdan umutlu musunuz? Kızınız işe girebilecek mi?*"

"*Yok canım sen de. Benim kızı Ankara'daki her iş sınavına sokuyoruz. Hiçbir şey olduğu yok. Geçenlerde TEK bir sınav açmıştı. 9 bin kişiyi almışlar sınava. Memurluğa 150-200 kişi alacaklarmış. Bunalıp, bayılanlar bile oldu. Bizim kız, o sınavdan sonra bir daha sınava girmek istemedi.*"

"*Bu sınava girmesi için siz mi ısrar ettiniz?*"

"*Bugün zorla getirdim.*"

"*Madem umudunuz yok, niye zorlandınız?*"

"*Değişiklik oldu. Evde oturup duruyoruz zaten, ne işimiz var?*"

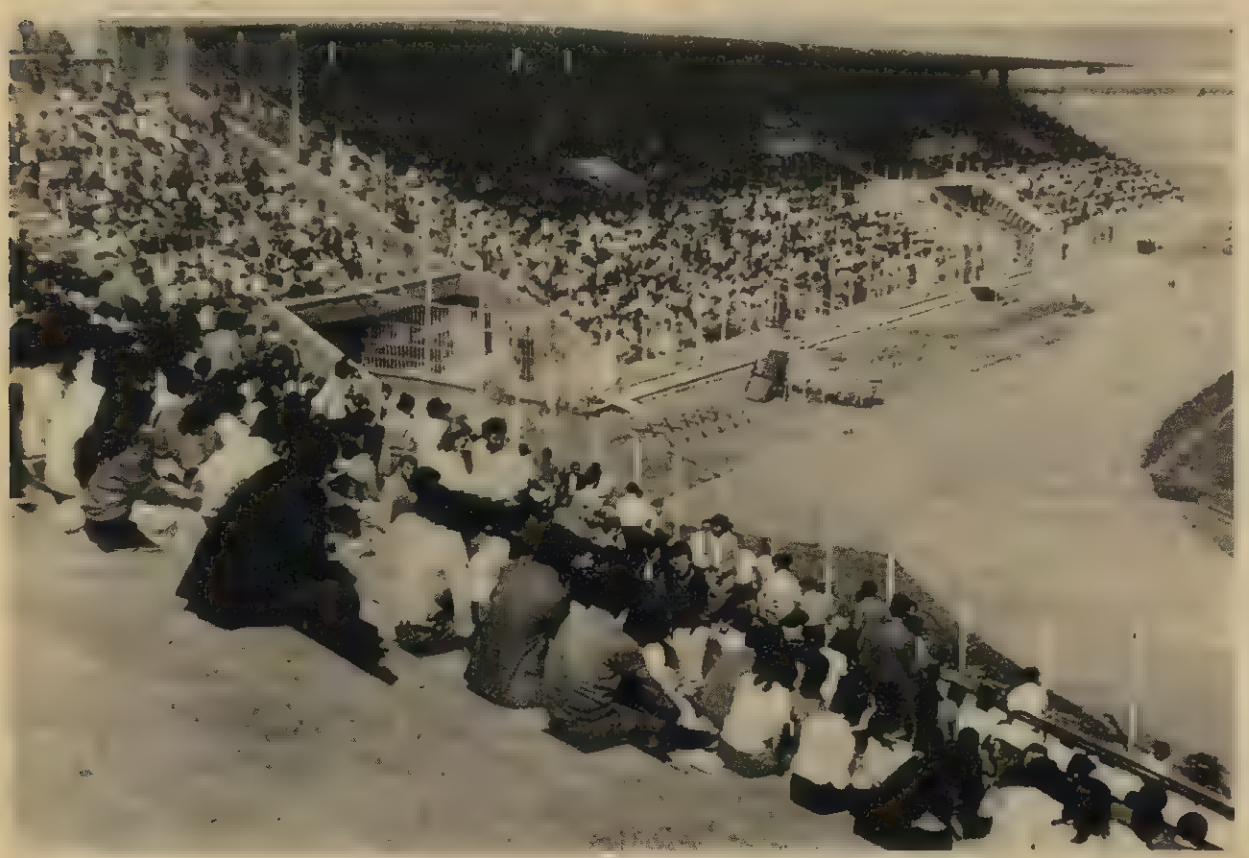

19 Mayıs Stadyumu: 'Ya tutarsa diyenlerin hücumuna uğradı.

Anne-babalar sınav kapısı önünde heyecansız, havadan, sudan sohbet ederek beklerken, açık hava tribünlerindeki binlerce memur adayı, sınav heyecanından değil ama, sıcaktan ter döküyordu. Soruların verilmesinden önce, cevapları üzerinde yazmak için dağıtılan kartonlar gençler tarafından adeta kapışıldı. Bakanlık görevlileri, bütün çabalarına rağmen, itişip kakışmayı engelleyemediler. Ve bu sırada Sınav Komisyonu Başkanı'nın sesi duyuldu:

"*Herkes yerine otursun, açıklama yapacağım. Acele etmeyin, hepinize verilecek.*"

Başkanın sınavla ilgili olarak yaptığı uzun açıklamayı sanırız kendisinden başka dinleyen olmadı. Herkes, kartonunu kaparak, büyük bir zorluğu aşmış insanların rahatlığı içinde yerlerine oturdu. Önemli olan bir karton kapabilmekti. Başkan, herkese "*başarı*" diledi ve sınav başladı.

Ulaştırma Bakanlığı'nın sınavı 19 Mayıs Stadyumu önünde zamansız bir kalabalık yaratıyordu. Stadın önünden geçen taksi şoförleri, "*yabancı bir takım geldi herhalde, iş çıkar*" düşüncesiyle kapının önünü doldurmuştu. Bu arada kokoreççiler, simitçiler, sucular... Bilumum esnafa da "*piyasanın durgun olduğu bayram arifesinde*" iş çıkmıştı. 19 Mayıs Stadyumu'nda bir iş sınavı havasından çok, bir mesire yeri havası yaşanıyordu.

Sınavın başlamasından 15-20 dakika sonra, memur adayları dışarı çıkmaya başladılar. "*Güneşin altında boşuna pişmekten bir an önce kurtulmak*" soruları cevaplamaktan önemliydi. Diğer sınavların aksine, cevaplar yerine sorular konuşuluyordu sınav çıkışında, bir dahaki sınava kopye olur diye:

"*Soruları yazsaydın bir tarafa*"

"*Merak etme, hepsi aklımda zaten.*"

Belli ki, gire-çıka sınavların kurdu olmuş bir diğer grup arasında da şöyle bir konuşma geçiyordu:

"*Resmen sürünüyoruz arkadaş.*"

"*Yahu biz üniversite sınavını kazanamadık. Bu sınav daha zor. Hiç olmazsa orada yüzde otuz şansımız vardı. Burada o şans bile yok.*"

"*Soytarılık bu kardeşim. Milleti buraya getiriyorlar, sonra hava.*"

Çekingen haliyle iş sınavına ilk kez girdiği anlaşılan Serap Doğan, "*Öylesine girdim sınava. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi'ne gideceğim.*" diyor. Kendisini almaya gelen ağabeyi ODTÜ öğrencisi imiş. İki kardeşin sınava daha değişik bir bakışı var. "*Antrenman olur*" diyorlar.

"*4 sene sonra okulu bitirince, zaten aynı şey başımıza gelecek. Bari şimdiden ısınalım bu işe.*"

Sınav çıkışında yaptığımız konuşmalardan ortaya çıkan bir diğer ilginç durum da, memur adaylarının büyük bir bölümünü üniversite öğrencilerinin oluşturması. Fen Fakültesi Fizik Mühendisliği bölümü 2. sınıf öğrencisi Emine Aday, babası ve iki kardeşi ile oturuyor. Ve sınava girişi ile ilgili olarak şunları anlatıyor:

"*Şimdi evde sadece babam çalışıyor. Dul bir ablam var. Ona da biz bakmak zorundayız. Kardeşim ve benim okul masraflarını başka türlü karşılamamız mümkün değil. Eğer sınavı kazanırsam, işe başlayacağım.*"

Gazi Üniversitesi ikinci sınıf öğrencisi Yasemin Eryılmaz da, Emine Aday ile aynı durumda. Eğer sınavı kazanırsa, okulu bırakıp, işe başlayacak.

Bu arada, sınav için Ankara dışından gelen aileler de var. Kızının "*devlet dairesine*" girebilmesi için Diyarbakır'dan gelen Hayriye Hanım'a, "*bu şans denemesinin*" kendilerine kaça maloldığunu sorduk:

"*Otobüs fiyatlarının kaç para olduğunu biliyorsunuz. İşte emekli aylığından biriktirip biriktirip kızı işe sokmak için harcıyoruz. Dünyanın parası.*"

Bu sırada Ankara'da oturan bir başka anne anlatıyor:

"*Hadi onlar yol parası verdi. Biz bile dünyanın parasını verdik. Yok ikametgâhı, yok noterden tasdikli diplomaydı derken... Bizim etrafa dağıtılacak paramız mı var? Aldığımız bir emekli maaşı. Bölün üç aya, otuz bin lira. Yirmibeşbin de ev kirası veriyoruz. Kalıyor beşbin. Hadi nasıl geçinirsen geçin bakalım.*"

"*Bu giderlerin Devlet tarafından karşılanması doğru olmaz mı?*"

Bu soruya Hayriye Hanım bizimle dalga geçerek yanıt veriyor:

"*Veriyorlar, veriyorlar. Bizim kız sınava girecek diye, 100 bin lira yardım verdiler.*"

Hayriye Hanım'ın sözlerini diğerleri "*ta Diyarbakır'dan dünyanın parasını harcayarak*" geldiği için, "*bir torpili olabilir*" endişesiyle, dinliyorlar.

Bu heyecansız sınav kalabalığı 19 Mayıs Stadyumu'nu geldikleri gibi aldırmaz bir şekilde terketti. Veliler, "*değişik bir gün daha*" yaşadı, adaylar, sınav sonuçları açıklanıncaya kadarlık bir zaman dilimi için "*dünyanın parasını harcayarak*" umut satın aldı. Geriye sadece, bu binlerce insanın "*kaderini tayin edecek*" Bakanlık yetkilileri kaldı. □

"Öğretmenim,canım benim Oku, öğret, beni 'kahret' "

KÜRŞAT BUMİN

Üç yıl kadar önce oğlumuzun, ilkokula başladığının hemen ertesinde, *"Öğretmenim/Canım benim/Canım benim"* diye başlayan şarkıyı mırıldanırken son dizeyi şöyle söylediğini farkettik: *"Oku, öğret beni kahret."* Sanıyorum *"kahret"*e dönüşen sözcük *"var et"*di. Bu bir *lapsus*'dü ve de bütün lapsusler gibi bu da masum değildi. Söyleyeceğimizi beklemeden söyleyebiliriz: Türkiye'de okul (diğerlerinin farklı sorunları da olduğundan yazıyı ilkokullarla sınırlıyorum) gerçekten çocukları *"kahretmek"* için çalışan (çalıştırılan) bir kurumdur. Bu zorunlu kurumda ne *"kahredici"* değildir ki? Renkler kirli sarı ve gri, önlükler kara, öğretmenler asabi, teneffüsler kısa, dersler bitmek bilmez, helalar cami helası, avlular hapishane avlusu, dayak, aşağılanma, o *"mevsim seritleri"*... Bütün bu özelliklerin bir araya gelmesi bir tesadüf müdür? Yoksa bu yapı, bütün ayrıntılarıyla bir programlamanın ürünü müdür? (Paranoyaya kapılmamak o kadar ayıp değil!) Çocukları, altı ayda yeni bir dil öğrenebilecekleri, bir müzik aletini yeterli derecede çalabilecek bir duruma gelebilecekleri, renkleri, resmi, ya da dansla bedenlerini keşfedebilecekleri bir dönemlerinde, beş yıl süreyle bir sayıklamalar çarkı içinden geçiren bir "aptal makinesi"ne dönüşen bu kurumu ayakta tutan hangi amaç, hangi ideolojidir. "Aptal makinesi" diyorum, çünkü gerçekten, Türkiye'de bir yüzyıla yakın bir tarihi olan okul bugünkü haliyle ne öğreten, ne düşündüren, ne eğlendiren, ne de eğitim (doğru ya da yanlış) yalnızca çocukları *"aptallaştırmaya"* yönelmiş bir kurumdur. Bu *"aptallaştırma"* da seçilmiş bir amaç değildir, kendiliğinden olmaktadır; kurum kendi için varolan bir duruma gelmiştir. Bunun nedeni de (birazdan tekrar geleceğim gibi) kurumun varlık nedenini kendisinde bulduğu ideolojinin durumudur. Aslında okul diğer işlevleri olduğu gibi, aptallaştırma işlevini de layıkıyla yerine getirememektedir. Sağduyu birşeylere galip gelmektedir. Bu sorun da birazdan tekrar geleceğim gibi (herhalde hiç gelemeyeceğim!) okulun kendisi olan ideolojiyle doğrudan ilgilidir. Okulun öğretmediği, düşündürmediği, eğlendirmediği kabul edilse de, eğitmediği yolundaki yargıya karşı çıkanlar olacaktır. İyi ya da kötü, doğru ya da yanlış onun da çocukları, seçilmiş bir yönde eğdiği söylenecek, bu yönde birçok örnek de sıralanacaktır. Ama yine de, bana göre sözkonusu kurum kendinde böyle bir misyon da görmemektedir. Biraz daha ileri giderek söylersek, okulun çocuklarla ilgisi de yoktur, o kendi kendine yeten, yeniliğe ve harekete kapalı, ezelden beridir varolan ve ebediyen varolacağı hissini veren bir varlıktır. Çocukları aptallaştıran, zorunlu olarak bu havayı teneffüs etmeleri, daha da doğrusu başka bir havayı teneffüs edememelerinden kaynaklanmaktadır. (Burası *İllich*'in "okulsuz bir toplum"da söylediklerini hatırlamanın yeridir.)

Zamanın durduğu bir mekân

Şimdi okul nasıl olur da hiçbir şey yapamaz? (Bunun iyi örneklerinden birisi, büyüklerin *"okuduklarımızdan aklımızda hiçbir şey kalmadı"* demeleridir. Bu onlar için hayırlı olmuştur, fakat o akılda kalmayan şeylerin öğrenildiği zamanlar çok *"boş"* geçtiği için, birşeyler gerektiği zaman yine o dönem ve benzerlerinden sahneler hatırlanmakta ve yaşanmaktadır.) Okul doğup kurumlaştığı Batı'da işlevlerinin kimi zaman bazılarını, kimi zaman hepsini üstlenmeye yönelmiştir. Sırasında yoksul çocuklarına *"çalışma aşkı"* aşılamaya çalışmış, sırasında cumhuriyetçi seçmenler yetiştirmeye uğraşmış, sırasında *"gayri meşru"* işçi çocuklarına baskı yaparak anlarını evlenmeye zorlamış, sırasında da *"paralel okullar"* ağı içinde çocuklara üçüncü sınıfa kadar okumayazma öğretmeyip, onları dans-müzik, resim vb. ile eğlendirmiştir. Fakat burada önemli olan husus, okul iki yüzyılı aşkın bir süredir kendine değişik misyonlar yüklerken donmamış, iktidarlar çocukları *"yaşasın kral"*, *"yaşasın cumhuriyet"* diye bağırtırken, toplumu hepten dışlayamamış, daha doğrusu toplum çocuklarının (kendinin) peşini hiç bırakmamıştır. Kilise, kralcılar, cumhuriyetçiler ve sonra sosyalistler okul konusunda da bitmeyen bir kavgayı yaşar duruma gelmişlerdir. Yani okulun da diğer kurumlar gibi bir *tarihi* vardır. İşte Türkiye'de, okulda (haliyle başka kurumlar da eklenebilir) olmayan şey bu *tarih*'dir. (Bugün çocuklarımızın gittiği okul, bizim gittiğimizden farksızdır! (nüfus artışı dışında), bir an gelmiş (tam ne zaman araştırmadım, belki de başından) herşey donmuştur. Çocuklarınızın kitaplarını açıp *Mustafa Kemal*'in kargaları nasıl kovduğuna dair hikâyeyi okuyunca, ya da o *"retro"*resimleri (ya da hesap faslında o kirazları) görünce zaman kavramınız sarsıntı geçirebilir.)

Toplum otonom olamıyorsa

Bir toplumda demokrasinin varlığını araştırırken, gözden kaçırılmaması gereken asıl husus, o toplumda belli kurumların olup olmadığı değil, toplumun bu kurumlarla geliştirildiği ilişkilerin biçim ve derecesidir. Demokrasi bu söz konusu ilişkilerin belirmesiyle kendini gös-

terir ve giderek gelişir. Eğer toplum kurulmuş olanı sürekli gözden geçirip, onu durmadan yeniden kurmaya yöneliyorsa, yani otonom bir toplum olma yolundaysa, yabancılaşmayı aşma ve demokrasiyi yaşama yolundadır denebilir. Bunun yokluğu ortaya heteronom bir toplum çıkarır. Yani kurumlarını, yasasını, kuruluşunu, toplum-ötesi, *"toplumsal olanı aşan"* bir kaynağa, temele dayandıran toplum. Bu kaynak Tanrı olabilir, doğa olabilir, *"Tarihin Yasaları"* olabilir. Heteronom bir toplum, kurumları karşısında bir yabancılaşma içinde, kurumları için vardır. Otonom bir toplum yasasının, kurumlarının kendi eseri olduğu bilincindedir, burada insanlar kurumların değil, kurumlar insanların hizmetindedir. Batı iki yüz yıldır büyük toplumsal hareketleriyle, gelişen bir biçimde kurumlarındaki kutsallığı yıkmaya çalışıyor; bugün aileden okula, fabrikadan hapishaneye, kente kadar hiçbir kurumu atlamamaya gayret eden birçok otonom hareket otonom bir toplumu, demokratik bir toplumu amaçlıyor. Geleneksel toplum yapısının Sürdüğü ülkelerde olduğu gibi, totaliter ülkelerde de [*Castoriadis*'in dediği gibi, görülen odur ki, geleneksel toplumları sarsan ya da yıkan halk ayaklanmaları, uzun zamandır görüldüğü gibi hep marxist-leninist (ya da yavaş yavaş monoteist) bürokrasiler tarafından yönlendirilip, ele geçirilmektedir.] toplumun kurumlarıyla ilişkisi bir yabancılaşmayı yansıtmaktadır. Devlet-toplum ilişkisi demokratik ülkelerde görülenden farklıdır, çünkü devlet topluma kulaklarını kapamıştır. Fabrikadan Radyo-Televizyon Kurumu'na, sendikadan okula kurumlar burada da vardır, fakat bu kurumları kurmak ve programlamak yetkisi topluma hiçbir biçimde hesap vermek durumunda olmayan politik iktidara aittir. İşte fabrika çalış! İşte televizyon seyret! İşte sendika eğlen! İşte okul oku! Fakat totaliter rejimlerde gözlediğimiz, politik iktidarın bu *"hesap vermez"* tutumu despotizmden farklıdır. Bu rejimlerde iktidarı ellerinde tutanlar despotizmde olduğu gibi, güçlerini toplum-dışı bir kaynaktan almazlar, onlar sahiplendikleri bir *ideoloji* adına hüküm sürerler. (*Soljenitsin, "Shakespeare'in şerirlerinin hayalgücü bir düzine kadavradan ileri gidemiyordu, çünkü ideolojileri yoktu"* diyor. Yazara göre XX. yy'da şerirliğin milyonlar üzerinde uygulanmasına izin veren şey *ideolojidir.)* yine despotizmden farklı olarak, toplumda her yerde olmak, her etkinliği, her davranışı denetlemek isterler. Totaliter rejim *ideokrasi*'dir.

Sloganlar inandırıcı olamaz

Totaliter dünyanın, ideokrasinin en iyi anlatıldığı kitaplardan birisi *Zinoviev*'in *"Işıldayan İstikbal"* adlı kitabıdır. *Zinoviev* burada da Sovyetler Birliği'nde ideolojinin çarklarının nasıl işlediğini kara mizahla hikaye etmektedir. *"Kozmonotlar Meydanı"*nda *"Marxizm-Leninizm"* bulvarının girişine konulan *"Yaşasın Komünizm, Bütün İnsanlığın Parıldayan İstikbali"* sloganının başına gelenler, ideokrasinin boyutlarını göstermektedir: Yerleştirilmesi uzun zaman alan bu masraflı slogan kısa bir süre sonra eskimiş, boyalar pul pul olup dökülmüş, harfler çürüyüp düşmüştür. Bayramlar ve önemli günler için yılda en az üç kez yenilenmesi gerekmektedir. Harflerin üzerinde yükseldiği kaideye yazılan yakışıksız yazılardan anlaşıldığına göre, sloganın eğitici etkisinin gücü de *"planın öngördüğünün"* yargısına bile varmamıştır. 25. Kongre'nin öncesinde bu skandala bir son verilmek istenir. İşçiler boş zamanlarında, yaklaşan kongrenin şerefine ekonomize edilen metalle (bu kez paslanmaz çelikten) yaptıkları *"slogan"*ı yine yaklaşan kongrenin şerefine ekonomize edilen betonu kullanarak yeniden yükseltirler. Ayrıca bu kez yine yaklaşan kongrenin şerefine-ekonomize edilen parayla Politik Büro üyelerinin portreleri de yerleştirilmiştir. *Zinoviev*'in kahramanının bir süre sonra *"Kozmonotlar Meydanı"*ndan geçerken gördükleriyse şöyledir: Sloganın bazı harfleri hepten kaybolmuş, bazıları yere düşmüş, bazıları da güvercinler tarafından ancak matematikçi dilbilimcilerin okuyabileceği bir duruma getirilmiştir. Portrelerin durumu da parlak değildir: Başkanın (Şef) bir gözü kaybolmuş, yüzünde artık *"muzip bir iyilik"* yerine *"hırçın bir memnuniyetsizlik"* okunmaktadır. Eskiden *"Doğru yoldasınız yoldaşlar"* der gibiyken, şimdi tamamen başka bir şey, *"Ama böyle nereye gidiyorsunuz s.... güruhu"* demektedir. Kitabın kahramanının meydandan hemen uzaklaşmak için bindiği taksinin şoförünün, yolu bu aptallıklarla kapayanlara verip veriştirmesiyse kitapta pekçok kez altı çizilmek istenen çok önemli bir gerçeğe işaret etmektedir: Slogana kimse inanmamaktadır.

Zinoviev'in kitabından da anlaşıldığı gibi, Sovyetler Birliği'ndeki ideokrasinin ideolojisi ülke içinde iflas etmiştir. Yani inandırıcılığını kaybetmiştir. Herkes işin içini bilmekte, üç kişi bir araya gelince en tutulan sohbet konusunu rejimi alaya alan anekdotlar oluşturmaktadır. Totalitarizmin yalanla bağı (*H.Arendit*) burada da ortaya çıkmaktadır. İnsanlar, sloganı düşünüp yapanlar, açılışına katılıp alkışlayanlar, söylevler verenler, herkes sloganın yalan olduğunu bilmektedirler. İnsanların asıl dertleri kendi kişisel hesaplarıdır. Ama slogan hâlâ vardır, düşünülüp, yapılıp, dikilip, alkışlanmaktadır. Sloganın ifade ettiği ideoloji *hâlâ* bütün kurumlar için onları kuran ve programlayan tek ideolojidir. Bütün kurumlar insanların inançsızlığına rağmen bu ideoloji için çalışmaktadır.

İdeokrasinin dayanılmaz oyunu

Bu uzun paragrafı kapayıp tekrar Türkiye'deki okul sorununa dönecek olursak: Türkiye'de okulu biçimlendiren ideoloji, diğer kurumları biçimlendirenden farklı değildir. Bu ideolojiyi gözlediğimizde, onun sanki bir önceki paragrafta sözünü ettiğimiz ideolojiye imrenmekte olduğu yolunda bir izlenime kapılıyoruz. *"Bu da nereden çıktı?"* diye şaşıranlar olabilir. Bir tarafta komünist bir rejim, bir tarafta kapitalist bir rejim! Fakat bu izlenim başta şaşırtıcı gelse de, işe özellikle demokrasi açısından (bu açının en önemli açı olmadığını daha hiçbir taraftan hiç kimse söylemedi) bakınca şaşırtıcı benzerlikler olduğu (ama bu kadar olur!) görmemek imkansızdır. Bu ideolojinin yetkilileri (ya da yetkisizleri) ne zaman demokrasi, devlet-toplum gibi birinci dereceden önemli sorunlar üzerine konuşsalar, bu söylevlerde taşlanması genellikle adet olan *"komünist rejimler"*in yöneticileri herhalde kıs kıs gülüyorlardır. Kurumların bizdeki durumu da çok farklı değildir: Kendini kuran, kendine yeten, toplumu hiç mi hiç dinlemeyen yapılar. Al sana televizyon, al sana sendika, fabrika, okul, hastane, hapishane hepsi var! Seyret, eğlen, çalış, oku-öğren, yat öl.

İvan İllich'in okulun toplumdaki kurumların prototipi olduğu yolundaki yargısıyla ideokrasinin yaşandığı ülkelere bakacak olursak, bu olgunun bu ülkelerde daha başka boyutlarda, hatta karikatürize edilmiş bir biçimde yaşandığını görüyoruz. Buralarda gerçekten her kurum bir *"Okul"*, her kurumlaşmış kişi de bir *"öğretmen"*dir. Buralarda iktidarın gözünde toplum *"sürekli eğitim"*den geçirilmesi gereken bir öğrenci topluluğundan başka birşey değildir. Yukarıda sıraladığımız ve sıralamadığımız her kurum eğitmelidir, yani mevcut resmi ideolojiyi kafalara çakmaya çalışmalıdır. (Arada *"dişlerinizi temiz tutunuz"* da diyorsa da doğal olarak bu da *"kafa"*yla ilgilidir. Fakat daha önce söylediğimiz gibi, ideokrasilerde ideolojiler giderek inandırıcılığını yitirdiği için, bu *"sürekli eğitim"* giderek insanlar için *"dayanılmaz bir oyun"* durumuna gelmektedir.)

Şartlandırmanın böylesi

Türkiye'de ideolojinin okuldaki durumuna bakacak olursak: Bu ideolojinin hakim unsuru *"Atatürkçülük"*dür. Bu konuda sakin bir değerlendirme yapmanın sırası sanırım çoktandır gelmiştir. (Burada sorun kimin *"gerçek"* kimin *"yalancı"* *Atatürkçü* olduğu değildir. Bu konu içinden çıkılmaz bir durum almıştır. Son zamanlarda artık *değilleme*'ler kullanılır olmuştur.) *Atatürkçülük* kurumlarda bugünkü sunuluş ve yaşanış biçimiyle ideokrasi kavramını çağrıştırır duruma gelmiştir. Bu büyük ölçüde, toplumun kurumları karşısında yaşar duruma geldiği yabancılaşmanın sonucudur! (Ben arada, acaba *"komünist bir rejim"*de mi yaşıyoruz hissine kapılmıyor değilim). Bunun da en iyi gözlemlendiği yer okuldur. Bir sınıfa girip de 18 tane büyük *Atatürk* portresi (onlarca küçüğü ve maskları saymıyorum) saydığım zaman çocuklar adına dehşete düştüğümü itiraf etmeliyim. İlk sınıfların okuma kitabını açıp da her sayfada *Atatürk*'ün resmini görüp, onun için yazılmış şiirleri okuyunca, bundan çocukların (ve demokrasinin) sağlığı açısından endişe duyduğumu söylemeliyim. "Aile Ünitesi" sinde yer alan, *"Babasız ya da anasız kalan çocuk, umudunu yitirmemelidir. Nice öksüz ya da yetim kalmış çocuklar büyük adam olmuşlardır. Atatürk de küçük yaşta babasız kalmıştı"* türünden bir değerlendirmeyi kaleme alan, basan, yayan (bulunduran değil!) bir *"eğitimci"* cinsi artık yalnızca duvarın ötesinde kalmıştır. İlkokul birinci sınıfın programına *İstiklâl Marşı*'nın on kıtasının, ikinci sınıfının programına *Gençliğe Hitabe*'nin tamamının ezberlenmesini koyan *"terbiyeci"* cinsiyse artık duvarın altında kalmıştır. (8 yaşındaki çocuk yırtınsanız da *"genç"* olamaz. *"Fışkırır rûh-ı mücerred gibi yerden na'şım"* diyemez. Ben oğlumuzdan biliyorum, onun hayalgücüne ancak *"tek dişi kalmış canavar"* cevap veriyordu.) Bu kadar dozu çocuklar kaldıramaz. (Önceden söylediğim gibi, büyükler de, toplum da, hiçbir bünye kaldıramaz.) Bunun sonucu, çocuklar gerçeklik ilkesini arar duruma gelirken, çocukları görmeyen okul da, kendi ideolojisiyle memnun ve mesut yaşamaya devam eder. Çocuklar bu yüksek dozda ideolojiyi olduğu gibi benimsemeseler de (yoksa delirirlerdi), genelde yerine de bir şeyler konulmadığından, genel çerçeve olan şamanizm ve militarizm hayatlarının sonraki dönemlerinde onların tek kazançları olur. (Sanıyorum *Yahya Kemal,* Türklerin Müslümanlıklarında şamanizmin izlerini buluyordu. Bu doğru değerlendirme başka alanlara da taşınabilir.)

Şimdi birkaç gün sonra okullar açılacak, çocuklarımızın kafasını kazıttık, karaları giydirdik (üniformanın kalkmasından vazgeçtik, niçin hâlâ kara önlükler! Çünkü: kara önlük çirkinleştirir, ciddidir, tebeşir tozunu daha iyi gösterir), o güzel kitaplardan aldık, tuvalete gitmemesini yoksa sarılık olabileceğini tembih ettik. Şimdi okullara gidecekler, *"And"*larını içecekler (neden 7 yaşındaki çocuğun varlığı *"armağan olsun"?*), *"Hazır ol!"*'u öğrenecekler, sobanın karşısında kızaracaklar, yazacaklar, okuyacaklar, ağlayacaklar, eğlenecekler(!) (onun için bazı gazeteler *"çocuk okula nasıl alıştırılır?"* diye reçeteler veriyorlar). Ben ana-babalara (velilere!) derim ki, çocuğunuza sahip çıkmazsanız yazık olur! Öyle bir *"talim ve terbiye"* ederler ki tanıyamazsınız. (Tabiî böyle bir derdiniz varsa.) □

Mehmet Ali Birand: Türk-Yunan sorunu halledilebilecek bir sorun değildir

Başbakan *Özal*, işbaşına gelişinden bu yana, Yunanistan'a karşı görece ılımlı bir tavır takındı; sürekli zeytin dalı uzatıyor. Yunan vatandaşlarına uygulanan vizenin tek taraflı olarak kaldırılması; Ege Adaları'na su ve elektrik verilmesi teklifleri gibi. Bu iyi niyet teşebbüslerinin *Papandreu*'yu ve iki ülke arasındaki hasmane ilişkiyi ne yönde etkileyeceği konusunu *Mehmet Ali Birand*'la görüştük. Bu söyleşinin, Türk-Yunan ilişkilerinde neyin ne kadar mümkün olduğunun yanısıra, özellikle *Birand*'ın Sovyetler Birliği'ndeki son temaslarının ışığında ve KKTC'nin ilanı ertesinde, Türk-Sovyet ilişkilerinin geleceğine de açıklık getireceğini umuyoruz. *(Söyleşi arasındaki özetlemeler, görüşmenin bütünlüğünü bozmama kaygısından ileri gelmektedir.)*

"Sayın Mehmet Ali Birand, Özal'ın Yunanistan'a karşı tutumunu nasıl yorumluyorsunuz? 'Zeytin dalları'nın etkisi ne olabilir?"

— *Özal*, sanıyorum ki, şimdiye kadarki Türk başbakanları arasında Türk-Yunan ilişkilerine en sağlıklı yaklaşanlardan biri. Yani, Türk-Yunan sorununun temelde çözülemeyeceğini, ancak ilişkinin düzeltilerek götürülebileceğini ve bunun için de, inisiyatifin sürekli elde tutulması gerektiğini (ve bu arada bazı tabuların yıkılması zorunluluğunu) en iyi anlayanlardan biri. Ancak, bu teşebbüslerin Yunanistan'daki etkilerine baktığımız zaman, hiçbir yankısı olmadığını görüyoruz. Çünkü, Yunanistan'da gerçekten *Türk korkusu* var. Biz kabul etmiyor ve böyle bir niyetimiz olmadığını söylüyoruz ama adamlar öyle. Korkuyorlar. Ve, biz bunu önleyemeyiz.

"Bu korkunun nedeni sizce ne olabilir?"

— Hem tarihe, hem de özellikle Kıbrıs krizine dayanıyor bu korku. Onların açısından baktığınız zaman Türkiye, haklı olmadığı halde, bir oldu-bittiye getirerek Kıbrıs'ta ikinci harekâtı —birinci harekâta itiraz etmezler— yapmış, hemen arkasından Ege'ye dönmüştür. Ege'de FIR hattını açıklamış, notam ilan edip Ege'yi ikiye bölmüş ve kıt'a sahanlığı konusundaki taleplerini açıklamıştır. Bu arada Türkiye'nin gücünü de unutmamak gerekir. Türkiye'ye Atina'dan baktığınız zaman, Türkiye gerçekten de öyle pek korkulmayacak bir ülke değil: muazzam bir insan potansiyeli; çok büyük bir alan; eh, askerî gücü, ne kadar olursa olsun, Yunanistan'dan fazla ve bütün Batı'nın da stratejik nedenlerle desteklediği bir ülke. O zaman tabii korku daha da artıyor. Kısacası, Yunanlılar *"Biz yalnızız. Türkiye stratejik nedenlerle Batı tarafından destekleniyor. Zaten, Kıbrıs'a çıkışı da, Batı'nın desteğiyle oldu. Türkiye günün birinde bize el attığı takdirde, biz gideriz"* diye düşünüyorlar. Korku bu; doğru veya yanlış...

"Bu arada ikinci harekâta ilişkin bir şey sormak istiyorum. Türkiye ikinci harekâtı, ilkinde elde ettiğini pazarlık kozu olarak tutabilmek için mi; birincide varılan mevziler askerî açıdan elverişsiz olduğu için mi; veya düpedüz toprak hırsıyla mı gerçekleştirdi? Yoksa, başından beri hedeflenen bu muydu?"

— Hayır, katiyen, toprak hırsı değil. Gidemediler. Gidemediler hedeflere. Takıldı. Çünkü, yeteri kadar helikopteri, çıkartma gemisi yoktu; şusu yoktu busu yoktu. Ah, şimdi kalkıp da diyebilirsiniz ki, *"Bunca yıldır tek sorunu Kıbrıs olan bir Türkiye, nasıl oluyor da bu kadar hazırlıksız oluyor?"* O ayrı bir soru. Onu inşallah günün birinde soran çıkar.

"Savaşmadan anlaşılamıyor belki de..."

— Tabiî. Onun için, ikinci harekâtı yapmak zorundaydı. Fakat, Türkiye'nin bugün Kıbrıs konusunda karşılaştığı bütün zorluklar da ikinci harekâttan çıktı. İlkinde, Sovyetler dahil herkes destekledi; ikinci her şeyi bozdu. Eğer Türkiye birinci harekâtta ikincide varılan hedeflere varabilmiş olsaydı, dünya kamuoyunda ve Yunanistan'da bu korku uyanmazdı. Yani, kendi hazırlıksızlığımız veya zayıflığımızın bedelini ödüyoruz şimdi. *"Türkiye şimdi üstümüze gelebilir"* korkusu varoldukça da, Türk başbakanının *"Adalar'a su verelim, elektrik verelim"* kabilinden sözleri, Yunan kamuoyunu herhangi bir şekilde hareketlendirebilecek yaklaşımlar değil. Üstelik, gerçekten de Yunan kamuoyunu hareketlendirmek için yapmıyor Özal bunları. Hem Yunanistan hem de Türkiye, dünya tribünlerine oynuyorlar. Ve, bu yaklaşımlar temel sorunu çözemez.

"Daha ilerlemeden bir soru daha sorabilir miyim? 'Birinci harekâtı Sovyetler dahil herkes destekledi' dediniz. Neden?"

— Herkesin işine geldi. Batı'nın şöyle işine geldi: adada *Makarios* gibi bağlantısız, kuvvetli komünist AKEL partisiyle flörtü olan, bağımsızlık bayrağını açmış bir lider vardı. Akdeniz'in ortasında son derece stratejik bir adanın, darbenin lideri tarafından ne tarafa sürükleneceği bilinemezdi. Türk müdahalesi, *Makarios*'un dönüşünü sağladı. Ayrıca, komünist AKEL'in varlığı da önemli. Batı neyi tercih ederdi? Kıbrıs'ın, NATO'nun en önemli iki üyesi arasında bölünmesini. Böylece, ada Türkiye ve Yunanistan'ın elinde olduğu sürece, bir başka yöne sürüklenmesi mümkün olmayacaktı. Moskova'nın da işine geldi: Yunan cuntasının darbeyle başa geçirdiği aşırı sağcı *Sampson*'un büyük hedefinin AKEL olduğunu biliyordu Moskova. Yani, *Sampson* başıboş kalsaydı AKEL'i silip süpürecekti. Bu nedenle de, bunu durduracak tek şeye, Türkiye'nin adaya kuvvet çıkarmasına, muhalefet etmedi. Her ne kadar, her iki NATO üyesinin adadaki mevcudiyetlerinin artışı, dengeyi Moskova aleyhine biraz bozduysa da, AKEL'i garantiye alabildi. İşte bugün AKEL hâlâ ayakta ve çok güçlü. Kısacası, birçok çıkarlar biraraya geldi; konjonktür tuttu.

"Türkiye'nin müdahale yapacağı öngörülemedi mi?"

— Hayır, öngörülemedi. Çünkü, Türkiye daha önce birçok defa "çıkıyorum", "çıkacağım" demişti, ama yapamamıştı, geri dönmüştü. Ama, açıkçası Amerika; ... Amerika göz yumdu denebilir.

"Haberdar olmadıkları söylenemez değil mi? Yukarıdan her şeyi izlediklerine göre..."

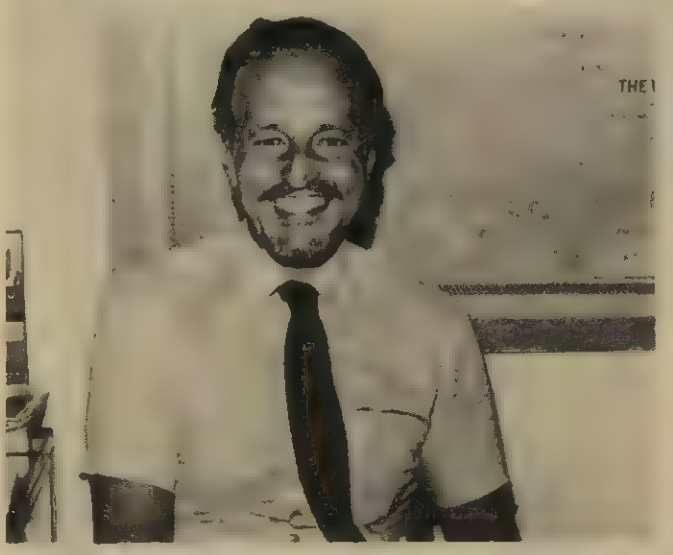

"Hem Yunanistan hem de Türkiye, dünya tribünlerine oynuyorlar. Ve, bu yaklaşımlar temel sorunu çözmez."

— Tabiî, tabiî... Ama, Türkiye her krizde gemilerini gönderiyor, orada dolaştırıp sonra geri çekiyordu. Gene aynı şey olabilirdi. ABD isteseydi, Türkiye'yi durdurabilirdi. Son derece basit. Eğer çıkartma öncesinde ABD *Sisco*'yu göndermeseydi de, *Kissinger*'in kendisi gelseydi, *Ecevit*'in adaya çıkması çok daha zor olurdu!

"Özal'ın 'zeytin dalları'nın dünya kamuoyundaki etkilerine dönelim mi?"

— Evet, *"Özal'ın girişimleri dünya kamuoyunu etkilemek içindir"* demiştik... Ancak, Türkiye'nin bu zeytin dalları o kadar cılız ki, dünya kamuoyunu etkilemiyor; hatta duyulmuyor bile! Evet, buradaki elçilikler bu teklifleri merkezlerine rapor ediyorlar; ama, dünyada politikalar sadece dışişleri bakanlıklarının belli yerlerinde belirlenmiyor ki... Dünya basını yazmalı, üstünde yorumlar yapılmalı, konuşulmalı, yani bir yankısı olmalı ki, Türkiye'nin barışçı niyetleri anlaşılabilsin. Hemen yüzde seksen olayda, Türkiye bir öneri yapar ve bu teklif çıkmaz ama buna Yunanistan'ın tepkisi dünya basınında yeralır. Bu da, *"Efendim, bizi tanımıyorlar"* türü yakınmalarımızla, basit biçimde izah edilecek bir şey değildir. Bir işi yapmasını bilmek de meseledir.

"Pazarlamayı mı bilmiyoruz?"

— Tabiî. Bu nedenle de, dünya kamuoyunda etkisi olmuyor.

"Peki, Özal'ın bu tavrı, temelde bir politika değişikliğine delalet ediyor mu?"

— Aslında Türkiye'nin bir politika değişikliği yaptığı yok. Yunanistan'ın da Türkiye'nin de Kıbrıs ve Ege politikaları eskisi gibi.

"Türkiye'nin Kıbrıs politikasını nasıl formüle edebiliriz?"

— Kıbrıs'ta iki bölgeli, iki toplumlu federatif bir yapının kurulması; Ege'nin hakkaniyete uygun şekilde bölüşülmesi. Temel siyaset bu ve bu değişmiyor. *Özal*'ın şimdi yaptığı, sadece havayı yumuşatıcı taktikler. Ve aslında dikkat ederseniz, bu taktikleri 1975-76'da *Karamanlis* kullanmıştı. Ne demişti? *"Gelsin, Türkiye ile saldırmazlık paktı imzalayalım."* Arkasından, 1980'den sonraki Yunan hükümeti, *"Bırakalım halledemeyeceğimiz meseleleri, önce halledebileceklerimizden başlayalım"* diye teklifte bulunmuştu. Ama, onda da bir ilerleme olmadı. *Özal*'ın şimdi yaptığı da aynı şey. Adalar'a su verelim falan derken genel havayı yumuşatmayı planlıyor ve sonra temel sorunlara inelim diyor. Yaklaşım gayet akıllı: Yunanlıların geçmişteki oyununu Yunanlılara oynuyor.

"Bu politika nereye kadar sürdürülebilir?"

— Çok uzun sürdürülemez. Türkiye'nin bu minval üzere yapabileceği şeylerin sayısı sınırlıdır. Ayrıca, bu tür bir yaklaşım bence son derece yanlış. Zira, hep küçük paketler, cılız öneriler veriyoruz, ve beklediğimiz etkiyi yapmıyor. Çünkü, amaç nedir? İkili: öyle önerilerde bulunmalıyız ki, hem Yunan kamuoyu Türkiye'nin önemli hamleler yaptığını ve bu önerilere ciddi karşılıklar verilmesi gerektiğini düşünsün, hem de dünya kamuoyu Türkiye'nin bir tehdit oluşturmadığına inansın. Bugün Türkiye gerçekten bu etkileri yaratmak istiyorsa, kendi güvenliğini tehlikeye atmadan ortaya çıkarabileceği çok önemli bir paket vardır. Türkiye çıkar der ki, *"Ben Ege ordumu dağıtıyorum."* veya *"Ben Ege ordumu Konya'ya çekiyorum."* İki: *"Ege bölgesinde sayıları 15-20'yi geçmeyen bütün çıkarma gemilerini İskenderun'a alıyorum"* der. Ve üstelik de der ki; *"Adalar'ın bugünkü silahlandırılmış haliyle dondurulmasından yanayım."* Bu da güvenliğini hiçbir şekilde etkilemez. Çünkü, Yunanistan Adalar'dan Türkiye'yi istilaya kalkışamaz.

"Kaybolur?"

— Kaybolur! Yapamaz böyle bir şey! Ege Ordusu zaten bir eğitim ordusu olarak kurulmuştur; yani sayısı belidir, küçük bir ordudur. Konya'ya çekilmesinin ya da ilgasının hiçbir tehlikesi yoktur. Ve bu, Genelkurmay'da da paylaşılan bir görüştür. Ki, Yunanistan'a bu konuda ilk tiyolar 1979 veya 1980'de de gönderilmiştir. Ama, hep böyle el altından yapıldığı için, dünya kamuoyunda hiçbir zaman önemi ile mütenasip bir etki yaratmıyor.

"Sözünü ettiğiniz öneri, güvenliğimizi Yunanistan'a karşı mı, yoksa bütünüyle mi etkilemeyecek?"

— Bütünü itibariyle zayıflatmayacak.

"Yunanistan ne yapabilir, peki?"

— *Papandreu*'nun Türkiye'ye karşı yapabileceği hiçbir jest yok. *Papandreu* kendi politikası ile kendisini bağlamıştır. Bu da son derece nettir: *"Türkiye'yle hiçbir şekilde görüşmemeliyim. Çünkü, konuştuğum anda, Ege kıt'a sahanlığı konusunda bir taviz verdiğim zannedilebilir. Türkiye ile konuşmadığım sürece statükoyu sürdürürüm. Statükonun sürmesi de, dünya kamuoyunda buranın bana ait olduğu görüşünün yerleşmesine yarar."* Ve, bu şekilde gider. *Papandreu* askeri dönemden yararlanmış, *"Ben askerlerin yönettiği ülke ile görüşmem"* demiştir. Ama, artık şimdi sıkışmaya başlamıştır. Yine

de, bu sıkışıklık vahim değil. Çünkü, önümüzdeki dönem seçim dönemidir. Bu bakımdan *Papandreu*'dan 1985'in sonuna kadar, önce cumhurbaşkanlığı sonra genel seçimlerin sonuna kadar hiçbir şey beklenmemelidir.

"Peki, Yunanistan kendisini neden bu kadar yalnız hissediyor? Batı uygarlığı ile organik bağları düşünülürse... *Türk tehdidi* bütün bunları bastıracak ölçüde yoğun mu algılanıyor? Hani, sanki biz daha bir kenara itilmiş gibi değil miyiz?"

— Şimdi, aslında her iki ülke de, yanlış yerlerden bakıp birtakım sonuçlara varıyor. Türkler, Batı'nın Yunanistan'ı kültürü nedeniyle desteklediğinden, Yunanlılar da Türklerin stratejik önemleri nedeniyle kayırıldığından şikayet eder. Halbuki, Batı her ikisini de işine geldiği biçimde destekler ve birini diğerine tercih etmez. Yunan toplumunun kendisini yalnız hissetmesinin başlıca nedenleri Kıbrıs ve Ege krizleri ile Batı'nın cunta dönemindeki ilgisizliğidir. Ve, *Papandreu* iktidara geldiği günden itibaren bu hissi çok iyi beslemiştir. Bu nedenle, Yunanistan'da tarafsızlık eğilimi gittikçe yerleşiyor.

"Kalıcı olabilecek şekilde mi?"

— Kalıcı olabilecek şekilde yerleşiyor. Ve bu da, ister istemez Batı'nın Türkiye üzerinde, *"Aman bu adamları itme, sen jest yap ki Yunanlılar tarafsızlığa kaymasın"* biçiminde baskı yapmasına yolaçıyor. Gerekçesi de şu: Yunanistan tarafsız olursa, NATO'nun İtalya ile Türkiye arasındaki halka boş kalacak! *Papandreu* bu gerekçeye sığınarak, *"Türk tehdidi"* fikrini dünya kamuoyunda gittikçe yerleştiriyor. Siz bakmayın, devlet adamlarının basında çıkan demeçlerine: *"Efendim, Türk tehdidi olduğuna Batı inanmıyor"* veya *"Batı'ya inanmamaları gerektiğini anlattık, onlar da anladılar."* Hayır, hiçbir şey anladıkları yok! Saçma. Yunanlılar en küçük konuda bile mütemadiyen itiraz beyan ederek tehdit konusunda başarılı oluyor. Nasıl Batı'da Türklerin bir Ermeni katliamı yaptığı kabul edildi ise, birkaç yıl içinde *"Türk tehdidi"* konusu da bir veri halini alacak. Bu veri olunca da, Türkiye'nin Yunanistan'dan istediklerini alması mümkün olamayacak. Normal diyalog, tehdit ile şantaj arasında kaybolup gidecek.

(Bu noktada, Türkiye'nin Batı'dan ne ölçüde askeri destek aldığına ilişkin bir sorumuz üzerine, söz Muş ve Batman'daki üsler meselesiyle Amerikan askeri yardımına geldi. Birand, *Türkiye'nin Batı'dan, özellikle de ABD'den, hatırı sayılır derecede askeri yardım aldığını, Amerikan Kongresi'nden çıkan yardım miktarına ilişkin tartışmaların fazlaca bir anlam taşımadığını belirtti. Amerikan yönetiminin savaşmak istemediği konularda Kongre'nin muhalefetini mazeret olarak gösterişini kabul etmekle birlikte* Birand, *buradaki* ikili oyunu *ölçmenin mümkün olmadığını öne sürdü. Yine* Birand*'a göre, Amerikan yönetiminin her halükârda istediği yardım miktarını Kongre'den geçirdiği durumlar, İsrail, Mısır ya da Suudi Arabistan gibi, ABD'nin birincil çıkarlarına hizmet eden ülkeler için sözkonusu. Tam bu noktada, Türkiye'nin uzun zamandır ABD'nin* hık dedibaşısı *olmadığına dikkati çeken* Birand, *Türkiye'nin Orta Doğu jandarması olmamak için direndiğini söyledi. Muş ve Batman'da yapılması tasarlanan havaalanlarını NATO oyununun bir parçası olarak nitelendiren* Birand, *sürekli olarak kuzeyindeki* Sovyet tehdidi *temasını işleyen Türk yönetiminin bu havaalanlarının inşasına karşı çıkacak ciddi bir gerekçe bulamadığına değindi. Her ne kadar anlaşmada açıkça belirtilmiş olsa da, NATO çerçevesinin dışına çıktığı anda, Sovyet yönetimi ile ilişkilerimizi altüst edebilecek bu havaalanlarının yapımına razı olunmaması gerektiğini vurgulayan* Birand, "Bu büyük bir tavizdi ve çok ucuza gitti" *diyor. Türkiye'nin sadece 9 havaalanının modernizasyonu karşılığında verdiği bu tavizin, Orta Doğu'da hem Sovyetler, hem de bölge ülkelerine karşı caydırıcı bir işlevi olduğunu belirtiyor.* Birand*'a göre, ciddi bir kriz anında ABD'nin çevik kuvvetini bu üslerden harekete geçirmesini engelleyecek hiçbir mekanizma yok. Kaldı ki,* "NATO" *hedefleri denen şey, düpedüz Batı'nın çıkarları olduğuna göre, bu ibarenin geniş yorumlanmasına bir mani olamayacağı, kendiliğinden meydana çıkıyor.)*

"Peki, konuyu toparlamak üzere, Türk-Yunan sorununun geleceği, sizce ne olabilir?"

— Türk-Yunan sorunu hiçbir zaman halledilebilecek bir sorun değildir. Çünkü, önce Kıbrıs meselesi geliyor, ki bu da bir çözümden hayli uzaklaşmıştır. Kıbrıs sorunu bitmiştir. Üstelik, Türkiye'nin verebileceği fazla bir şey yoktur. Mesele toprak meselesi de değildir. Rumlar serbest dolaşım, mal alış-verişi olsun, herkes eski yerine dönsün istiyor. Eh, zengin adamlar, gelip alacaktır her şeyi. Dolayısıyla, Türk toplumu kendi ayakları üzerinde durmayı öğrenmeden, bölgeler arasında serbest dolaşım imkânsızdır. Öte yandan, Kıbrıs sorununun şimdiki haliyle sürüncemede kalması Yunanistan'ın da işine geliyor. Yunanistan, Kıbrıs sorununu yutmuş ve silmiştir. Kıbrıs sorunu Türkiye'nin sırtında bir kambur olduğu ve Türk yönetiminin uluslararası politikada hareket sahasını sınırladığı müddetçe, Yunan yönetiminin yararına işlemektedir. Kaldı ki, meseleyi halletse bile, Yunanistan'ın buradan kazanacağı fazla bir şey yoktur. Yunanistan yanaşmadığı sürece de, Kıbrıs meselesine bir çözüm bulunamaz.

"Atina'dan baktığımız zaman, Türkiye gerçekten de öyle pek korkulmayacak bir ülke değil."

"Sovyetler Birliği Kıbrıs'ın şu andaki durumunu nasıl karşılıyor?"

— KKTC'nin bağımsızlığının ilanına kadar hayli olumlu idi. Onca bağırış çağırışa ve zaman zaman *Pravda*'da çıkan bazı yazılara rağmen, Sovyet yönetimi Kıbrıs konusunda Türkiye'ye ciddi bir baskı yapmamıştı — yukarıda belirttiğim nedenlerle. Ama, KKTC'nin ilanı ile birlikte birden kuşkuya düştüler. *"Siz ne yapıyorsunuz? Tam BM Genel Sekreteri'nin toplumlararası görüşmeleri yeniden başlatmaya çabaladığı bir anda, bağımsızlık ilanı da ne demek oluyor? Siz Rumlarla görüşmek istemiyorsunuz. Siz Ada'yı bölmek, fiili durumu kemikleştirmek ve hukukileştirmek istiyorsunuz!"* dediler. Bu da nereye gider? Kıbrıs'a Amerikan üssünün gelmesine, hatta daha sert, katı bir NATO yapısının yerleşmesine gider. O günden beri döndüler ve şimdi daha sert ve açıkça karşı çıkıyorlar. KKTC'nin bağımsızlık ilanını kendi güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak görüyorlar. Dahası, oraya *Pershing* ve *Cruise* füzeleri koyabileceğimizden şüpheleniyorlar.

"Var mı böyle bir niyet?"

— Şimdilik yok. Birkaç yıl sonra ne olur, bilemem.

(Bu noktada söyleşi, KKTC'nin bağımsızlık ilanının zamanlamasına geldi. Birand, *bağımsızlığın ilkesine değil, zamanlaması ve üslûbuna karşı olduğunu dile getirerek, bağımsızlık ilanı, anayasanın hazırlanması gibi işlerin müdahalenin ilk gününde, ya da en azından bunu izleyen vesileler değerlendirilerek hemen halledilmesi gerektiğini — elçi değiş-tokuşu gibi işlerde dahi geç kalınmasının Türkiye'yi durduk yerde mahcup duruma düşürdüğünü belirtti. Bağımsızlık ilanının Türk ordusunun adadaki mevcudiyetini de giderek daha zor izah edilir bir hale getirdiğine dikkati çeken* Birand, "Türk ordusu bu yıl Kıbrıs'ta kalabilir. Hadi, gelecek yıl da kalabilir. Ama, 5-10 yıl sonra, ordumuzun neden orada olduğunu açıklamamız mümkün olmayacak. Zaten dünya kamuoyu böyle bir şeyi asla anlayamaz" *dedi. Bu bağlamda* Birand, *Türkiye'nin kendi çevik kuvvetini Mersin'e yerleştirmesinin, bu arada Kıbrıslı Türklerin kendi ordularını kurmalarını sağlayacak eğitimi ve silahları temin etmesinin ve biran önce adadan çekilmesinin en uygun yol olacağına değindi. Dolayısıyle, Türkiye'nin şimdiden ileriye dönük bir politika saptaması ve bununla uyumlu hamleler yapması gerekiyor.)*

"Sovyetler'in Türkiye'ye ilişkin kuşkularına geri dönersek... Sayın Birand, Sovyet yönetiminin en hassas olduğu nokta nedir?"

— Sovyetler'in en duyarlı olduğu nokta, Türkiye'nin elindeki nükleer sistemleri değiştirmesi veya geliştirmesidir. Türkiye'ye *Pershing* ya da *Cruise* gelirse, Türk-Sovyet ilişkileri mahvolur. Çünkü o zaman, Türkiye'nin çok yakın oluşu nedeniyle, denge bozuluyor. Türkiye'den *Pershing* ile Kremlin'in toplantı salonunu vurabilirsiniz. Bu konuda müthiş duyarlılar. Ve eğer bunu tahrik edecek bir şey yaparsak, NATO'da da olsak, Batı'dan destek de alsak, çok büyük baskı altında kalırız. Türkiye de bunu çok iyi bildiğinden, bu tür bir şey şimdiye kadar ABD tarafından ne önerildi, (ama Türkiye'nin duyarlılığını da biliyor Amerikan yönetimi), ne de Türkiye *"Evet, koyabilirim"* gibi bir tavıra girdi. Ama bu demek değildir ki, birkaç yıl sonra bir müsait durum zuhur etmeyecek ve ABD *"Eh, ne yapalım. Bu benim genel stratejim gereğidir. Sen de füzeleri almak zorundasın"* demeyecek. Böyle bir tehlike var. Yoksa, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin ilişkileri bugün en normal dönemlerinden birini geçiriyor. Zaten, Sovyetler Birliği sağ iktidarları çok sever. Dikkat edin...

"Neden? İstikrarlı diye mi?"

— Çünkü emindir, istikrarlı; ne yapacağını bilir. Bakın, Sovyetler Türkiye'ye en büyük yatırımlarını *Demirel* döneminde yapmıştır. *Ecevit* döneminde bir tanker petrolü vermemiştir kredi ile; hem de *Ecevit*'in Moskova ziyareti sırasında. Bugün *Papandreu* ile flört ediyor ama o sözdedir; *Karamanlis*'i tercih eder. *Reagan* ile boğaz boğaza geliyorlar ama *Carter*'dan çok *Reagan*'ı benimser. Çünkü, ne yapacağını bilir. Ha, buradan Karadeniz'deki *ekonomik saha* sorununa geçerseniz, oradaki tutumları aslında bizim Dışişleri Bakanlığı'nı da memnun eden bir tutum. Orta çizgiyi aldılar; Türkiye de sanıyorum orta çizgiyi kabul edecek. Yani, orada bir sorun yok.

"Kuzey komşumuzla ilişkimizi genelde nasıl yorumluyorsunuz?"

— Kuzey komşumuzla ilişkimiz, temelde, dünya konjonktürüne bağlantılı. Yani, ilişkiler gerginleşti mi, Türkiye'nin korkusu artıyor.

"Stalin dönemindeki taleplerin yarattığı korku neden bu derece köklü?"

— Sovyetler Birliği'nin bu toprakları istediğine ilişkin Dışişleri'nde hiçbir belge yoktur. Sadece, o dönemdeki Türk büyükelçisinin gönderdiği bir telgrafta, *Stalin*'in kendisine bu taleplerden söz ettiği bilinmektedir. Ciddi bir istek mi, nasıl dedi, bilinmiyor. Yani, formel bir şey yok. Ama, Sovyetler Birliği'nin günümüzde Türkiye'ye karşı politikası, kesinlikle Türkiye'yi köşeye sıkıştırmamak ve eski politikanın tamamen terki şeklinde tezahür etmektedir. Yani, Stalin dönemindeki politikanın hiçbir işe yaramadığı, bilakis o politikanın Türkiye'yi daha fazla Batı'ya ittiği anlaşılmıştır. Düşünebiliyor musunuz, *Pravda* ve *İzvestia*'da 12 Eylül yönetimine Batı'da yöneltilen eleştirilerin onda biri çıkmıştır. Onun için, Sovyetler Birliği Türkiye'ye bu kadar dikkat ederken, Türkiye'nin de kendisine dikkat etmesini, kendi hassasiyetine önem vermesini beklemektedir. Ve söyleyeyim, Türkiye de buna çok dikkat ediyor. Mesela, örneklerden bir tanesi: ABD *Voice of America* ile *Radio Liberty* için Anadolu'da anten istedi. Türkiye vermedi. Yani Türkiye tabiî her konuda değil ama Sovyetler'in çok duyarlı olduğu konularda temkinli hareket ediyor.

"Peki, genel konjonktürü nasıl görüyorsunuz?"

— ABD seçimlerinin sonuna kadar, genel konjonktürü hiç düşünmeyin. Seçimler bitip de *Reagan* yeni döneme başlayana kadar hiçbir şey olmaz; ne savaş ne barış, hiçbir şey... Seçimden sonraya bakalım. Bugün durum tehlikeli, ama ne *Reagan* düğmeye basar ne de Sovyetler Birliği... Şimdi bekleyeceğiz. 1985'te ne olacak? Çünkü, *Reagan*'ın son dönemidir; eski yaklaşımını bırakacak mı bırakmayacak mı? Zaten *Reagan* da sürekli Sovyetler'i iteleyen konumunu terketmeye başladı. Partinin muhafazakâr kanadı sert olmasını isterken, oylarını aldığı liberaller ve Avrupa daha yumuşak olmasını bekliyorlar. Çünkü, ilk darbeyi yiyecek olan Avrupa. Çünkü savaş ABD'yle Rusya arasında olmayacak ki. Ya Orta Doğu'da olacak, ya da Avrupa'da olacak.

"Evet ama, füzeleri Avrupalılar istemediler mi?"

— Tabiî Avrupalılar istediler. Çünkü, füzeler konusunda —sadece füzeler konusunda— Sovyetler Birliği ilk defa nükleer yarışta öne geçti. Bugüne kadar daima ABD ilk adımı attı. Başından bugüne kadar... Sadece *SS-20*'lerde Sovyetler öne çıktı. Yalnız şunu söyleyeyim: Sovyetler'den bir şey gelmez. Yani, Sovyetler Birliği kendi topraklarına ve Doğu Avrupa ülkelerine bir Batı müdahalesi olmadıkça harekete geçmez. Yani özetle, ABD Küba'ya girse bile, Sovyetler harekete geçmez.

"ABD'nin Küba'ya girişini hayati saymaz mı?"

— Sovyetler için *hayati* olan Doğu Avrupa'dır. Almanya'nın birleşmesi ve Doğu Avrupa! Sovyet yönetiminin ana düşüncesi şudur: "Ben iktisadi yönden yeterince güçlenip ABD'nin önüne geçmedikçe, lüzumsuz savaşa girmem." İşte, ABD Grenada'ya çıktı, bir şey demedi; Lübnan'a müdahale etti, elini oynatmadı, *oynatamadı* değil, *oynatmadı*. Onun için asıl tehlike, *Reagan*'ın bu kışkırtmaların üstüne üstüne gidip risk almasıdır. Bakalım, seçimden sonra nasıl davranacak? □

JÜLİDE ERGÜDER

Zeytinyağlı yiyemem aman

Eğer Havran'ı bir açının köşesi ve kendimizi de topoğraf olarak kabul eder, buradan açı ölçer bir aletle Batı'ya doğru bakıp açının bir kenarını Edremit-Altınoluk, öteki kenarını da Burhaniye-Gömeç'ten geçirip Ayvalık'a uzatırsak, bu iki çizgi arasındaki yaklaşık 45 derecelik açıyı oluşturan bölge "körfez"dir. Körfez deyince de akla önce zeytin ve zeytinyağı gelir.

SOFU TUĞRUL

İşbu inceleme-röportajda, —konusunu Kuzey Ege kıyı kesiminden almasına rağmen— turizmden ve bu sektörün patlamasından, hoplamasından kesinlikle söz edilmeyecektir. Ayrıca, binlerce yılın efsanesiyle eğlenircesine bizimkilerin *"Kaz dağı"* adını verdikleri İda Dağları'ndan, rahmetli dostum *Nevzat Üstün*'ün Asos'una, Truva atı mitinden *Kleopatra*'nın *"taravet"* banyolarını aldığı Bergamos ılıcalarına uzanan mitolojik bir ukalalık sergilemeye de hiç niyetimiz yok!..

Derim ki, giderek kabak tadından da öte sası bir tad vermeye başlayan turizm konusunu, bu sektörü bugünkü perişan durumuna getiren aklıevvel uzmanlarına; mitolojiyi de, bundan nasıl bir keyif aldıklarına bir türlü akıl erdiremediğim gerçek bilge kişilere bırakıp, biz daha değişik, daha hafif konulardan söz açalım, ne olur?

Yöre halkının kısaca *"körfez"* dediği Edremit körfezi ve dolaylarında şöyle bir dolaşalım, istedik. Eğer, Havran'ı bir açının köşesi ve kendinizi de topoğraf olarak kabul eder, buradan açı ölçer bir aletle Batı'ya doğru bakıp açının bir kenarını Edremit- Altınoluk, öteki kenarını da Burhaniye-Gömeç'ten geçirip Ayvalık'a uzatırsak, bu iki çizgi arasındaki yaklaşık 45 derecelik açıyı oluşturan bölge *"körfez"*dir. Körfez deyince de akla önce zeytin ve zeytinyağı gelir.

İddia edildiğine göre, yurdumuzun hatta dünyanın en yüksek kaliteli zeytinyağı elde edilen zeytinleri bu körfezin çevresinde yetişiyor. Hele, Burhaniye'nin Bahadınlı köyünde *"iki çay arası"* ve *"Değirmen boğazı"* mevkilerinde Vakıflara ait zeytinliklerde yetişen zeytinden çıkarılan zeytinyağı akıl ermez nitelikteymiş. *"Naturel"* yağ olduğu halde asit oranı 7-8 diziyem arasında. Yani yüzde bir asitten daha da düşük... En iyi kalite zeytinyağındaki asit oranının 1,5 ile 3 arasında değiştiği düşünülürse, Bahadınlı yağının değeri kendiliğinden ortaya çıkar.

Eski, çok eski yıllarda bu bölgenin zeytinlerinden, Vakıflar'ın fabrikalarında üretilen yağlar piyasaya verilmez, teneke teneke Ankara'ya, Başbakanlık'a gönderilirmiş. Burada da eşe dosta dağıtılırmış bu güzelim yağlar...

Doğma büyüme Burhaniyeli *Macit Tetik*'in kırtasiye dükkanında zeytinyağlı bir söyleşi yaptık *Macit*'le:

"Şu anda zeytinyağı bir hayli pahalı, 600 liraya kadar yağ var. En düşüğü 470 lira. Sen üretici olmadığına göre nasıl olur da bu kadar yağ tüketip, buna para yetiştirebiliyorsun? Örneğin, sizin evde yılda ne kadar zeytinyağı kullanılır?"

— Ağabey, biz yılda 20 teneke zeytinyağı tüketiriz. Bunu, bugünkü piyasadan almayız biz... Üretim sürerken, yani kışın, fabrikadan alırız. Fabrika zamanında yağın fiyatı çok düşer, şimdi 500-600 lira mı, üretim sırasında 200-250 liraya iner bu fiyat... Sonra, hepsine de peşin para ödemeyiz. Tanırlar, severler ne de olsa... Örneğin 30 bin lira mı tuttu, 10 bin lira veririz, üstünü de zamanla öderiz.

"Bir dakika Macit!.. 20 teneke dedin, değil mi? 20 teneke, her tenekesi 18 litreden 360 litre zeytinyağı demektir, yani her güne bir litre, akıl alacak şey değil bu?"

— Bizde hatırınıza gelen her yemek zeytinyağıyla yapılır. Sebze ve et yemeklerinden pilava, makarnaya, çorbadan, börekten, baklavaya kadar...

"Baklava, börek mi dedin?"

— Elbette ağabey... Börek de, baklava da zeytinyağıyla yapılır. Sanırım evde baklava var, getireyim de bir tadına bak. Bakalım zeytinyağından yapıldığını anlayabilecek misin? Ha, ne diyordum, yörede tek gıdamız zeytinyağıdır. Bazı evlerde, örneğin bizde, yalnız sabah kahvaltısında kullanırız tereyağını. Pek çok aile tereyağının adını bile bilmez. Başka bir örnek de vereyim: Bu bölgede, sadeyağ, yani tuzlanmış tereyağının kavramına bile rastlayamazsınız. Kısacası bizim için zeytinyağsız bir yaşam düşünülemez.

"Peki Macit, pilavda, börekte, et yemeklerinde zeytinyağı tadı gelmez mi insana?"

— Bize gelmez, gelirse de alışmışız bir kere... Başka yağla hele margarinle yapılmış yemekleri yöre halkı ağzına bile koyamaz. Ben, Ankara'ya, İstanbul'a gittiğimde ne yiyeceğimi şaşırırım. Izgarayla, salatayla filan idare eder dönerim.

"Sen gene de, şu günde bir litrelik zeytinyağı tüketiminin hesabına girmedin?"

— Daha nasıl gireyim ağabey!.. Zeytinyağı dediğin yemeklere kaşık ucuyla konmaz ki... Şöyle bir boca edilir, işte gitti yarım litre...

Ben zeytinyağı sevmeyen, yemeyen bir insanım aslında... Eskiden hiç ağzıma koymazdım, zeytinyağlı yiyecekleri, şimdilerde yavaş yavaş tadar oldum. Böyle olduğu halde, ertesi günü *Macit*'in dükkanında zeytinyağlı baklavayı yedim. İnanın, zeytinyağından mı, tereyağından mı yapıldığını farkedemedim. Rengi bir koyucaydı, esmere yakın, o kadar!..

★ ★ ★

Zeytin, bir mübarek ürün, koyun gibi... Hani derler ya, koyunun yararlanılmayan hiçbir yeri yok diye... Etini, sakatatını çıkarın, kuyruğundan yününe, bağırsağından derisine, tırnağına kadar her şeyinden yararlanır insanoğlu... Zeytin de aşağı yukarı öyle. Kendisi yeniyor, yağı çıkıyor, ezilmiş çekirdeği ve posası prina sanayinde kullanılıyor, prinadan artakalan da lastik sanayinde, olmazsa yakacak olarak işe yarıyor.

Zeytin, Kasım ayından itibaren toplanmaya başlıyor. Eğer o yıl *"Var yılı"*ysa toplanma işi Mart ortalarına kadar sürüyor. *"Yok yılı"*nda bu işlem Aralık'ta sona eriyor. Önceki yıl *"Yok yılı"*... Elde edilen ürün, yüzde 2'yle 5 arasında... Bu yıl, ürünün bol olduğu yıl, ancak önceki yıl gibi değil, yüzde 60-65 ürün alınır deniyor. Nedeni de var: Çiçek sırasında yağmur yağmış, arkasından sıcaklar bastırmış, çiçek kavrulmuş falan... *"Peki gelecek yıl gene yüzde 2-5'lik bir ürün mü olur?"* dedi. Olmazmış; yüzde 30-35'e kadar zeytin alınırmış gelecek yıl. Sanki, bir önceki yılı telafi etmek gerekirmişcesine, doğanın bir acayip dengesi!..

Zeytin toplayanlara *"tayfa"* deniyor yörede... Bu terim nereden gelmiş, kendileri de bilmiyor. Kasım ayından itibaren tayfalar zeytinliklerde işe koyuluyor. Kadın erkek karışık. Önce, olgunlaşıp kendiliğinden yere düşen *"Dip"* zeytinler toplanıyor, sonra *"Çırpma"* başlıyor. Burada görev ayırımı var, erkekler ağaçlara çıkıp sırıklarla zeytinleri düşürüyor, kadınlar da altta topluyor bunları... Yeni yeni *"tente"* germe adeti başlamış, tentede toplanan ve etrafa saçılan zeytinlerin toplanması gene kadınların görevi...

Zeytinin ölçüsü *"Çuval"*.. Bir çuval yaklaşık 100 kilo kabul ediliyor, fakat ölçü olarak kilo, ton deyimi zeytinciliğin sözlüğüne girmemiş. Her ağacın, dolayısıyla bir zeytinliğin ne kadar ürün vereceği, önceden eksperler tarafından saptanabiliyor. Özel kesimde pek adet değil ama, Vakıf zeytinliklerinde ekspertiz sürekli yapılıyor. Eskperlerce, Ağustos, Eylül arasında tahmini yapılan ürünün üç aşağı beş yukarı rekolteye uyması gerek. Yüzde 10-15'lik bir yanılma normal kabul ediliyor da, yanılgı —olumlu yönde— yüzde 50'lileri aşarsa adına *"Baş bulunma"* deniyor, yani tevilin zeytincesi!..

Bu yıl üreticiyi tedirgin eden bir başka konu da taban fiyatı... Önceki yıl 150 liraymış. Bu yıl 250-300 lira fiyat bekleniyor. Ama, pamuk taban fiyatının 160 lira olarak açıklanması, üreticide bir düş kırıklığı yaratmış. Kara kara düşünüyor bugünden...

★ ★ ★

Elimizi zeytinyağına bulaştırmadan önce, açının köşesine, Havran'a dönelim. Dönelim de, Havran'ın ünlü kaymakamı *Ali Muhsin Nakipoğlu*'nun marifetlerinden biraz söz edelim. Son kararnameyle *"terfian"* ve de *"mükafaten"*, 6700 nüfus-

Havran'dan başlayıp Burhaniye ve Akçay üzerinden Altınoluk'a kadar uzanan tüm bölge, Vakıf zeytinliklerinin en yoğun olduğu yerler. İç kesimlerin dışında yol üzerinde bile, hemen hemen her 8-10 km.'de bu levhaları görmek olası...

lu Havran'dan bir milyon nüfuslu İstanbul Eminönü kaymakamlığına atanan *Nakipoğlu*, sanırız, *"icraat"*yla uzun yıllar Havran'lıların belleğinde yaşayacak... Hele hele kestiği asırlık çınarlar, nazenin ıhlamur ağacı ve Ladin çamlarıyla, *"Küçücük kasabada soluk alacak yer bırakmayan kaymakam"* diye, *Nakipoğlu* adı, kuşaktan kuşağa anılacak, anlatılacak!..

Ali Muhsin Nakipoğlu, 12 Eylül'den sonra atanmış ilçeye. Önceleri olumlu not da almış halktan, Örneğin, yeni gelen her yöneticinin çevresini sarmayı ve onu etkilemeyi kendi çıkarları yönünden vazgeçilmez bir görev sayan ve Anadolu'nun her kasabasında, her kentinde görülen *"prototip mütegallibe"*ye hiç yüz vermemiş *Nakipoğlu*... Bu da sade vatandaşı hoşnut etmiş.

Nakipoğlu'nun ilk falsosu 1982 başında görülmüş. Kaymakamın, sürekli bayrak asılması yasal zorunluluk olan hükümet konağına, istediği zaman bayrak çektirdiği, istediği zaman indirttiği, günlerce gönderi bayraksız bıraktığı farkedilmiş. İlgili yerlere şikayette bulunulmuş, tahkikat için Balıkesir Vali yardımcısı gelmiş ilçeye, ona da durum *"fiilen"* gösterilmiş, İçişleri Bakanı'na telgraf çekilmiş, ama keyfi bayrak çektirme durumu sürüp gitmiş. Bunun üzerine, belki de Noterlik tarihinde ilk kez, Havran Noterliği kanalıyla *"Bayrak tesbiti"* yapılması istenmiş. Başvuran kişi ve bir tanıkla Noter vekili *İsmail Semerci* de hükümet konağına giderek durumu *"mahallinde"* görüp bir tutanak tanzim etmiş. 28. Nisan 1982 gün ve Havran Noterliği'nin 1442 sayısını taşıyan tutanak şöyle:

"(...) Havran hükümet binası önü olan Havran Hamambaşı meydanına inilmiş, gerek Hamambaşı meydanından ve gerek hükümet binası arka kısım olan hal içinden bakıldığında bayrak direğinde bayrağın asılı olmadığı tesbit edilmiştir. (Ayrıca hükümet binasının direk haricinde hiçbir yerinde bayrak asılı bulunmadığına dair tutulan işbu tutanak..."

Daha sonra bu tutanak, noter vekili *Semerci* aleyhine bir dava konusu olmuş, hâlâ da sürüyor bu davanın duruşmaları...

Kuşkusuz, *Nakipoğlu* kendisini çok güçlü görüyormuş ki haklı haksız bir sürü şikayet sonuçsuz, hatta yanıtsız kalmış yıllarca... Ve *Nakipoğlu*, en büyük icraatını son bir yıl içinde, giderayak göstermiş.

Önce Hamambaşı meydanındaki *"Doğal sit"* olan, en az 500-600 yıllık, —belki daha yaşlı— çınar ağacını, gölgesine at arabaları geliyor ve meydan pisleniyor gerekçesiyle, kestirmiş. Meydanı yarı yarıya gölgeliyen ulu çınar, 40 bin liraya satılmış. Alan kişi, sata sata, taşıya taşıya bitirememiş çınarı... Gövdesinden büyük bir parçayı bırakıp gitmiş. Kahvelerin önünde arta kalan kökün üstü de, kedinin kabahatini örtmesi örneği, beton dökülerek kapatılmış.

Sıra, İnönü caddesindeki, yöre halkının deyimiyle *"dayı çınarlar"*a gelmiş, bunlar da birkaç yüz yaşında... Halkın yarı şaka, yarı ciddi olarak yakıştırdığı, *"İnönü adı alerjisi"*yle, burada da 4 çınarı kestirmiş kaymakam *Nakipoğlu*... Sonra hükümet konağı önünden geçen caddeyi genişletmek amacıyla, eski yapıları kamulaştırırken, koca bir Ihlamur ağacını da kökünden yok edip atmış.

Nakipoğlu'nu, bu ağaç kesme keyfi o kadar sarmış olacak ki, yerel seçimlerden önce Belediye Başkanlığı görevini vekaleten yürütürken, Havran girişindeki köprünün karşısında, 50 yıldır *"Santral Parkı"* olarak bilinen, pırıl pırıl Ladin çamlarıyla süslü, gürül gürül su akan havuzlu, soğuk sıcak bir şeyler içilebilen, gelen geçen yolcuların ve Havran'lıların soluklandığı parkı, iki günde, greyderle yerle yeksan edip, iki de Ladin çamının köküne kibrit suyu ekivermiş. Gerekçe de hazır: Başka bir yerdeki Atatürk büstünü, görkemli bir kaide ile ilçenin girişinde gösterebilmek!..

Havranlı'lar şimdi, *"Eh, buna da şükür!"* diyorlar. *"Kaymakam bey bir yıl daha kalsaydı, Yıldız Caddesi'nin iki yanında uzayıp giden palmiye ağaçları da yakında sizlere ömür olurdu."*

★ ★ ★

Yörede, bölgede, hatta tüm Ege'de zeytinyağı eski yöntemlerle üretiliyor. Zeytinyağı fabrikaları eski çünkü... Yalnız Tariş, Ayvalık'ta yeni bir fabrika kuruyor. İtalya'dan getirtilen en son sistem makinaları ve çok az sayıdaki işçisiyle bu üretim yılında hizmete gireceği bildirilen, Türkiye'nin tek modern fabrikasında, zeytinin girişinden zeytinyağının çıkışına, prinanın ayrılmasına kadar tüm işler kendiliğinden oluyor, insan eli değmiyor.

Yalnız Burhaniye yöresinde, sayısı 60'tan fazla olduğu bildirilen eski zeytinyağı fabrikalarını ince, uzun bacalarından tanımak olası. Şimdilerde kullanılmayan bu bacalar fabrikaların simgesi sanki... Preslerin çalışmasını sağlayan buhar gücü, yerine elektriğe bıraktıktan bu yana, bu zarif bacalar dekoratif malzeme olmuş yapılara.

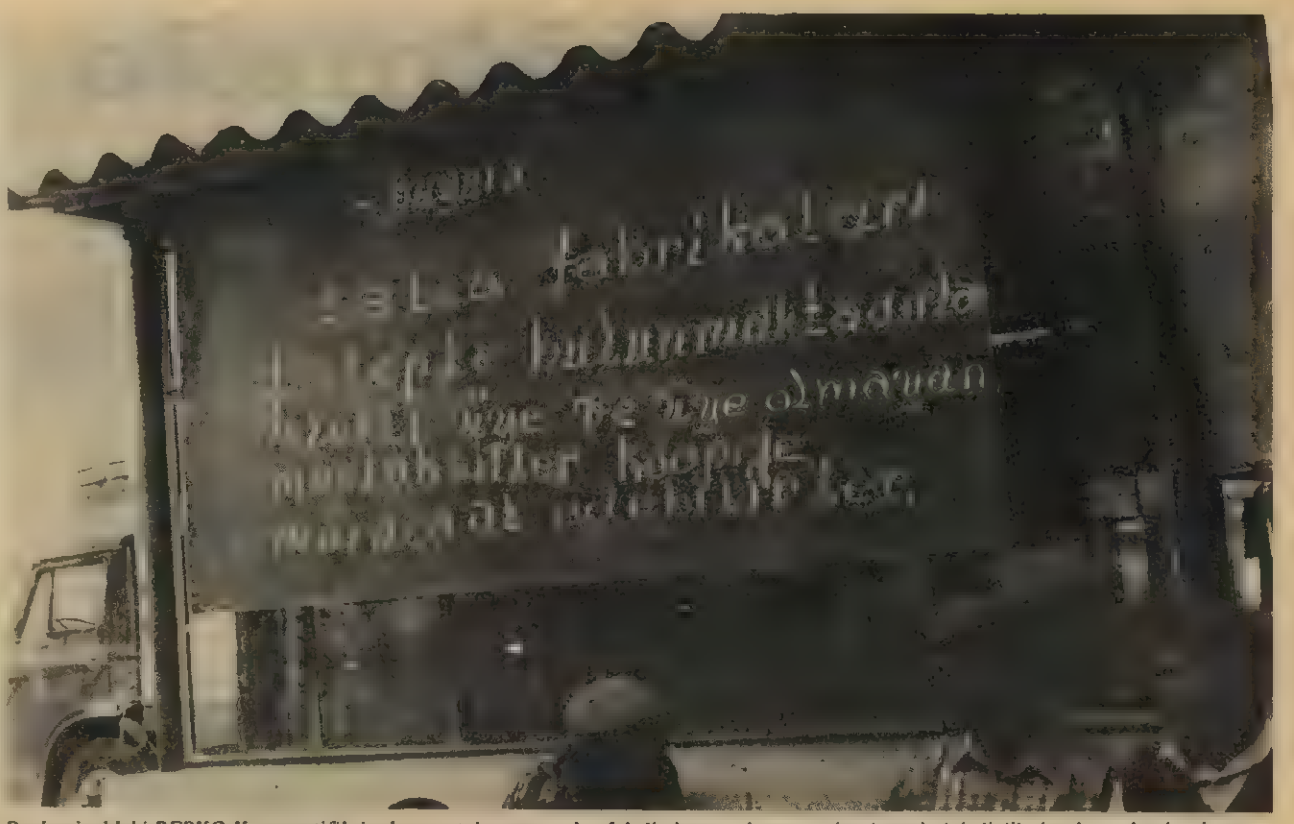

Burhaniye'deki BESKO Kooperatifi'nin duyuru tahtasına, salça fabrikalarının domates alım istemleriyle ilgili olarak yazılan bu duyuru, biraz da üreticiyi uyarı anlamını taşıyor. Alınan prensip kararı gereği domates, hiçbir şekilde fabrikacıya 20 liradan verilmeyecek...

Zeytinyağı fabrikaları, Orta Anadolu'daki değirmenleri andırıyor. Bir çeşit ortak üretim aracı... Değirmenlerde olduğu gibi fabrika, yalnız sahibinin zeytinini değil, yüzlerce üreticinin zeytinini de işliyor. Zeytini getiren, zeytinyağını alıp gidiyor. Ya da fabrikanın deposuna bırakıyor sonradan satmak için... Fabrika, zeytinin işlenmesinde oldukça düşük bir ücret uyguluyor, ama prinası fabrikaya kalıyor, ikinci presten sonra suyla karışan *"Dağar yağı"* denilen zeytinyağı fabrikaya kalıyor, son olarak, küçük havuzcuklarda toplanan suların üstünde biriken tortu yağ fabrikaya kalıyor.

Çuvallardan yatay taş üzerine dökülen zeytinler, bu taşın üstünde dönen dikey taşın basıncıyla eziliyor, yani eti çekirdeği birlikte "halli hamur" oluyor. Bu hamur, eskiden kıl, bugün gözenekli naylon torbalara doldurulup ağızları iyice dikildikten sonra prese yerleştiriliyor. Presin büyüklüğüne göre, 5-10 torba, büyük bir sıkma gücüyle sıkılıyor. Gözeneklerden çıkan yağ, presin deposunda toplanıyor. İlk yağı alınan torbalar, üzerlerine sıcak su verilip ikinci, yeniden sıcak su verilip üçüncü kez sıkılıyor. Her presten sonra alınan yağın asiti de sürekli yükseliyor doğal olarak... Örneğin, ilk sıkımda 1-1,5'sa, ikincide 5-8, üçüncüde 15—18'e fırlıyor asit oranı... *"Dağar yağı"* ve daha sonraki yağlar *"yemeklik"* ten çıkıp, sadece sabun yapımında kullanılabilen ağır yağ niteliğinde...

Bir çuval, yaklaşık 100 kilo zeytin, ortalama 20, en çok 25 kilo yağ veriyor. Randman, yörelere göre de değişiyor. Kuşkusuz, sözünü ettiğimiz bu yağ *"Naturel"*, yani doğal zeytinyağı. Oysa ki, piyasada sıfır asitli *"Riviera"* tipi, ya da *"A"*! tipi zeytinyağları var. Nasıl oluyor bu, dedik. Yüksek asitli zeytinyağı pamukyağıyla bir fabrikasyona tabî tutulup inceltiliyor, rafine ediliyormuş. Bu sanayinin başta gelen firmaları Komili ve Kırlangıç... Bir de düşük ve yüksek asitli zeytinyağların sürekli paçal edilmesiyle asit düşürme işlemi var ki, çok ilkel bir yöntem bu...

Yağı da, suyu da sıkılmış torbalardan çıkarılan posa, *"Prina"*dır artık... Prina, sabuna yönelik kendine özgü büyük bir sanayi dalı oluşturmuş. Sabun yapımının (1) numaralı malzemesi olan prina, bugüne kadar, Komili ve Kırlangıç gibi dev kuruluşların tekelinde kalmış. İstedikleri zaman, istedikleri fiyatla, istedikleri miktar prinayı fabrikalardan alıp, bölgede yalnız kendilerine, bir de *Etem Tolun*'a ait prina fabrikalarında işleyen Komili ve Kırlangıç'ın, yıllarca süren hükümranlığı bu yıl sona ereceğe benziyor. Yöredeki 33 fabrika sahibi birleşerek Doğuş Prina Sanayi A.Ş.'yi kurmuşlar yıllar önce... Uğraşa didine, bir sürü güçlükleri aşarak, Ayvalık girişinde gerçekleştirdikleri prina fabrikası bu yıl üretime geçiyor.

★ ★ ★

Yörenin çok yeni, çiçeği burnunda bir uğraşı daha var: Sebzecilik... İki yüzerden 400 ortaklı iki kooperatifin çabasıyla oluşup gelişen sebzecilik bu yıl, gerçekten *"Altın yıl"*ını yaşıyor. Burhaniye sebze üreticisi, toprağının dekarından 100'le 300 bin lira arasında bir gelir sağlamış ki bu, yörenin deyimiyle, *"korkunç bir para!"* İlk kez böyle olağanüstü bir kazanç görmüş üretici... Yalnız BESKO'nun Haziran, Temmuz ve 15 Ağustos'a kadarki cirosu 150 milyon lirayı geçmiş. Genelde Burhaniye'ye 2,5 ayda giren para 1 milyara yakın.

Oysa ki, 60'lı yıllardan 80'li yıllara gelinceye dek, zeytinliklerin dışında, toprak sahiplerinin başlıca ürünü pamuktu. Uzun elyaflı ve hayli kaliteli olan pamuk, uygulanan taban fiyatları, tüccarın bin çeşit dalaveresi sonucu üreticiyi soğutmuş kendinden... Pamuk tarlaları yavaş yavaş sebze bahçelerine dönüşmeye başlamış. 70'li yılların sonlarında kurulan Besin Kooperatifi (BESKO) ve Burhaniye Üreticiler Kooperatifi (BÜRKO), üreticiyi daha çok sebze yetiştirmeye yöneltmiş. 1980 ve 81 yıllarında, sebze ekiminin dekar başına rantı en yüksek düzeye ulaşmış, üretici nerdeyse pamuk ekimine paydos diyecek hale gelmiş. Ama, 82 ve 83 yılları *"hüsran"* olmuş üretici için... 80 ve 81 yıllarının tatlı geliri üreticiyi, pamuk alanlarını daraltıp alabildiğince sebze ekimine itmiş, tüm Burhaniye sebze bahçesine dönmüş. Sonuç: domates, biber, patlıcan 10 liranın bile altına düşmüş, tüm ürün rezil olmuş bahçelerde.. Denir ya, *"bizim işimiz ya ifrat, ya tefrit"* diye... Bu yıl da, tersine, sebze bahçeleri daraltılıp pamuğa yönelmiş üretici. Nisan ayındaki soğukların, özellikle, Güney Anadolu'daki olumsuz etkisi, sebzenin bu yörede, altın değerine çıkmasına neden oluvermiş. Kendilerinin *"Orta turfanda"* diye adlandırdıkları sebze dönemi, belli bir sürede fiyatların düşmemesini yani değerinden bir şey yitirmemesini sağlamış. Şu anda bile domates, tarlada teslim 40 lira dolayında...

Görünüşe göre, fiyatların yüksekliği en çok konserve ve salça fabrikalarını düşündürüyor olmalı. Nitekim, Çanakkale'deki Bayrak, Trutaş, Pınar salça fabrikalarının adamları Burhaniye'de dört dönüyorlar domatesi 20 liradan kapatmak için... Fakat hem kooperatifler, hem üretici kesin tavır almış fabrikacılara... Diyorlar ki, *"Canları isterse gelirler, 40 liradan anlaşırız. 20 liraya domates vereceğimize, toprakla süreriz domatesi daha iyi..."*

Burhaniye'nin sorunu şimdi bir sebze hali. Ayvalık'ta var, Edremit'de var. Onlarda olmayan kooperatif de Burhaniye'de var. Bu konuda gene kooperatifler öncü olmuşlar. Sebzenin daha düzenli, daha organize biçimde getirilmesi, dağıtımı, sevkiyatı için sebze hali, kesinlikle gerekli diyor ilgililer.

★ ★ ★

Yörenin konuları, sorunları burada bitmez. Bir Vakıf zeytinliği ve bu zeytinliklerde üretilen zeytinleri işleyen 3 Vakıf fabrikası var ki, ayrı ve uzun bir konu... Evlerde ilkel yöntemle başlayıp, en modern üretim biçimine uzayan bir sabunculuk var ki gene ayrı ve uzun bir konu... Ve daha nice konular, sorunlar...

İyisi mi, biz sözü burada keselim de, şöylece Cunda adasına kadar bir uzanıp, gösterişsiz bir kıyı lokantasında, güneşin batışına karşı rakı, Papalina ve Kalamar üzerine küçük bir çalışma yapalım.. Ha, ne dersiniz? □

5. Plan ışığında

ANAP'ın kamu kesimi stratejisi

ANAP'ın kamu kesimi stratejisi önemli değişiklikler içermeyen, pasif bir yaklaşım olduğu gibi, uygulanışında önemli sorunlarla karşılaşılması söz konusudur. Gerçekleşmesi zor bazı tahminler içeren bu strateji geniş kitlelerin gereksinimlerini karşılamaktan uzak oluşu dışında, en büyük önceliği verdiği özel birikimin hızlandırılması amacına bile tam olarak hizmet edecek nitelikte gözükmemektedir. Dolayısıyla bir süre sonra çeşitli kesimlerden alacağı eleştiriler artacaktır.

BURHAN ŞENATALAR

Geçtiğimiz Mart'ta bir gece parlamento, milletvekillerinin alışılmadık biçimde sabahlamalarına ve şiddetli tartışmalarına sahne oluyordu. Hükümetin "az zamanda büyük işler yaparız" edasına karşılık, HP ve MDP'nin muhalefeti aynı zeminde birleşiyor, kapitülasyon, Lozan, Düyun-u Umumiye temaları işleniyordu. Yılların Ferit Melen'i "Bayrağımızdan başka, Cumhurbaşkanı köşkü ve kışlalar dahil her şey bu tasarı ile satılabilir" derken, HP'li bir milletvekili Meclis binasının bile satılabileceğini belirtiyordu.

Basının konuya yaklaşımı da daha sağlıklı ve daha tutarlı değildi. "Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun", kamuoyuna "Köprü- Baraj Satışı" diye sunuldu. Daha da ileri gidilerek "özel sektörün gözdeleri" diye PTT'yi, TCDD'yi kapsayan listeler yayınlandı. Kamuoyu tam bir şaşkınlığa düştü. İşin ilginç yanı, bu kargaşayı geniş ölçüde muhalefetin ve muhalif gazetelerin yaratmış olmalarıydı. Sorunun gerçek boyutlarına değinen açıklamalar ise hayli azınlıkta kaldı ve bu toz dumanda kayboldu.

Ne var ki, aradan geçen aylar konuyu geniş ölçüde aydınlattı. Bir Mart sabahı uykusuz milletvekillerinin oyladığı konu izleyen aylarda sanki uyutuldu. Konuyla ilgili yönetmeliğin çıkışı ve uygulama sürekli ertelendi, hükümet üyelerinin verdikleri süreler uzatıldı, durdu.

Bugün konunun boyutları ve uygulamanın nesnel sınırları daha açık biliniyor. Bu sınırlar baştan da belliydi, çünkü bu sınırları Türkiye ekonomisinin yapısı ve içinde bulunduğu kriz belirliyor. Daha açık bir deyişle, Türkiye kapitalizminde ne kamu kesiminin ciddi ölçüde daraltılması, ne de kapsamlı bir özelleştirme söz konusu. Peki ANAP bu alanda ne yapmaya niyetli? Ne yapabilir? Etkileri neler olur? Bu yazıda bu sorulara yanıt aranıyor. ANAP'ın bir yıla yaklaşan uygulaması ve 5 Beş Yıllık Plan ışığında. Konu dört altbölümde ele alınmakta: Devlet harcamaları, yatırımlar, devlet gelirleri, devlet işletmeleri (KİT'ler).

1. Devlet Harcamaları

Kamu kesimini daraltmayı amaçlayan bir politika devlet harcamalarının ekonomideki payını geriletir. Bunun somut göstergesi de devlet harcamalarının GSMH'ya oranının düşmesidir. Bu oranın düşmesi de esas olarak, devlet harcamalarındaki artışın GSMH artışından daha yavaş olmasından kaynaklanır. 5 Plan'a göre GSMH'nın ortalama yıllık artış hızı % 6.3, devlet harcamalarınınki ise % 5.2. Bu oranlar devlet harcamalarının payını çok sınırlı bir ölçüde geriletiyor. Toplam kamu harcamalarının GSMH'ye oranı 1985'te % 29.9 iken 1989'da % 28.1'e düşüyor (Bkz. Şekil 1). Ancak 5. Plan döneminin oranları 1984 öncesi oranların belirgin biçimde üzerindedir. 1980'den itibaren gerileyen payın 1984'te % 29.6'ya ulaşması beklenmekte. Dolayısıyla, 5. Plan dönemi 1980'lerin ilk yarısı ile birlikte değerlendirilirse, devlet harcamalarının payının geriletildiğini söylemek zor.

Söz konusu payın 1984'teki yükselişi de geniş ölçüde ANAP'ın eseri. Bilindiği gibi 1984 bütçesi seçim öncesinde hazırlanmıştı. 3.3 trilyon dolayında bağlanan bütçe % 5 GSMH artışı ve % 25 fiyat artışı varsayımıyla düzenlenmişti. ANAP devraldığı bu bütçeye 800 milyar dolayında ödenek ekledi, konsolide bütçe toplamı 4.1 trilyona ulaştı. ANAP'ın gerçekte bütçeyi ilk bakışta sanılacağı kadar genişletmediği söylenmeli. İki nedenle: Birincisi, kesinleşecek harcama tutarının 4.1 trilyonun altında kalma olasılığı var. İkincisi, % 25 olarak öngörülmüş fiyat artışları yılın ilk 8 ayında % 30'u aştı, 12 aylık artışın % 40'ı bulacağı kesin. Dolayısıyla bütçedeki genişlemenin önemli bölümü fiyat artışlarının getirdiği bir şişme. Bu iki noktaya karşın 1984 bütçesinin ANAP'ça reel olarak genişletildiği herhalde şimdiden söylenebilir.

5. Plan döneminde devlet harcamalarının bileşiminde önemli bir değişme beklenmiyor. Cari harcamaların payı 1984'te % 33.4 ve 1985'te % 32.9, izleyen yıllarda da % 33 dolayında kalıyor, 1989'da yine % 33.4. Transferlerin payı hafif gerilerken (1985'te % 28.8 ve 1989'da % 25.3), yatırımların payı hafif yükseliyor (1985'te % 38.3 ve 1989'da % 41.3).

(Şekil 1) Devlet Harcamalarının GSMH'ya Oranı (%)

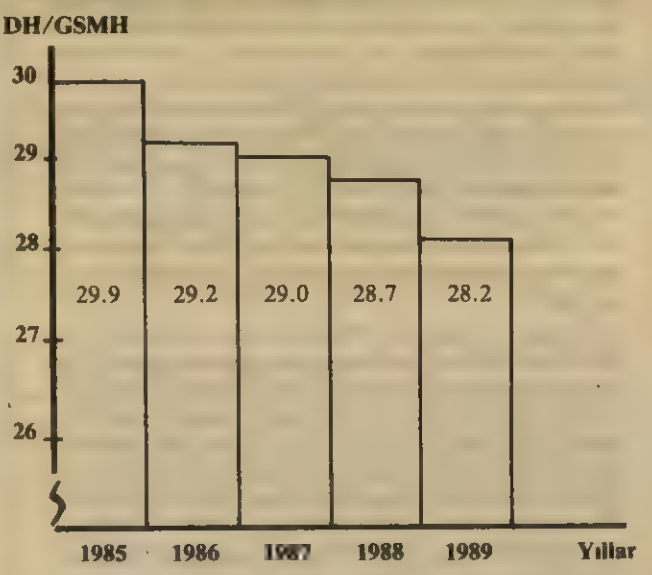

(Şekil 2) Devlet Harcamalarının ve GSMH'nın Yıllık Artış Hızı (%)

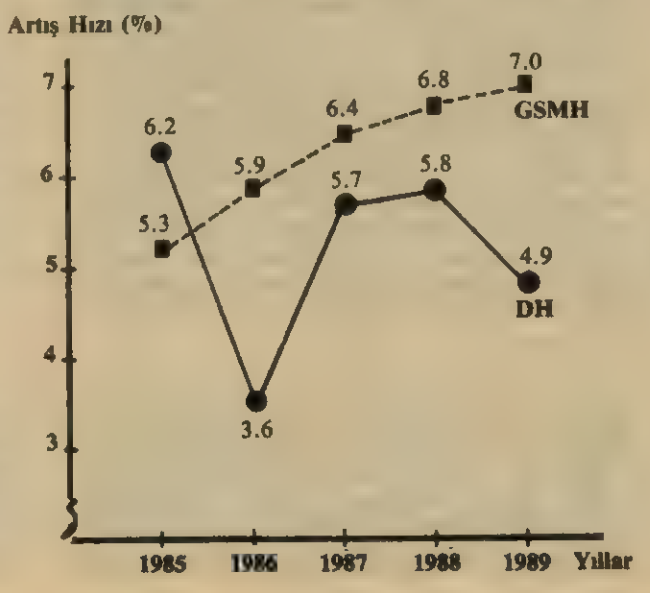

2. Yatırımlar

Kamu kesimini geriletici bir politikanın yatırımlar içinde devletin payını önemli ölçüde düşürmesi beklenir. Ne var ki, krizin yoğunluğu burada belirleyici olmakta ve böyle bir düşüşü sınırlamaktadır. 1970'lerin ilk yarısında sabit sermaye yatırımları içinde özel kesimin payı daha büyüktü (1973'te % 53 ve 1974'te % 52). İzleyen yıllarda özel kesimin payı hafif gerilemekle birlikte, 1978 ve 1979'da iki kesimin payları aşağı yukarı eşitti. 1970'lerin sonunda yoğunlaşan krizin ve 1980'lerde uygulanan politikaların etkisiyle yatırımlar daralırken, doğal olarak, özel yatırımlar daha şiddetli etkilendi. 1983'te gerçekleşen toplam sabit sermaye yatırımları 1978'deki düzeyin (sabit fiyatlarla) % 6 gerisindeydi. Söz konusu 5 yıllık dönemde devlet yatırımları % 14.5 artarken özel yatırımlar % 26.2 gerilemişti. Dolayısıyla kesimlerin payları da önemli ölçüde değişmişti. 1983'te sabit sermaye yatırımları içinde devletin payı % 60.3, özel kesimin payı ise % 39.7 olmuştu.

Şimdi ANAP bu bileşimi özel kesim yararına değiştirmeyi umuyor. Ancak bu değişimin de hızı düşük. Özel kesimin 1984'te % 39.9 olması beklenen payının 1989'da % 44.5'e ulaşması öngörülüyor (Bkz. Şekil 3). Bir başka deyişle, 1990'lara girerken sabit sermaye yatırımlarında devletin payının 1970'lerin başındakinden belirgin ölçüde büyük olması öngörülmektedir.

Planın özel yatırımların gelişmesi ile ilgili öngörüsü de biraz iyimser gözükmektedir. Plan döneminde kamu sa-

(Şekil 3)
Özel ve Kamu Kesiminde Beklenen Yatırım Oranları (%)

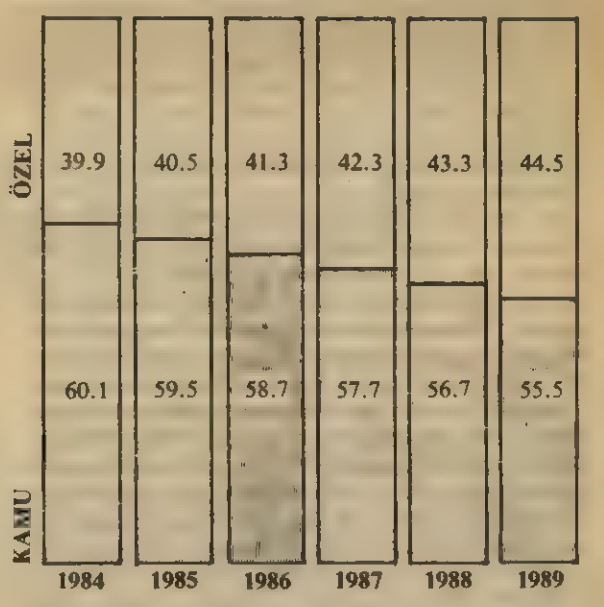

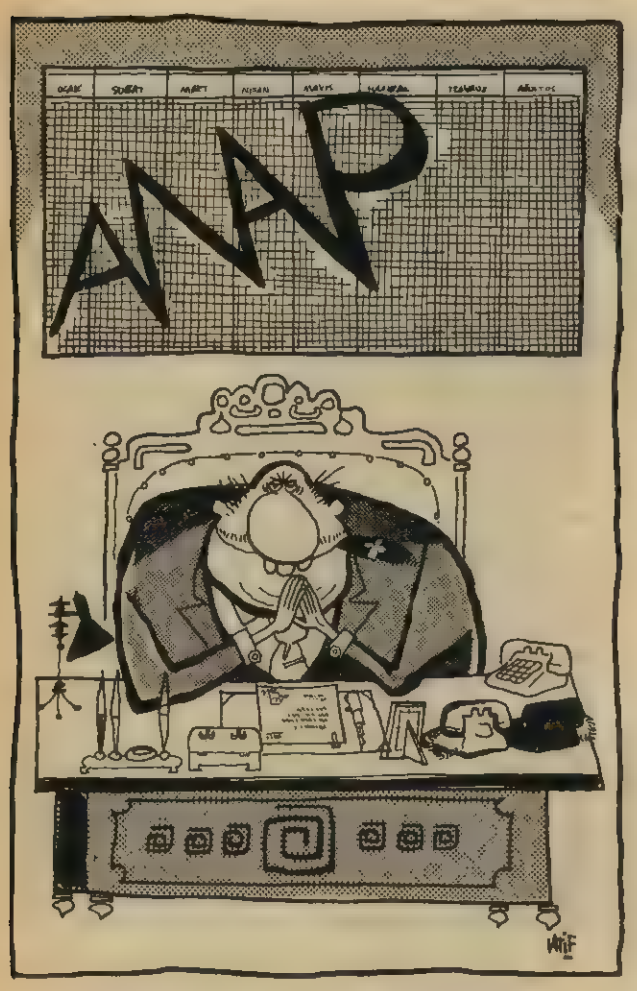

bit sermaye yatırımları için ortalama yıllık artış hızı % 6.8 olarak, özel kesim için ise aynı hız % 10.9 olarak öngörülmektedir. Aynı şekilde plan döneminde kamu tasarruflarının yıllık ortalama artış hızı % 8.2 olarak, özel tasarrufların artış hızı ise % 10.7 olarak öngörülmüş. (Daha da ilginci, özel tasarrufların 1985'te % 14.7 artması umuluyor). Faiz politikasının tıkandığı ortaya çıkmışken ve devletin özel tasarruflara yönelik talebi artarken, özel yatırımlar için öngörülmüş artış hızının nasıl gerçekleştirileceği önemli bir soru.

3. Devlet Gelirleri

Kamu kesiminin büyüklüğünü pek değiştirmeyen yaklaşım burada da açık olarak görülmektedir. Kamu gelirlerinin GSMH'ya oranı 5. Plan döneminde % 24'e yakın bir düzeyde sabit kalmaktadır (Bkz. Tablo 1). (Bu oran dış borçlanmayı ve kamu ortaklığı fonu gelirini kapsamakta, iç borçlanmayı ve açık finansmanı ise kapsamamaktadır). Benzer şekilde vergilerin GSMH'ya oranı da % 17'ye yakın bir düzeyde kalmaktadır. Geçmişte vergilerin GSMH'ya oranı 1975'te % 18'e, 1976'da % 19'a yaklaşmış, 1977 ve 1978'de de % 19'u aşmıştı. 1980'de % 16.9'a düşen oran, vergi yasalarındaki değişiklikler sonucunda izleyen yıl ancak % 18.2'ye çıkmıştı.

Vergilerin GSMH'ya oranının az çok sabit kalışının bir anlamı daha var: Türkiye gelişmiş kapitalist ekonomilere göre vergi yükünün hayli düşük olduğu bir ülke niteliğini sürdürecek. Söz konusu oranın 1980'de OECD ülkeleri ortalaması % 28.8'di. Oran İrlanda, İsveç, Finlandiya'da % 30'un, Danimarka ve Norveç'te de % 40'ın üzerindeydi. 5. Plan'ın 1990'lara girerken % 17'lik düşük bir oran öngörmesi acaba sistemin ekonomik ve politik gerekleri ile ne kadar uyumlu? Burada ele alınmayacak çeşitli ekonomik ve politik dinamiklerle oranın yukarı itilmesi daha yüksek bir olasılık.

5. Plan'ın vergilerle ilgili ciddi bir vaadi yok. Vergi sisteminin sadeleştirilmesi, vergi idaresinin reorganize edilmesi, vergilerin tasarrufları ve yatırımları özendirici bir araç olarak kullanılması, katına değer vergisine geçilmesi gibi uzun yıllardır sakız olmuş "hedefler" sayılmakta. Böyle olması da doğal, çünkü ANAP 'ın vergi sistemi kanalıyla zorunlu tasarruf yaratma gibi bir sorunu yok, gönüllü tasarruflarda ise başlıca faiz politikasına bel bağlamış durumda. Vergi sisteminin fon yaratamayışı nedeniyle geciken kamu yatırımları ve toplumun gereksinimini karşılamaktan uzak kalan eğitim ve

Tablo 1
Devlet Gelirleri

		1984	1985	1986	1987	1988	1989
DG/GSMH	%	24.3	23.8	23.6	23.7	23.7	23.7
Vergiler/GSMH	%	16.6	16.4	16.5	16.6	16.7	16.8

sağlık hizmetleri de öncelikli sorunlar değil. Önceliği olan sorun özel birikimin rahatlatılması, hızlandırılmasıdır. Onun için ANAP seçildikten sonra servet bildirimini kaldırmış, mevduat ve tahvil faizlerinde gelir vergisi kesintisini % 30'dan % 10'a, banka muamele vergisini % 15'ten % 3'e indirmiş, kurumların bilançolarında yer alan taşınır ve taşınmaz varlıkların satışından doğacak kazançları, bunların sermayeye eklenmesi koşuluyla, vergi dışı bırakmıştır. Çok gürültülü bir şekilde uygulamaya konan "ücretlilere vergi iadesi"yle de bir taşla birkaç kuş birden vurulmaktaydı: Ücretli kesimin zam taleplerinin yumuşatılması, böylece özellikle sanayi kesiminde işçilik maliyetlerinin düşük tutulması (işverenlerin toplu sözleşmelerde, hükümetin de hem işçi ücretleri, hem memur maaşlarıyla ilgili tartışmalarda vergi iadesinin sağladığı artışı hesaba katma çabaları bunun açık kanıtıdır), ikinci olarak belge sistemini yaygınlaştırarak kentsel küçük burjuvaziyi vergi kapsamına sokmak (bu da devletin gelir gereksinimini bir ölçüde karşılarken, büyük burjuvaziye yönelme gereğini hafifletir) ve kuşkusuz bir de hükümetin ücretliler için bir şeyler yapmakta olduğu havasını yaratmak.

ANAP'ın vergi sistemini bu biçimde kullanışının önemli bir sonucu var: Büyük boyutlu borçlanma. 1985-1989 döneminde devletin yıllık iç borçlanma tahmini (1983 fiyatlarıyla) 442 milyarla 470 milyar arasında değişiyor. Benzer şekilde dış borçlanmadan sağlanması umulan tutar da (yine 1983 fiyatlarıyla) 334 milyarla 386 milyar arasında değişiyor. Nihayet açık finansmanla da (1983 fiyatlarıyla) 1985'te 159 milyar, 1989'da da 118 milyar sağlanması öngörülüyor. İç borçlanma artı dış borçlanma artı açık finansman toplamını alırsanız, 5. Plan döneminin her yılı için (1983 fiyatlarıyla) 1 trilyona yakın bir tutar buluyorsunuz. Bu tutarın kamu harcamaları toplamına oranı ise hiç küçük değil. 1985'te % 25.9 ve izleyen yıllarda biraz azalması umulmakla birlikte, 1989'da bile % 20.6.

Borçlanmayla ilgili oranlar hayli yüksek. Bir de şu var, bu oranlarda kalınması bile vergi gelir tahminlerinin gerçekleşmesine bağlı. Bu tahminler gerçekleşmezse, borçlanma gereksinimi artabilir ya da belirli harcamalardan vazgeçme zorunluluğu doğar. 1984'ün ilk 6 aylık uygulama sonuçları bu açıdan hiç parlak değil. 1984'ün ilk 6 ayında konsolide bütçe toplam geliri 1983'ün aynı dönemine göre yalnız % 20.9 daha yüksek. Fiyat artışları gözönüne alınırsa, önemli bir reel gerileme var. Yalnız vergi gelirleri toplamına bakılırsa, 1984'ün ilk 6 ayında 1983'ün aynı dönemine göre sağlanan artış % 24.4. Burada da önemli bir reel düşüş var. Görece hızlı artan gelir türleri ise dış ticaretten alınan vergiler, vergi dışı normal gelirler, özel gelirler ve fonlar (Bkz. Tablo 2). Bunların konsolide bütçe toplamındaki payı ise ¼ dolayında, yani önemleri sınırlı. İlk 6 aylık dönemdeki gerçekleşmelerin 1984'te umulan toplam tutarlara oranı da kaygı verici. Bu oran konsolide bütçe toplamı için % 33.8, vergi gelirleri toplamı için ise % 42.7. Bu tablo umulan ma özünde bir istikrazdır. Aslında hiç de yeni bir fikir ku uyandırıyor.

4. Devlet işletmeleri ve altyapı tesisleri

Seçim öncesinden beri ANAP yetkililerinin en sevdikleri konulardan biri bu oldu. Konunun çektiği ilgi ve tepki onları öylesine keyiflendirdi ki, daha yolunu, yöntemini düşünmeden demeçler vermeye giriştiler. Kısa dönemde kârlı çıkmış da olabilirler. Zaman ilerledikçe konunun sınırlarını herkes görür oldu. En başta da değindiğimiz gibi kapsamlı bir özelleştirme zaten düşünülemezdi. Konu 5. Plan'da daha gerçekçi boyutlarla ifade edilmiş: "Kamu iktisadi teşebbüslerine bağlı bazı işletmelerin hisse senetleri satışı yoluyla halka açılması sağlanacaktır." Önümüzdeki dönemde birkaç işletmenin tümüyle satışı da söz konusu olabilir, ama bunların sayısının az, ölçeklerinin sınırlı olacağı kesin. Bir başka deyişle ANAP devlet işletmeleri alanında köklü bir müdahale düşünmüyor, düşünmesinin nesnel olanakları yok. Bu nedenle de 5. Plan KİT'lerin verimlilik ve kârlılık esasına göre çalışması, özendirici ücret politikası izlemesi, dış pazarlara açılmaya çaba göstermesi gibi yıllardır bilinen yuvarlak ifadelerin ötesine geçememiş.

Altyapı tesislerinin gelir ortaklığı konusu da, diğer bir fare doğuran dağ. Belli ki işbitirici iktidar bu konudaki ödevini bitirmekte gecikiyor. Yine de bir tesellimiz var: "Ya köprüyü Asala alırsa" gibi anlamlı ve uyarıcı eleştirilerden bu yana hayli yol aldık. 5. Plan'a göre Kamu Ortaklığı Fonu kanalıyla kamu gelirlerine sağlanacak katkı hayli sınırlı, neredeyse sembolik. 1985'te bu tutar, (1983 fiyatlarıyla) yalnız 18 milyar, izleyen yıllarda da sırasıyla 30, 40, 50, 60 milyar. Yani şu son "süper faizli" hazine bonolarının bile altında. Bu yolla sağlanacak gelirin toplam kamu gelirine oranı 1985'te % 0.6, 1989'da da % 1.6. (Parlamento ve basının konuya verdiği önem anımsanınca, gülmeli mi, ağlamalı mı?)

Altyapı tesislerinin gelir ortaklığı senedi ile fon sağlama özünde bir istikrardır. Aslında hiç de yeni bir fikir değildir. Daha Boğaz Köprüsü yapılmadan köprü gelirini karşılık göstererek tahvil çıkarılması düşünülmüş ve planlanmıştı. Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti Müdürlüğü'nce Şubat 1971'de yayınlanan "Karayolları Tahvil Hazırlık Çalışmaları" başlıklı rapor Boğaz Köprüsü ve İstanbul-İzmit Otoyolu için çıkarılacak tahvillerle ilgili 4 alternatifi inceliyordu. Aslında karayolu tahvil çalışmaları Ocak 1970'te başlamış, çeşitli tarihlerde dört ayrı çalışma yapılmıştı. Şubat 1971'deki yayın da bu çalışmaların bir sonucuydu. Bu yayında ele alınan 4 alternatifte tahvillerin süresi 6 ve 7 yıl, faiz oranı % 10 ve % 11, geri ödeme süresi de 5 ve 6 yıl olarak alınmıştı. Her ikisinin de paralı olması öngörülmüş olan Boğaz Köprüsü ile İstanbul-İzmit Otoyolu'ndan sağlanacak gelirle geri ödenecek tahvillerin devlet garantisi taşıması ve ihaleler ile her türlü resmî işlemde teminat olarak kabulü öngörülmüştü. O zaman uygulamaya konmuş olsaydı, 1983 ve 1984'ün renkli konularından birinden belki de mahrum olacaktık.

Özetlemek gerekirse, ANAP'ın kamu kesimi stratejisi önemli değişiklikler içermeyen, pasif bir yaklaşım olduğu gibi, uygulanışında önemli sorunlarla karşılaşılması söz konusudur. Gerçekleşmesi zor bazı tahminler içeren bu strateji geniş kitlelerin gereksinimlerini karşılamaktan uzak oluşu dışında, en büyük önceliği verdiği özel birikimin hızlandırılması amacına bile tam olarak hizmet edecek nitelikte gözükmemektedir. Dolayısıyla bir süre sonra çşetili kesimlerden alacağı eleştiriler artacaktır. □

Tablo 2
1984'ün İlk 6 Ayında Devlet Gelirleri (Tahsilat - Milyon TL)

	Tutar	1983'ün Aynı Dönemine Göre % Artış
Konsolide Bütçe Toplamı	1.378.398	20.9
A- Genel Bütçe Toplamı	1.245.294	30.7
I- Vergi Gelirleri Toplamı	1.057.723	24.4
a) Gelirden Alınan Vergiler	602.195	24.2
b) Serveten Alınan Vergiler	24.815	16.9
c) Mallardan Alınan Vergiler	133.094	16.2
d) Hizmetlerden Alınan Vergiler	130.641	6.6
e) Dış Ticaretten Alınan Vergiler	166.978	55.4
II- Vergi Dışı Normal Gelirler	146.969	83.9
III- Özel Gelirler ve Fonlar Toplamı	40.602	79.9
B- İç İstikrar	102.447	—35.5
C- Katma Bütçe Gelirleri	30.657	9.3

Kaynak: Devlet Gelirleri Aylık Bülteni, Haziran, 1984.

Alman ekonomisi, Alman politikası ve Türkler

FARUK ŞEN

Federal Almanya'daki Türk topluluğu özellikle son senelerde ülkede kalma konusunda güçlü bir uğraş vermektedir. 80'li senelerin beraberinde getirdiği ekonomik buhran ve işsizlik Türklerin yaşamında büyük ölçüde etki yaptı. Özellikle işsizliğin etkisinde, bazı Alman politikacıların da demeçleriyle son senelerde Almanya'da başgösteren yabancı düşmanlığı bu ülkede yaşayan Türk topluluğunu büyük ölçüde tedirgin etmiştir. Tutucu Hıristiyan Demokrat, Hür Liberal koalisyon hükümetinin 30 Ekim 1983 tarihiyle 30 Haziran 1984 tarihleri arasında uygulanan *"geri dönüşü teşvik primlerinin"* sona erdiği bugünlerde, Almanya'daki Türk sayısının gelişmesine göz atmakta büyük bir yarar vardır. Alman basınının verdiği sayılara rağmen geri dönüş primine gösterilen ilgi düşük olmuştur. 70'li senelerdeki geri dönüşlerle karşılaştırıldığı zaman 80'lerdeki geri dönüşlerin sayısal açıdan artmadığı ortaya çıkmaktadır.

Yeni olan gelişme, artık ailelerin birleşimi statüsünde Almanya'ya gelen Türk sayısının son senelerde bir durma noktasına gelmesidir. Bugün 1 milyon 552 binle Türk nüfusu, Almanya'da Almanlardan sonra ikinci büyük halk kitlesini meydana getirmektedir. Basında çıkan bütün yazılara, yabancı düşmanlığının artışına, yeni Alman hükümetinin son senelerde aldığı sert tedbirlere rağmen Almanya'daki Türk sayısında son yıllarda büyük bir azalma olmamıştır.

1981'de 1 milyon 546 bin olan Türk nüfus, 1982'de 1 milyon 580 bine çıkmış, 1983 yılındaysa 28 binlik bir azalmayla 1 milyon 552 bine inmiştir. 1979 yılından itibaren izlenen en ilginç gelişmeyse Türkiye'ye dönme eğiliminin gün geçtikçe daha da azalmasıdır.

Son senelerde yapılan araştırmalara göre gün geçtikçe daha büyük bir kitle Almanya'da kalmaya karar vermektedir. Alman hükümetinin tüm uygulamalarına rağmen, bu ülkede yaşayan Türkler için Almanya yavaş yavaş bir *"göç ülkesi"* olmaktadır. Genel tanımlara göre ABD, Avusturalya ve Kanada gibi göç ülkesi olmayan Almanya'da, Türkler bu konuda yeni bir gelişimin öncülüğünü yapmaktadırlar.

1980 senesinde Alman Çalışma Bakanlığı'nın yaptırdığı araştırmaya göre Türklerin yüzde 40'ı süresiz Almanya'da kalmak istediklerini belirtirken, 1981'de Baden-Württemberg eyaletinde yapılan araştırmada Almanya'da kalmak isteyen Türklerin oranı yüzde 80.5'a kadar çıkmaktadır. Bu eyaletteki oranın en büyük önemi, eyalet hükümetinin en sert yabancılar politikasını uygulamasına rağmen kalma isteminde bulunan Türk sayısındaki büyük ölçüde gözlenen artmadır. 1983 yılında yapılan son araştırma geri dönmeyi düşünenlerin oranının yüzde 11'e kadar düştüğünü ortaya koymaktadır.

Kalma kararı vermede en büyük etken geri dönme halinde Türkiye'de karşılaşılacak ekonomik zorluklardır. Gerek tek başına açılan işyerlerinde bugüne kadar karşılaşılan başarısızlıklar, gerek sayıları 322'yi bulan işçi şirketlerinin isteneni vermemesi, geri dönüş halinde Türkiye'de işçi olarak çalışmak istememeleri, isteseler bile işyeri bulmakta karşılaşacakları güçlüklerde Almanya'da kalma eğilimini gün geçtikçe daha da pekiştirmektedir. Almanya'da kalma eğilimindeki Türklerde iki yeni ve ilginç gelişme gözlenmektedir. İlk olarak ekonomik birikimler ve yatırımlar hedef olarak Türkiye'den arınıp Almanya'ya yönelmekte, ikinci olarak bu ülkede temelli kalmaya karar veren Türklerin Almanya'daki politik gelişmelere ve politik partilere gösterdikleri ilgi büyük ölçüde artmaktadır. Almanya'ya ekonomik uyum olarak nitelendirebileceğimiz ilk gelişmeyi sayısal olarak da belirtmekte yarar vardır.

Ekonomik uyum

60'lı ve 70'li senelerde gelirlerinin büyük bir bölümünü tasarrufa ayıran ve bu tasarruflarını Türkiye'de yatırıma yönlendiren Türk toplumunda, 1979 senesinden itibaren iki konuda da yeni bir gelişim gözlenmektedir. Almanya'da kalıcı olmaya karar veren bu kitlenin önce tasarruf eğilimlerinde büyük ölçüde bir azalma ve tüketim eğilimlerinde de artma ve Alman toplumunun tüketim eğilimlerine yaklaşma gözlenmektedir. 1978 senesine kadar net gelirlerinin ortalama yüzde 45'ini tasarrufa ayıran Türk toplumunda, bu eğilim 1981'de yüzde 35'e, 1983'de yüzde 30'a düşmüştür ve 1985 senesinde yüzde 23'e ineceği hesap edilmektedir. Türkiye'de yeni iş açma, ev alma gibi nedenlerle Almanya'da büyük ölçüde tasarruf yapan, bunun için eski evlerde ve gettolarda oturan, ucuz olduğu için kullanılmış ev eşyalarını tercih eden Türk toplumu, Almanya'da kalma kararını verdikten sonra uzun vadeli tüketim mallarına olan tüketim eğilimlerini artırmış, gettoları ve eski evleri terkederek daha fazla kira ödeyerek iyi evlerde oturma isteyen bir toplum görünümüne girmiştir.

1982 senesinde yapılan *Marplan* araştırmasına göre Türk ailelerinin yüzde 11.8'i son senelerde yeni bir araba almıştır; ailelerin yüzde 90'ı yeni bir çamaşır makinesi, yüzde 93'ü de renkli bir televizyona sahiptir. Videorecorderlerde Türkler, Alman toplumunu büyük ölçüde geçmekte ve ailelerin yüzde 65'i bir videoya sahip bulunmaktadır.

Ekonomik uyumu pekiştiren diğer bir gelişmeyse Türklerin Almanya'da aldıkları ev, kat ve arsalarda gözlenmektedir.

Özellikle eşlerden ikisinin de çalıştığı ailelerde vergi açısından da ekonomik faydalar sağlaması nedeniyle ev, kat, arsa ve çiftlik alımları büyük ölçüde artış göstermektedir.

Baden-Württemberg eyaletinde her beş Türk ailesinden biri ev almış, 2/5'i de bunu önümüzdeki 3 sene içinde gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Bu konuda Türklere yönelik hizmet veren Alman emlâkçı sayısındaki büyük artışı Almanya'da yayınlanan Türk gazetelerindeki ilanlarında tespit etme olanağı vardır.

Ev alma istemine yönelik diğer bir gelişme de Türklerin bir ev alma veya yaptırma için açtırmış oldukları *"yapı ve kredi"* tasarruf hesaplarında gözlenmektedir. Yalnız Almanya'da yapılacak evler için açtırılabilen ve faiz açısından olumlu olan bu hesaplara sahip Türk sayısı Mayıs 1984'de 50 bini aşmıştır. Bu kişilerin Almanya'da orta vadede birer ev sahibi olmayı amaçladıklarından hareket edersek, Almanya'nın Türkleri için bir yerleşim ülkesi durumuna geldiğini daha açık olarak görürüz.

Ekonomik açıdan uyumu kanıtlayan ve *"göç ülkesi"* olgusunu pekiştiren bir diğer gelişmeyi de Türkler arasında Almanya'da serbest iş kurma girişimlerinde gözlemek mümkündür. Türkiye'ye dönme ve ülkede yeni bir işyeri açma özleminden arınan Türkler, son üç senedir bu girişimlerini Almanya'da gerçekleştirmektedirler. 563 bin Türkün işçi olarak çalıştığı Almanya'da 20 bin Türk yeni bir işyeri açmış ve 60 bin kişi için de yeni bir iş olanağı yaratmış durumdadır. İşsiz kalan, Türkiye'ye dönmeyi düşünmeyen ve belirli bir tasarrufa sahip olan birçok Türk serbest çalışmaya yönelmektedir. Bunların kurdukları işyerleri arasında yıllık ciroları milyonları aşanlar vardır.

Ekonomik gelişimin yanında, Almanya'daki politik gelişmelere gösterilen ilgi de büyümektedir. Politik açıdan aktif bir katılıma yönelik istekler yabancılar arasında en çok Türklerde gözlenmektedir.

Alman partileri ve Türkler

Uzun bir süredir bu ülkede yaşayan Türkler önce Alman sendikalarına büyük oranda üye olarak sendikal bilinçlenmeden pay almışlar, 70'li senelerde kendi derneklerini kurarak Türkiye'ye yönelik politik görüşlerine göre örgütlenmişlerdir. Son senelerin en önemli gelişmesi Türklerin belediyeler düzeyinde seçimlere katılma isteklerinin artması ve Alman partilerine üye olmaya başlamalarıdır.

Hollanda ve İsveç'te yabancılara belediyeler düzeyinde seçimlere katılma hakkının tanınması Federal Almanya'da da Türklerin bu hakkı elde etme konusundaki çabalarına yeni bir yön vermiştir.

Alman hukukçularının değişik görüşlere sahip olduğu bu konuda bu hakkın verilmemesinden yana çıkanlar, Alman Anayasası'nda değişiklik yapılmadan yabancılara seçme ve seçilme hakkı verilemeyeceği savını savunurken, anayasa değişikliğine gerek olmaksızın bu hakkın verilebileceği görüşüne sahip hukukçuların sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Alman partilerinin yaklaşımları da değişik şekillerdedir. Bu yaklaşımı değerlendirmeden önce Türklerin bu partilere karşı gösterdikleri eğilimi incelemekte yarar vardır. 1969-1982 yılları arasında iktidarı elinde tutan Sosyal Demokrat Parti 1 milyona yakın üyesiyle Almanya'nın üye sayısı açısından en büyük partisidir. Bu üyelerin 22 biniyse Türkler oluşturmaktadır. Almanya'da genel nüfusun yüzde 2.5'uğunu meydana getiren Türkler, Sosyal Demokrat Parti'nin üyelerinin de yüzde 2.2.'sidir.

Hıristiyan Demokratları destekleyen Türk sayısı azdır. Türklerin üye olmalarına pek olumlu yaklaşmayan bu partiye Türklerden çok Hıristiyan kökenli İspanyol ve İtalyanlar ilgi göstermektedirler.

Hıristiyan Demokrat politikacıların Almanya'daki Türklere yönelik sert politikaları ve geri dönmeyi teşvik eden kanunların hazırlanmasında öncü durumunda olmaları da Türklerin bu partiye olumsuz yaklaşmalarında etken olmaktadır.

Hür Liberaller yabancılar politikasında olumlu yaklaşımlarına rağmen Türkler tarafından ilgi gösterilmeyen partiler arasındadır.

Özellikle Türk gençleri arasında ilgi gören bir diğer siyasal oluşumsa son senelerde Alman politikasına renk katan Yeşiller hareketidir. Hıristiyan Demokratların yabancılar politikasına alternatif olarak yabancılara yeni haklar verilmesini savunan ve bu hakların verilmesi için bu konuda aktif bir uğraş veren Türk örgütleriyle birlikte bir eylem birliğine giren Yeşiller Türkler arasında her geçen gün daha da ilgi görmektedirler.

Partilerin Türklere yönelik bu genel yaklaşımlarına karşı, Almanya'daki Türklerin seçmen olarak belediye seçimine katılabilmeleri halinde gösterecekleri eğilim ilginç sonuçları beraberinde getirmektedir.

Hürriyet gazetesinin Mart 1983'te 14 bin 500 Türkü kapsayan araştırmasına göre Türklerin yüzde 63.2'si Sosyal Demokratları yüzde 3.9'u Yeşilleri, yüzde 3.3'ü de Hür Liberalleri desteklemeyi düşünürken, Almanya'da *"aşırı"* olarak nitelenen partilere oy vermeyi düşünenlerin oranı yüzde 1.9'da kalmaktadır.

Türk gençlerinde bu oranlar belirli ölçüde değişmekte ve Hıristiyan Demokratlara verilen oylarda azalma gözlenmektedir.

Duisburg'ta 16 ila 20 yaşları arasında 400 Türk gencini kapsayan bir başka araştırmaya göre Sosyal Demokratların oyları yüzde 66'ya, Yeşillerin yüzde 16'ya çıkarken, Hür Liberaller yüzde 4'te kalmakta, buna karşılık Hıristiyan Demokratların oy oranı büyük bir düşüş göstererek yüzde 12'ye kadar inmektedir.

Araştırmanın diğer bölümlerinde gençlerin okuma ve bilinçlenme düzeylerinin yüksekliği ortaya çıkmakta ve politik olaylara olan ilgi de tutucu bir parti olan Hıristiyan Demokratlara gösterilen ilgisizlikte önemli bir faktör olarak gözlenmektedir.

İş çevrelerine yakınlığıyla tanınan Hıristiyan Demokratların Almanya'daki seçmen kitlesini öncelikle bu çevreler ve serbest çalışanların meydana getirdiği gözleminden hareket ederek, aynı gelişmeyi Türk seçmenlerinde de belirli bir ölçüde gözlemek mümkündür. Ruhr Havzası'nda gettolarda oturan düşük gelir düzeyine sahip Türklerde Sosyal Demokratlara yönelen kitle yüzde 88'e varırken, yüksek gelir düzeyine sahip ve Almanlarla beraber aynı semtte oturan Türklerde bu oran yüzde 54'e kadar inmektedir.

Ekonomik ve politik açıdan Almanya'yla bütünleşen Türk kitlesi için bu ülke yavaş yavaş bir *"göç ülkesi"* olmuştur. Bu gelişmenin Türkiye'ye yönelik etkileri başka bir yazının konusu olacaktır.

Cumhuriyetçi Parti'de Yeni Sağ'ın zaferi

Kim daha çok muhafazakâr, kim daha az ılımlı

ŞEBNEM ATİYAS/New York

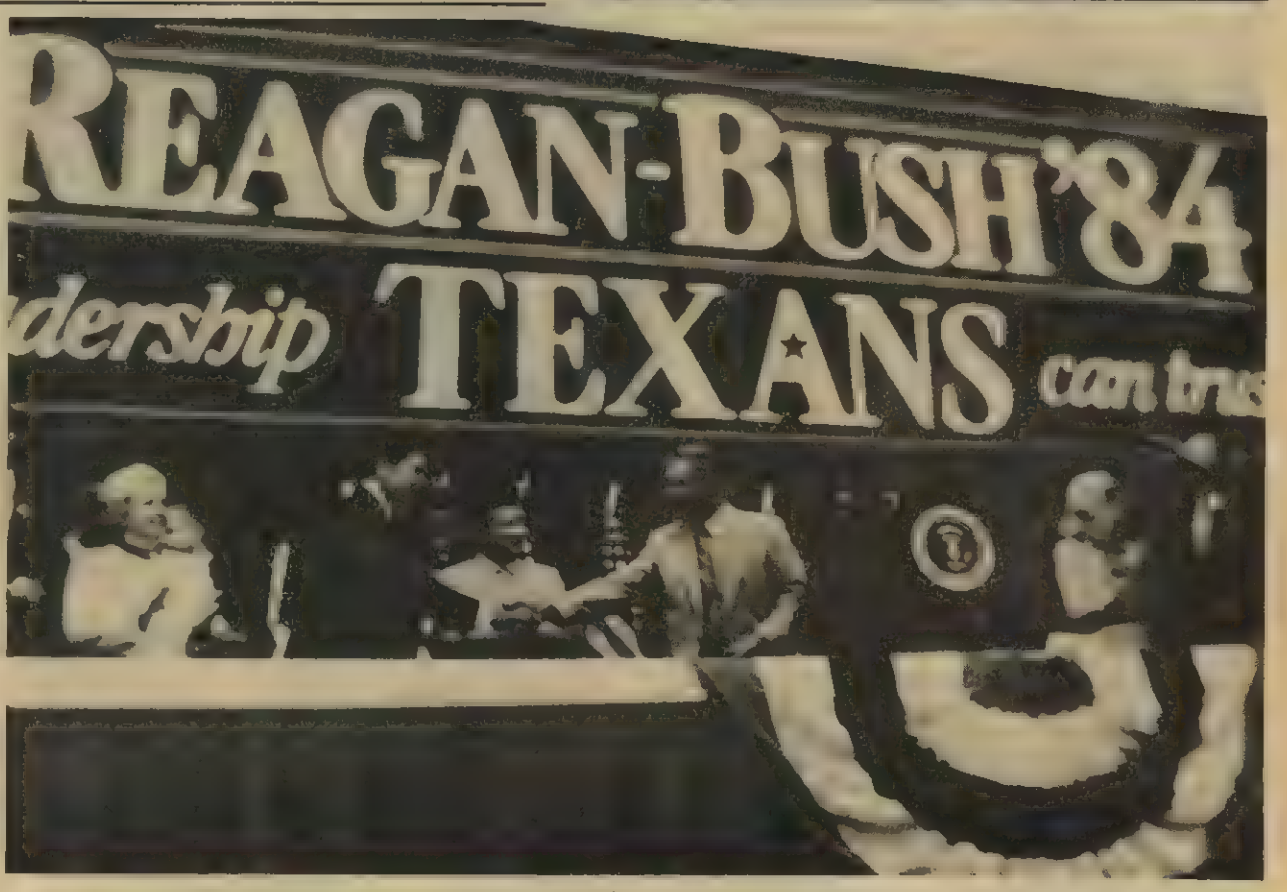

"Kim daha çok muhafazakar, kim daha az ılımlı". Son günlerde Amerika'da seçimlerin hızlandırdığı politik tartışmalarda Cumhuriyetçi Parti üyeleri için en çok sorulan sorulardan biri bu. Amerikan sağının büyük bir kesimince desteklenen Cumhuriyetçi Parti, Ağustos'taki kurultayında dışa karşı tam bir birlik sergiledi ve tarihinin en muhafazakar programıyla seçimlere katılma kararı aldı. Bu süreç sağ içi tartışmaları ve ayrılıkları bir kere daha gündeme getirdi. Ayrıca Cumhuriyetçi Parti ve Amerikan politikasının gelecekte nasıl biçimleneceğinin de bir göstergesi oldu.

Biraz daha yakından bakıldığında Amerikan sağı gelecek dört yılı bir hayli çalkantılı yaşayacağa benziyor. Seçim ve kurultay çalışmaları sağın farklı kesimlerinin partinin ve Amerika'nın geleceğinde etkin olabilmek için yeni yollar deneyeceklerinin işareti oldu. Daha şimdiden 1988'in planları yapılıyor.

Cumhuriyetçi Parti içindeki ayrılıklar Demokratik Parti'ninki gibi renk, cins, yaş ayrımına pek dayanmasa da, yeni iktidar döneminde üçüncü bir partiyi ortaya çıkarma ihtimalini düşündürecek denli keskin. Partinin 1984 yılı platformunda etkinliği görülen kesimse muhafazakar olarak bilinen kesim. Ama bundan sonraki gelişmeleri belirleyecek olan Pop-Con'undan Güneş Kuşağına, Arz-Cephecisinden Yanki sermayedarına değin tüm sağ kesimlerin nasıl bir denge kuracağı.

"Güneş kuşağı kovboy kapitalistleri Kuzey Doğu'nun yanki sermayedarlarına" karşı

Diğer bir adıyla GOP'nin (Grand Old Party) yapısına bakıldığında ortaya iki ana eğilim çıkıyor. Yeni sağ ve *"Ilımlılar"*. Yeni sağ ya da partinin muhafazakarları arasında çeşitli gruplaşmalar var. *"Arz-Cepheciler"* ya da *"Fırsat Toplumcu"*'ları diye bilinenler, ki bunlar 1984 platformunun hazırlanmasında oldukça etkin oldular ve Pop-Con ya da halkçı muhafazakarlarla, genç muhafazakarlar.

"Ilımlılar" ekonomik politikada izledikleri çizgiyle partinin *"geleneksel ve temkinli"* kanadı olarak da biliniyor. *"Geleneksel"* tanımı, parti içinde eskiden beri istikrarlı bir şekilde varolagelmiş, başta *Rockefeller* olmak üzere Kuzey Doğu'nun *"Yanki Sermayedarları"* Wall Street'in büyük sermayesince desteklenmiş olmalarından kaynaklanıyor.

Ilımlar insan hakları, kadın hakları, silahsızlanma görüşmeleri, çevre kirlenmesi ve vergi politikası konularında Demokratik Parti'ye daha yakın görüşlere sahip. *"Temkinli"* diye bilinmelerinin bir nedeni de bu tür yaklaşımlarından kaynaklanıyor. 1984 parti platformu hazırlanırken, ılımlılar yukarıdaki noktalarda görüşlerini devreye sokabilmek için bir komite oluşturdular. *"Cumhuriyetçi Parti Ortayol Komitesi"*'nin liderleri ılımlıların sesi olarak bilinen *Ribon Society* dergisi sahibi *Jim Leach* ve eski parti Milli Komite Başkanı *Mary Louise Smith*'di. Komitenin ana amacı parti içindeki farklı seslerin yükseltilmesiydi. Platform çalışmaları sürdürülürken, sık sık bir araya gelip basına açıklamalarda bulundular ama, bu çabalarından olumlu sonuçlar alamadıkları parti platformundan anlaşılıyordu.

Partinin platformunda egemen olan görüşse muhafazakarlar ya da yeni sağın görüşüydü. Yeni sağ 1940'lardan itibaren hemen her konuda muhafazakar tutumun dozunu artırarak kendisini *"ılımlılardan"* ayırdı. 1970'lerle birlikte hızla gelişen Güney'in ve Orta Batı'nın daha küçük şirketlerinin oluşturduğu *"Güneş Kuşağı Kovboy Kapitalistleri"*'nden kesin bir destek alınca, farklılığını daha da netleştirdi. *"Güneş Kuşağı"* Güney ve Batı'nın petrol arama yatırımcıları, kompüter şirketleri, inşaat, turizm ve dinlenme tesisleri kuruluşları, tarım, tekstil ve savunma sanayiinden oluşuyor.

Amerika'da politika bir fikir mücadeleleri silsilesi olmakla birlikte, meclis lobileri, kampanyalar, fon toplamak için kullanılan akıl almaz teknikler, oy kazanılmasında fikirlerden daha önemli bir yer tutuyor. Örneğin bir anlamla yeni sağa mirasını devreden 1964 *Goldwater* kampanyasında fon oluşturmak amacıyla *"mektup listeleri"* sistemi ortaya çıkarılmasaydı, belki de yeni sağın bugünkü zaferi mümkün olmayacaktı. *"Mektup listeleri"* seçim yılı boyunca süregelen tek konulu kampanyaları destekleyenlerin seçim öncesinde biraraya toplanarak fişlenmesi ve ortaya çıkan dev listedeki herkese mektuplar gönderilerek yardım talep edilmesine dayanıyor. *Reagan* aynı yöntemle, kürtaj aleyhtarları, pornografi aleyhtarları, Panama Kanalı Barışına Muhalifler, Küba mültecileri, silah sahipleri gibi gruplardan büyük yardım sağlamıştı. Tabii, kampanyalarda diğer bir önemli etken *Politik Eylem Komiteleri*. Komiteler belli sermaye gruplarınca oluşturuluyor ve kampanya sürecinde gerekli fonun sağlanmasına katkıda bulunuyorlar. Dolayısıyla sermayenin seçimlere etkisinin birden fazla boyutu var. Örneğin, cumhuriyetçilerin bu yılki kurultayına kompüter şirketleri 2 milyon doların üzerinde araç-gereç yardımı yaptılar. *Amerikan Network Service, VMX* ve *EPS* gibi kompüter şirketleri kurultayı terminalli telefon sistemleriyle donattılar. Federal kanun bireysel katkıları kısıtladığından bu konu bir süre şüpheyle karşılandı. Şirketler yaptıkları bu yardımın reklam amacı güttüğünü söylüyorlar.

Mecburi koalisyon ve lideri Reagan

Tüm bu ayrılıklara karşın herkesin üzerinde birleştiği bir tek nokta var: Politik etkinliklerini sürdürebilmek için bu partinin zeminine ihtiyaçları olduğu. Şu anda bu zeminin sürdürülebilmesinde en önemli etkenlerden biri de *Reagan*'ın karizmatik kişiliği ve aktörlüğü. *Reagan* bir anlamda, dev posterinin ve kişilik kültünün ardında binlerce ayrımın yeşerebildiği ve herkesin kolaylıkla atıfta bulunup alıntı yaparak kendini ifade edebileceği bir kırmızı kitaba sahip.

1964'de *Barry Goldwater*'ın seçim kampanyasıyla cumhuriyetçi olan *Reagan*, politikayla ilgilenmeye aktörlüğü sırasında liderliğini yaptığı *Ekran Aktörleri Sendikası*'nda başladı. Bu sırada sağ muhafazakarlığa daha yaklaşan *Reagan, Goldwater* kampanyasındaki ko-

nuşmayla parti içinde büyük bir sempati topladı. Ve hemen ardından 1968'de Kaliforniya valilik seçimlerini kazandı.

Hem ılımlılar, hem de muhafazakârlar Reagan için bulunmaz bir media adamı diyorlar. *Reagan* bu özellikleriyle partinin 1984 seçimlerindeki şansını yükseltiyor. Aynı zamanda özellikle muhafazakar kanat için daha umutlu bir geleceği temsil ediyor. Bir yandan *George Bush* gibi önemli bir ılımlıyı başkan yardımcılığında tutarak muhafazakarları kızdıran, platformda kendilerine tanınan öncelikse muhafazakarlara yakın olduğunu da kanıtlıyordu.

Yeni sağın 84 zaferi

1984 Cumhuriyetçi Parti platformu yeni sağın bir zaferi olarak nitelenebilir. Platformun oluşturulmasında yeni sağın *"fırsat-toplumcu"* olarak bilinen kesimi etkili oldu. *"Fırsat-toplumcu"* yeni sağın en gözde liderlerinden biri, New York milletvekillerinden *Jack Kemp*. *Kemp* aynı zamanda 1988 seçimlerinde yeni sağın başkan adayı olma ihtimali yüksek politikacılarından. Platformun kimlerce ve ne biçimde oluşturulacağı tartışmaları *Kemp*'in insiyatifiyle Ağustos başında belirginleştirildi. *"Fırsat-toplumcu"* diğer liderleri evinde toplayan *Kemp*, platformun nasıl biçimleneceği konusunda ilk taslakları oluşturdu. İlk biçimiyle platform altın standartlarına dönerek varedilecek *"güçlü para"*yla istikrarlı bir piyasa oluşturmayı ve tek bir vergi oranı getirmeyi öneriyordu. Bu konuda grup içindeki ayrılıklar önerileri platformun kurultayda kabul edilen biçimine yaklaştırdı. *Kemp* önerilerini Beyaz Saray'a duyurduğunda sempatiyle karşılandı. Nitekim, *Kemp*'in en yakın arkadaşı olarak bilinen *Trent Lott* platform komite başkanlığına getirildi.

Yeni platform faiz geliri vergilerini azaltarak tasarruf olanaklarını artırmayı, gelir vergilerini kesinlikle yükseltmeyi, kamu konut sorunun çözümünü serbest piyasaya bırakmayı öngörüyor. Altın standartları yaklaşımı platformda net bir şekilde yer almadı ama bahsedildi. *"Fırsat-toplumcu"*lar bu sonuçları bir zafer olarak nitelendirdiler.

"Fırsat-toplumcuları" kendilerini açık açık ifade etmekten kaçınmıyorlardı. *"Adaletli bir model yoktur"* diyorlar, *"ama bizim adaletsiz modelimiz iş sahası yaratacak, ekonomiyi büyültecek, böylece yoksulluğu azaltacak"*. Bunun dışında platformun son günlerde şimşekleri Cumhuriyetçi Parti üzerine çeken bir diğer önerisi de *"okul duaları"*na ilişkin ilkesi. Kesin bir netlik kazanmamasına rağmen, bu ilke yasa haline getirilebilirse okullarda öğretmenlerin sabahları ders başlangıcında herkesi dua etmeye çağırmasını gerektirecek. Özellikle partinin içinde oldukça önemli bir yere sahip dindar grupları böyle bir yasayı Senato'dan geçirebilmek için yıllardan beri uğraşıyorlar. Son olarak bu tartışma Senato'ya geldiğinde yine Cumhuriyetçi Parti senatörlerinden biri buna karşı *"filibuster"* eylemine girişeceğini açıklamış ve tartışmalara son verilmişti. [Amerikan Senatosu'nda bir senatör isterse karşı olduğu bir yasanın oylanmasını önlemek amacıyla günlerce, dayanabildiği kadar konuşma hakkına sahip. Bu eyleme *"filibuster"* deniliyor.]

Platform kürtajını din gereğince doğmamış çocuğun yaşama hakkını ihlal etmek olduğunu belirtiyor. Özellikle Amerikan kadın hakları hareketinin temel taleplerinden biri olan kürtajın serbest bırakılmasına karşın, böyle bir yaklaşım en fazla tepki toplayan bölümlerden biri idi. Yine büyük Amerika görüntüsünü sürdürmek ilkesinden kalkarak, Sovyetler'le sürdürülen silahsızlanma sürtüşmeleri konusunda bir tavır değişikliği olmayacağı, Ortadoğu'da da aktif olunacağı ve Kudüs'ün bölünmesini engellemek için gerekli her müdahalenin yapılacağını savunan platform, Orta Amerika'da komünizmin yeşermesine meydan verilmeyeceğini de önemle vurguluyordu.

Platform partinin farklı gruplarından tepkiler aldı. Bazı *"ılımlılar"* işi kurultaya gitmemeye vardırırken, diğerleriyse öve öve göklere çıkardılar. Yeni sağcılar platformun kendilerini çok hoşnut ettiğini belirtirken, *Reagan*'ın *"ılımlılara"* karşı sahip olduğu toleranstan yakındılar. Hatta *"eğer bütçenin dengelenmesi için vergi artışını öngören ılımlı görüş desteklenmiş olsaydı ve Doğu kökenli dev firmalar/Mainstreat ve Detant yanlılarına meydan verilseydi üçüncü bir parti ortaya çıkacaktı"* şeklinde tehditler savuranları dahi oldu.

Yeni sağın halkçı muhafazakarlarından ve önemli teorisyenlerinden biri *Richard Viguerie*. *"Conservative Digest"* dergisinin sahibi olan *Viguerie*, platform konusunda partinin belli bir kesiminin de düşüncelerini yansıtırcasına şunları söylüyordu: *"Bu platform çok lâf az iş yapıldığının bir kanıtı. Örneğin; ben vergi kesintisinden sözetmek yerine onu hemen gerçekleştirirdim. Bütçe açığını konuşmak yerine düşürürdüm, hükümet harcamalarında kesinti diyorsam hemen yapardım, Demokratlarla, Cumhuriyetçiler arasında öyle büyük farklar yok gördüğünüz gibi. Yalnız dış politika meselesi kaldı. Reagan'ın bu konudaki yaklaşımı oldukça önemli. Orta Amerika'da mutlaka bir zafer kazanmamız gerek, ama, maalesef devlet aynı kanıda değil. Kaçak göçmenlerin gelişine bir son verilmeli. Kadın meselesiyse eşit haklar, anayasa değişikliği filan değil, ondan çok daha önemlisi, kadının çocuğunu korkmadan okula gönderebilmesi meselesidir. Bush gidip siyahların ve İspanyolların önünde onlara karşı önyargılı olmadığımıza ikna etmeye çalışıyor. Bu meseleyi halletmenin yolu bu değil. Mesele saldırıya geçip cürüm, uyuşturucu ve pornografi konusunda neler düşündüğümüzü söyleyebilmek. Kurultayda önemli konuşmayı Ortega'ya verdiler (kadın veznedar). Ortega'yı seçerken iyi bir konuşmacı mı, yoksa değil mi diye düşünmediler, onlar için kadın ve İspanyol olması önemliydi. Kirkpatrick'in konuşmasının yanında tabii ki sönük kaldı."*

Halkçı muhafazakar bir üçüncü parti olası mı?

Partinin bugünkü durumdan şikayetçi olan muhafazakarlar, özellikle *Viguerie*'nin başını çektiği grup, kendisine 1982'lerden itibaren *"Halkçı Muhafazakarlar"* demeye başladı. Halkçı demelerinin temel nedeni, 1880-1890 yılları arasında ortaya çıkan, siyah ve beyaz küçük çiftçi ve işçiyi aracılara karşı koruma amacı güden Halkçı Hareket geleneğinden geldikleri iddiasına dayanıyor.

Bu grubun temel amacı ortaya bir alternatif çıkarmak değil. *Reagan-Bush* çiftinin partiyi *"sola"* kaydırma tehlikesi olduğunu düşündüklerinden, özellikle sağ oyların bu yüzden kaybedilebileceği bölgelerde, bu partiyle oy toplamanın mümkün olabileceğini, böylece sağı dağıtmamayı düşünüyorlar. Yeni bir parti fikri pek tutulmuyor. En temel neden böyle bir partinin başlangıçta olmasa bile gelecekte sağın oylarını bölerek sağın iktidar olasılığını yoketme şansına sahip olması. Diğerleriyse bunca yıldır tek parti içinde geçinip gidiyoruz bir yenisine ne gerek var diyorlar.

"Daha çok gözyaşı, daha çok"

Cumhuriyetçi Parti kurultayında da bir kere daha şahit olduktan sonra, insan Amerika'da politikanın bir fikirler savaşı olmayı çoktan aştığını, tüm teknoloji ve media ağının insanlardan oy toplanabilmesi için en iyi biçimde örgütlenmesi sanatı haline dönüştüğünü görüyor. *"Daha çok gözyaşı"* diye bağırıyordu NBC Televizyonu haber direktörü kameramana, *"daha çok gözyaşı"*. Kurultaydan naklen yayın yapan dört büyük Amerikan haber kuruluşu vardı. ABC, NBC, CNN ve CBS. Haber kuruluşlarını istedikleri gibi kullanabilmek için, kurultay Cumhuriyetçi Parti'nin görevlilerince en küçük detayına kadar düzenlenmişti. Yapılacak konuşmaların konuşma metinlerinden çıkarılarak hazırlanmış sloganlar, pankartlar, gösteriler kamuoyunda gerekli etkiyi yaratacaklardı. Konuşmacıların sözlerinin nerelerinin kesileceği, nerelerinde hangi sloganların atılacağı, nerelerinde hangi pankartların kaldırılacağı, nerelerinde ağlanacağı bir bir hesaplanmış, salonda değişik yerlere mevzilenmiş walky-talky'li adamlarca idare ediliyordu.

Kurultaylarda genellikle haber kuruluşlarının elemanlarının yanında bir de kurultay görevlisi oluyor. Bunlar örneğin kameramanlara çekilmesi gereken görüntüler, spikerlere konuşulması gereken insanları göstermekle görevli olanlar. Konuşmacının nerede ne yapacağını bilen bu görevli, bu sırada salonun neresinde ne olacağını da bildiğinden onu kameramana gösteriyor. Alkışların süreleri bile hesaplanmış durumda. Örneğin *Reagan* konuşmasını bitirdiğinde 13 dakika alkışlanacaktı, ama konuşma aradaki kesintilerle beklenilenden 5 dakika fazla sürdüğü için, alkışların süresi 10 dakikaya indirildi. *Reagan*'ın 18 dakikalık reklam filmi sırasında ağlaması gerekenler ağlamaya başlayınca, kameramanlar da onları yeteri kadar çekmeyince basının taraflılığına ilişkin tartışmalar oldu. Bazı TV spikerlerinin kurultayı sabote edici ifadeler kullandıkları, film sırasında araya giren reklamlarla konsantrasyonu dağıttıkları, konuşmaların en ciddi yerlerinde salondaki şişman, yüzü gözü boyalı tuhaf insanları daha çok ekrana aldıklarını söyleniyordu□

1988 için adaylar şimdiden kollarını sıvadı

Cumhuriyetçi Parti'nin en temel amaçlarından biri 1984 seçimlerini kazanmaktan başka 1988'i garantileyecek bir başkan adayını da şimdiden hazırlamak. Kurultay delegeleri arasında yapılan anketlere göre, şimdilik ortada dört isim var. Delegelerden yüzde 48'i *Bush*'u, yüzde 26'sı *Kemp*'i, yüzde 16'sı *Baker*'i, yüzde 11'iyse *Dole* çiftini destekliyor.

George Bush, Wall Street kanadının desteklediği parlak ılımlılardan. *Reagan*'ın başkan yardımcısı olması 1988 seçimlerindeki şansını artırırken, ılımlı olması azaltıyor. *Bush* Conneticut Senatörü olan bir Wall Street bankerinin oğlu. İkinci Dünya Savaşı'nda *"kahraman bir pilot"*. Pasifik'te uçağı düşürülünce geri hizmete alınmış. 1948'de Texas'a taşınıp, Zapata Petrol Şirketi'ni kurmuş. 1966'da meclise girdiğinde şirketini satmış. Huston'a yerleşip iki kez daha senato seçimlerine girmiş ve kaybetmiş. Ford yönetminde CİA başkanı ve Çin büyükelçiliği de yapan *Bush,* şu anda ılımların yeniden egemenliği ellerine geçirebilmelerindeki en önemli unsur, 1988'de seçimlere başkan adayı olarak katılıp, katılmayacağı konusunda kesin bir açıklama yapmış değil. Muhafazakarların 1988 için en güçlü adaylarından biri olacak gibi görünen *Kemp,* platform çalışmalarındaki etkinliğiyle şimdiden sempati toplamaya başladı. 49 yaşındaki *Kemp,* parti dışındaki sağ kesimce, özellikle Yeni-Muhafazakarlarca da destekleniyor. Kurultayda *"The American İdea"* (Amerikan İdeali) adlı kendi yazdığı kitabı delegelere dağıtması *Kemp*'in başkanlık adaylığında kararlı olduğunu gösteriyordu. 1984 parti platformunu *"bir reform ve iyimserlik doküman"*ı olarak nitelendiriyor. *"Politik özgürlük, ekonomik özgürlükten ayırdedilemez. Demokrasi yalnız silahlarla değil, kemerleri sıkma politikaları ve açlıklarla tehdit ediliyor. Dünyaya "altın kadar kıymetli" doları geri vermeliyiz. İstikrarlı bir dünyada özgür erkek ve kadını tamamlayabilen özgür pazara, serbest ticarete, serbest girişime verilen alan sınırsızdır"* diyor *Kemp.*

Cumhuriyetçi Parti'nin geleceğinde, şimdiden belirlenen üç önemli faktör var. Eğer *Reagan-Bush* çifti politikalarında *"başarılı"* olurlarsa, yeni sağın önünde yeni iktidar olanakları açılmaya devam edecek, her türlü olumsuz etkene karşın *Pop-Con* yeni bir parti kurmaya kalkarsa sağın etkinlik şansı düşecek, eğer *Reagan* başarısız olursa partide ılımlılara iktidar yolu açılabilecek.

Ilımlılar partiyi ele geçirmek için iki şey üzerinde duruyorlar, *"Şimdilik Reagan'ın kişisel çekiciliği başkanlığı sürdürmesini sağlıyor. Ama, 1988'de onun gibi bir aday bulunması kolay olmayacak bu önemli bir nokta. İkincisi seçimler siyasi spektrum'un ortasında kazanılır, bu kural daha bir süre geçerliliğini koruyacak"* diyorlar. Ilımlılardan *Mary Louise, "zamanla sarkaç geri gelecek, aşırılığın tehlikelerini göreceğiz"* şeklindeki ifadesiyse, ılımlıların gelecekteki beklentilerini özetliyor.

1984'e geri dönülürse Cumhuriyetçi Parti tüm farklılıkları ve ortaya çıkardığı aşırı muhafazakar çizgiyle yine de en fazla şansa sahip görünüyor. □

Sosyalistlikten Yeni-muhafazakârlığa

Amerikan sağının bir kesimi de Cumhuriyetçi Parti'yi başka çareleri olmadığından dolayı destekleyen yeni-muhafazakârlar. Yeni-muhafazakârlık deyimi 1970'lerin ortalarında kullanılmaya başlandı. Ancak, bu deyimle adlandırılanların varlığı daha eskilere dayanıyor. Yeni-muhafazakârların çoğu, 1920'lerde doğmuş, 1950'lere değin çeşitli ABD sosyalist grup ve faaliyetleri içinde yer almış insanlar. Daha sonra solu ve ABD'deki düşünce geleneğini eleştirip, 1960'larda kamu hakları ve savaş aleyhtarı hareketleri ya uzaktan izleyip, ya da karşı kampta yer alarak, 1970'lerde sağ muhafazakâr hareket içinde önemli bir entellektüel yapı haline gelmişler.

1920-40 arasında ABD'de özellikle büyük şehirlerde mürekkep yalamış kesimler arasında sosyalizm bugünle karşılaştırılamayacak kadar yaygın ve meşruydu. Gençlik yılları böylesi bir ortam içinde geçer Yeni-muhafazakârların o dönemde sosyalist veya liberal ideoloji ve siyasetlerini benimsemelerinin doğal bir yönü vardı. 1950'lerden itibaren başlayan dönüşse genellikle, uluslararası sosyalizmin izlediği hat, stalinizmin egemenliği, Sovyetler Birliği'ndeki toplama kamplarının ortaya çıkışı, ABD'deki komünist partinin dogmatik yapısı vb. nedenler. Bu tartışmalar başlayınca bugünün yeni-muhafazakârları, o zaman anti-stalinist ve Sovyet yanlısı komünist partisine karşı saflarda, sol veya sosyalist gruplar adına mücadele etmişlerdi.

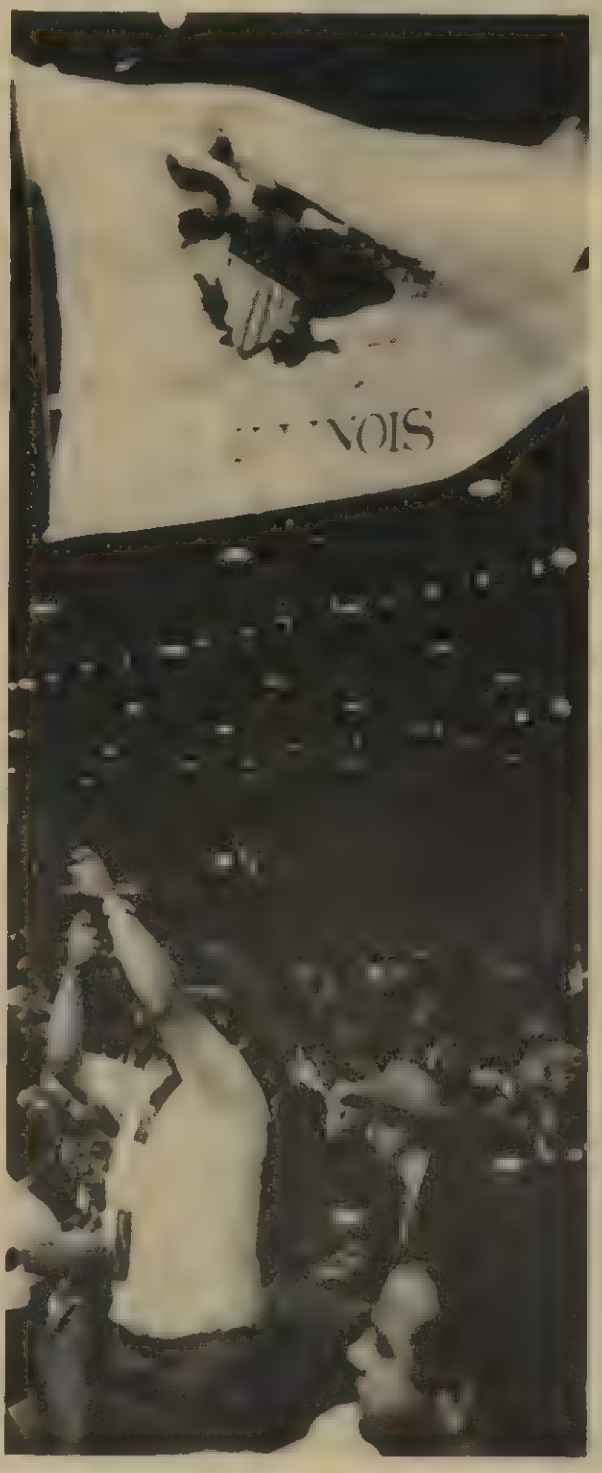

Yeni muhafazakârların bu ilk sol çağlarını, 1950'lerde soğuk savaşa bulaşmak izliyor. Dönemin soğuk savaşçılarının *"Sovyetler Birliği'nin Nazi Almanya'sı benzeri bir totaliter devlet olduğu"* ve daha önemlisi *"dünyayı ele geçirmek için tüm özgürlüklere son vermeyi amaçladığı ve bunu da ancak ABD'nin önleyebileceğini"* söyleyen tezleriyle geleceğin yeni-muhafazakârları iki-üç dergi etrafında toplandılar. *"Katı-antikomünizm"* adı verdikleri bir yaklaşım oluşturdular. Liberal ve solcu bilinen herkese *"komünist casusları ortaya çıkarma"* adına savaş açan *"McCarthy"*e komünist tehlikeyle uğraşma yönteminin liberal ve solcuların anti-amerikancılığına malzeme sağladığını savunarak karşı çıktılar.

1960'larda siyah-milliyetçi ve savaş-aleyhtarı hareketler genel olarak liberallerin beklediğinin ötesinde *"radikalleşip yerleşik sorumluluk"* sınavlarında kalınca, geleceğin yeni muhafazakârları hedef olarak radikalleri seçtiler. Ünlü yeni-muhafazakârlardan *Wathan Glazer, "ılımlı bir radikalden ılımlı bir muhafazakâra nasıl dönüştüğünü"* anlattığı bir makalede, *"...eğer sorunlarımıza herhangi bir başarılı müdahalede bulunacaksak, temel görevimiz radikalizmle münakaşa etmektir"* diyerek yeni-muhafazakârlarda oldukça egemen olan öncelikler anlayışını sergiliyordu. *"Bizim için önce halledilmesi gereken soldur"* ifadesi yeni-muhafazakârların uzun süreli sloganı oldu.

Radikal hareketlerin 1968 sonrasındaki sönüşleriyle birlikte anti-radikal yeni-muhafazakâr söylem (işte böyle) bir çerçevede gelişti. Söylemleri diğer muhafazakârlardan da sempati toplamıştı. 1970'de Wall Street Journal sözkonusu entellektüellerden birini *"liberal geçmişinden hiç beklenmeyen bir muhafazakâr"* olarak payelendiriyordu.

Yeni-muhafazakârların bir başka adı da *"kontr-entellektüeller"*. Bu deyim, geleneksel liberal entellektüellerin ABD'deki kayboImuşluk ve yabancılaşmanın varlığı yolundaki tespitlerine, yeni-muhafazakârların karşı çıkışlarını belirten bir tanım. Yeni muhafazakârların en önemli semalarından bir diğeri *Irving Kristol, "Amerikan halkına onların doğru entellektüellerin yanlış olduğunu açıklamak, yeni-muhafazakârlığın kendine yüklediği görevdir"* diyor. Bu açıklamaysa *"bir burjuva toplumu olarak Amerika'nın savunusu"* şeklini alıyor. *Kristol,* yeni-muhafazakâr düşünceyi *"burjuva popülizmi"* olarak tanımlıyor. Ona göre entellektüellerin ütopyacılığına karşı en sağlam savunma *"sıradan insanların iç güdüsel ılımlılığı ve akılcılığı"*.

Yeni-muhafazakârlar demokratik sosyalizmin yalnızca ütopik entellektüellerin kafasında varolan bir düşünce, savunulması gerekeninse kusursuz bir burjuva demokrasisi olduğunu söylüyorlar. Ekonomik politika konusunda ABD'nin geleneksel muhafazakârlara kadar *"serbest piyasacı"* değiller. *Kristol,* çağdaş vatandaşların istediği temel toplumsal ve iktisadi güveni sağlayan namevcut refah devleti aygıtındaki paternalist eğilimlerden arınmış bir *"muhafazakâr refah devletini"* savunuyor.

Yeni-muhafazakârların en önemli başarısı ABD'nin entellektüel dünyasında *"saygı değer ve önemli fikirleri üretmeyi liberallerin tekelinden çıkarmak ve gerek sağ, gerekse ABD kapitalizmi için teorik ve entellektüel zenginliği olan, bir bakış açısı oluşturmak."* Ancak, etkileri yalnızca entellektüel alanla sınırlı değil, ABD'deki siyası elitle olan bağları-özellikle Nixon'un başkanlığından itibaren- gelişiyor. Öte yandan, solcu geçmişleri, soğuk savaş sırasında anti-komünist sendikalara yakınlıkları, onları bir yandan ABD'deki yerleşik işçi sınıfı temsilcileriyle tanışık kılarken, öte yandan son yıllarda büyük bir hızla iş dünyasına da yaklaşmaktalar.

Uzun süre kendilerini bağlı hissettikleri Demokratik Parti ve liberallere yaklaşma şansları iyice azalan yeni-muhafazakârlar, son yıllarda ilk önce şüpheli bir biçimde *Reagan*'a yaklaştılar. Süreç içinde önemli bir bölümü *Reagan* yönetimiyle oldukça sıkı-fıkı bir ilişki içine girdi, yönetimi kendi ilkeleri doğrultusunda etkilemeye çalıştılar. Önümüzdeki seçimlerde yeni-muhafazakârların önemli bir çoğunluğu *Reagan*'a oy vereceklerini söylüyorlar.□

Yarının Gündemi...

Todor Jivkov

Erich Honecker

Honecker'den sonra Jivkov da Bonn gezisini iptal etti...

Demokratik Almanya Devlet Başkanı *Erich Honecker*'in, bu ay içinde gerçekleşmesi beklenen *Bonn ziyaretini iptalinin yankıları durulmadan, Bulgaristan* Devlet Başkanı *Todor Jivkov*'un da benzer bir karar aldığı açıklandı. *Jivkov*'un resmen açıklanmamakla birlikte, 20 Eylül'de Bonn'da olması ve ziyaretinin üç gün sürmesi beklenmekteydi. Bulgar yetkililerinin gayri resmî olarak yaptıkları açıklamada, gezinin iptaline gerekçe olarak Kasım ortalarına kadar sürecek NATO manevraları *(Autumn Forge)* ile Avrupa'ya ABD füzelerinin yerleştirilmesinin yol açtığı *gergin* uluslararası ortam gösterildi.

Füzeler yüzünden gerginleşen uluslararası ortam, *Jivkov,* Bonn'a gideceğini bizzat açıkladığı günlerde de geçerliydi. Dolayısıyla, Federal Almanya'nın iktisadi yardımıyla teknolojisine ihtiyaç duyan Demokratik Alman yöneticilerinin, iki ülke arasında yapıcı bir diyalogun kurulması gereğini öne sürerek başlattıkları hamle, bir miktar gerilemiş oluyor. Ülkenin genel iktisadi gelişiminin sekteye uğraması halinde, halkın sert tepkisinden çekinen Demokratik Alman yöneticileri, *Pravda*'nın FAC'a yönelik *intikamcılık* ve *Doğu'yu tasfiye* kızıştırmalarına rağmen, Batı'ya yaklaşmayı savunmakla, geleneksel *"uslu"* tavırlarını terketmişlerdi. *Honecker*'in uzun bir baskı kampanyası sonucunda verdiği iptal kararı, Demokratik Almanya'yı yeniden uysal bir çizgiye getirdi. *Jivkov*'un da onu izlemesi, Moskova'nın Pershing ve Cruise füzeleri konusunda başarısızlığa uğradığı bir dönemde, Doğu Avrupa'nın Batı'ya, özellikle de iki Almanya'nın birbirine, yaklaşmasına izin vermeyeceğini ortaya koyuyor. Bu noktada önemli olan, Moskova'nın sert tutumunun Doğu Avrupa ülkeleri arasında, uzun vadede, bir bölünme yaratıp yaratmayacağı. Bilindiği gibi, Macar hükümeti Ağustos sonlarında yaptığı bir açıklamada, *"iki Almanya'nın yakınlaşması"*nın tüm Avrupa için faydalığı olacağından söz etmiş; Romanya Devlet Başkanı *Nikolai Çavuşesku* da ülkesinin Nazi işgalinden kurtuluşunun 40. yıldönümü merasimlerini, Sovyetler Birliği'nin katkısından en asgaride bahisle, geçiştirmişti. *Çavuşesku*'nun Moskova'dan bağımsız davranışı sürpriz sayılmaz. Öte yandan, Doğu Avrupa'nın tesanüdünü tehlikeye düşürecek ve iki Almanya'nın birleşmesine yol açacak gelişmeler -iddia edildiği üzere- gerçekten Sovyet yönetimi için *hayati* önem taşıyorsa, Kremlin'in Doğu Avrupa ülkelerinin yöneticilerinden kaygılarına cevap verecek tedbirler geliştirmesi gerekiyor.

Nicolai Çavuşesku

Pietre Bota

Güney Afrika: Irk ayrımı bütün şiddetiyle sürüyor.

"Yalnız zenciler için": Irk ayrımını her yerde görmek mümkün.

Güney Afrika'nın "önemli siyasi değişiklik"i geri tepti!

Irkçı beyaz azınlığın yönetimindeki Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Asya kökenliler 28 Ağustos'ta ilk kez sandık başına gittiler. Hintliler Meclisi'nin 40 üyesinin seçimi ülkenin siyasi yapısında,özellikle dışa karşı,önemli bir ileri adım olarak sunulmuştu. Nitekim *Reagan,* Hintlilerle melezlere Güney Afrika parlamentosunda sandalye hakkı tanınmasını *"önemli bir siyasi değişiklik"* olarak nitelendirmişti! Ne var ki, bu önemli *değişiklik,* asıl mücadelenin meclis üyelikleri için yarışan partiler arasında değil de, boykot taraftarlarıyla seçimlerde oy kullanmayı savunanlar arasında geçeceğini iddia edenleri haklı çıkarırcasına, geri tepti. Seçimlere, Hintli seçmenlerin sadece yüzde 20'si, melez seçmenlerinse yüzde 30'u katıldı. Katılma oranının böylesine düşük gerçekleşmesi yüzünden, yönetimin *"seçmenlere baskı yapıldığı"* şeklindeki iddialarını inanılmaz kıldığı gibi, dış dünyadan gelen baskıları hafifletmeyi amaçlayan bu seçim oyunlarının da kifayetsiz kalacağını göstermiş oluyor.

Siyasi gözlemciler, Hintlilerle melezlerin, bu seçimlere katıldıkları takdirde kazanacaklarının kaybedecekleri yanında çok küçük kalacağını önceden iyi görüp değerlendirdikleri için boykota katıldıklarını öne sürüyorlar. Zaten, nüfusun yüzde 70'ini oluşturan siyahların, en iptidai şartlarda, yarı-aç halde yaşamalarının yanısıra hiçbir siyasi hakka sahip olmayışları, Güney Afrika yönetiminin *"reform"* iddialarını gülünçleştiriyor. Böylesi bir ortamda seçimlere katılmak, Hintliler ve melezler açısından beyazların egemenliğindeki mevcut rejimi meşru saymak anlamına gelecekti. Öte yandan, seçimleri boykotun yanısıra, seçimleri protesto gösterileri de ülke çapında yaygınlaşıyor. Eylül'ün ilk haftası içinde, Johannesburg'un Doğu'sundaki siyah yerleşim bölgeleri Katlehong ve Daveyton'da 1000 gencin düzenlediği gösteri yürüyüşü sırasında, polisin göstericileri dağıtmak amacıyla gaz bombası atması ve ateş açması yüzünden 2 kişi yaralandı ve 19 yaşında bir genç öldürüldü.

Başlangıçtaki münferid olayları izleyen çatışmalarda ölü sayısı aniden 26'ya, yaralı sayısıysa 250'ye yükseldi. Bazı siyasi gözlemcilerin, 1976'da yüzlerce kişinin öldüğü Soweto ayaklanmalarından bu yana en şiddetli çatışmalar olarak nitelediği olaylar, özellikle Sharperville çevresinde yoğunlaştı. Görgü tanıklarının bir savaş yerini andırdığını belirttikleri Sharperville'de, çok sayıda ev ve dükkân ateşe verildiği gibi, güvenlik kuvvetlerinin zırhlı araçlarla devriye gezmelerine rağmen, sokaklarda taş ve fıçılarla barikatlar kuruldu. Bu arada, siyah göstericilere ateş ederek ikisini vuran kentin belediye başkan yardımcısı, kızgın kalabalık tarafından orakla öldürülüp cesedi yakıldı.

Apartheid (ırk ayırımı) politikasına muhalefetiyle tanınan *Güney Afrika Kiliseler Konseyi,* yayınladığı bir bildiride, ülkedeki gerilimin bu tür çatışmalara yol açabileceği konusunda hükümeti çok önceden uyardıkları halde, hiçbir sonuç alamadıklarını belirtti. Kanlı olaylar sürerken, başbakan *Pieter Botha,* tek aday olduğu için, 5 Eylül'de oybirliğiyle devlet başkanlığına seçildi. *Botha*'nın seçimlerdeki düşük katılma oranına ilişkin sözleri, ırkçı beyaz azırlık yönetiminin ülkedeki gerilimi ne ölçüde ciddiye aldığını ve ne kadar *"değişiklik"* yanlısı olduğunu, açıkca ortaya koyuyor: *"Melezler henüz, siyasi katılım haklarını kullanmaya hazırlıklı değiller!"*

Kuveyt-Sovyetler Birliği silah antlaşması

Suudi Arabistan hükümeti 26 Ağustos'ta bir açıklama yaparak, Fransız mayın tarama gemileriyle Amerikan helikopterlerinin çalışmalarını tamamlamak üzere olduklarını ve karasularında herhangi bir mayına rastlanmadığını bildirdi. Bu açıklamayı, İran'ın *"mayın buhranı"*nın Batılılarca İran'a kara çalmak için uydurulmuş bir kumpas olduğunu vurgulayan bildirisi izledi. Böylece, *"mayın buhranı"* küllendi, gitti. Körfez'deki tanker savaşını çok andıran bu olayın somut sonuçları ileride görülecek...

Körfez savaşının somut sonuçlarıysa, Suudi Arabistan'a gönderilen ultra modern silah ve teçhizatla ABD'den aynı ölçüde iltifat görmeyen Kuveyt'in, Sovyetler Birliği'ne yanaşarak, geniş kapsamlı bir silah antlaşması imzalaması oldu.

Körfez'de isabet alan tanker sayısının giderek arttığı ve savaşın bölge ülkelerine sıçratılacağı söylentilerinin yoğunluk kazandığı geçen Haziran'da, Kuveyt savunma bakanı *Şeyh Salim el-Sabah* Washington'u ziyaret etmişti. Bu ziyaretinde, Pentagon'dan omuzdan ateşlenen Stinger füzelerinin satışını *el-Sabah* talep etmiş; ancak İsrail'in ve Yahudi lobisinin, *"Stinger füzeleri Filistinli ve öbür gerillaların eline geçebilir"* gerekçesiyle karşı çıkışı, ABD'nin, muhtemelen, daha hayati gördüğü Suudi Arabistan için geçerli olmamıştı; ama en azından Kuveyt'e satış engellenmişti.

ABD'nin red cevabı üzerine, Temmuz'da *Salim el-Sabah*, Moskova'ya uçtu. *El-Sabah*, Sovyet yöneticileriyle yaptığı görüşmeler ertesinde hayli mültefit bir lisan kullanarak, *"Sovyetler'in cephanelerindeki hiçbir silahı esirgemediği"*ni belirtti. Ağustosun ortalarında yapılan açıklamalarda, Sovyetler'in ne ölçüde cömert davrandıkları anlaşıldı: toplam değeri 327 milyon dolar tutan, karadan-havaya atılan füzelerle çok çeşitli tipte konvansiyonel silahlar... Sovyet-Kuveyt antlaşması, ayrıca, tarihte ilk defa Sovyet askeri danışmanlarının Kuveyt'e giderek teçhizatın monte edilmesine, işletilmesine ve ilgili personelin eğitimine nezaret etmelerini öngörüyor.

Antlaşmanın hazırlıkları sürerken, yüksek düzeydeki Amerikalı yetkililer bu gelişmeden habersiz göründüler. Hatta, ulusal güvenlik danışmanı *Robert Mc Farlene* böyle bir anlaşmanın *doğruluğuna* inanmadığını belirtti. Amerikalı yetkililerin, bu anlaşmanın Kuveyt'in iç istikrarını tehlikeye düşüreceğini öne sürerken, Kuveytli savunma bakanı anlaşmanın hiçbir *siyasi* yönü olmadığını vurguluyor.

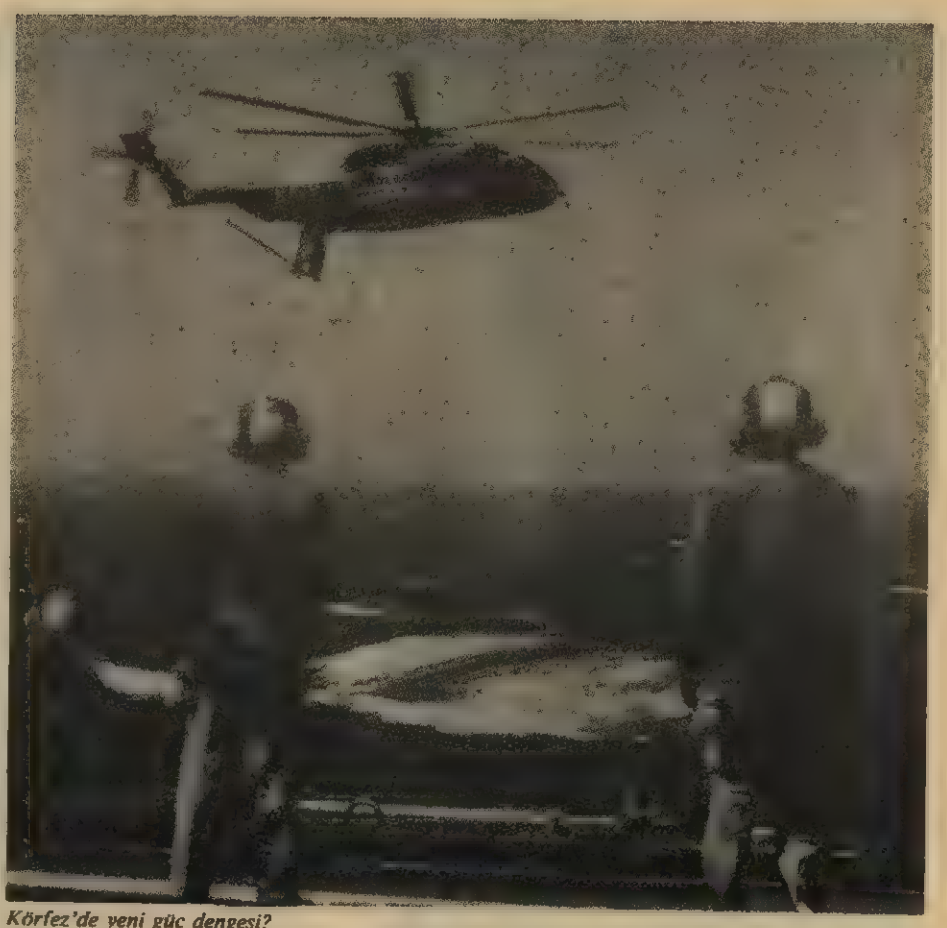

Körfez'de yeni güç dengesi?

Libya-Fas birlik antlaşması: "tek Arap ulusu"

"Siyasi sistemleri ne olursa olsun, tüm Arap ulusunu Filistin'i kurtarma mücadelesinde birleşmeye çağırıyoruz. Ülkelerimiz arasında var olan sınırlar mutlaka kaldırılmalıdır. Tek Arap ulusu, tek Arap ülkesi, tek Arap ülküsü gerçekleşecektir. Yöneticilerin kral, prens, başkan olması beni ilgilendirmiyor. Önemli olan, kişinin bu birliğe olan inancıdır."

Libya lideri *Muammer Kaddafi*, Eylül Devrimi'nin 15. yıldönümü münasebetiyle yaptığı konuşmada bunları söylüyordu. Fas-Libya birlik anlaşmasının Libya Genel Halk Kongresi'yle Fas Meclisi'nde kabulünün ertesi güne rastlayan kutlama törenleri, *Kaddafi*'nin *"tek Arap ulusu"*na duyduğu inancı dile getirmesine olduğu kadar, Libya silahlı kuvvetlerinin göz kamaştırıcı bir geçit resmine de vesile oldu.

Açıklanmasının hemen ertesinde, Suriye Devlet Başkanı *Hafız Esad*'ın Bingazi'ye ani, Fransa Devlet Başkanı *François Mitterrand*'ın da Fas'a sürpriz ziyaretlerine sebep olan antlaşma, Libya'da yüzde yüz, Fas'taysa yüzde yüze yakın kabul gördü. 1 Eylül konuşmasında *Kaddafi*, Tunus halkının da böylesi bir birleşmeye hevesli olduğunu dile getirdiyse de, yine kendisinin belirttiği gibi, bu konudaki en önemli engel, Tunus Devlet Başkanı *Habib Burgiba*.

İlk ağızda Libya'nın, ABD'yle Fas'ın arasını açmak amacıyla kalkıştığı bir hamle olarak nitelendirilen birlik antlaşması, daha ziyade siyasi konjoktüre ve ülke içi siyasi kaygılara dayanıyor gibi görünüyor. Siyasi konjonktür açısından en başta akla gelen, özellikle *Arafat-Mübarek* buluşmasından sonra Arap dünyasına dönüşü gerçekleşen Mısır karşısında daha da yalnızlığa itilen Libya'nın, bu tecritten sıyrılabilmek için, Fas'ın desteğini almaya çalışması... Buna karşılık, Fas'ın kazancı da, *Kaddafi*'nin, aslında aylar önce, Polisario gerillalarından desteğini çekişinin resmen tescili olabilir. Uzun vadede, Libya'nın Fas aracılığı ile, ABD'yle arasındaki gergin ilişkileri normalleştirmeyi amaçladığı bile düşünülebilir. Dolayısıyla, birliğin kalıcılığı, *"Arap ulusunun birliği"*nin ne ölçüde gerçekleşeceğinden ziyade, siyasi konjonktüre ilişkin bu hesapların tutmasına bağlı. Kaldı ki, Fas'la Libya arasındaki bin kilometreyi mütecaviz alanı dolduran Cezayir'in, bu birleşmeyi pek olumlu karşılamadığı bildiriliyor. Batı Sahra'nın bağımsızlığı için savaşan Polisario gerillalarını Libya'yla birlikte destekleyen Cezayir, şimdi Fas karşısında tek başına kalmış oluyor. (Bilindiği gibi, Moritanya, Batı Sahra üzerindeki taleplerinden yıllar önce vazgeçmişti.) Libya'nın Polisario'dan elini eteğini çekmesi, *Kaddafi*'nin daima iddia ettiği *"bağımsızlık savaşlarının ateşli savunuculuğu"*nu sıfıra indirdiği gibi, Cezayir karşısındaki konumunu da nazikleştiriyor. Eğer gerçekten kastedilen bir *"magrip birliği"*yle, bunun Cezayir olmadan gerçekleşemeyeceği çok açık.

Birlik antlaşması, her iki ülkenin de üçüncü ülkelerle anlaşma yapmakta serbest olduğunu vurguluyor. Dolasıyla, Fas'la ABD'nin, özellikle son günlerde sıklaştığı haber verilen, yakın askeri ilişkileri, birlik açısından bir mesele yaratmayacak. Anlaşmada öngörülen ortak siyasi, iktisadi, kültürel ve teknik kurallarsa, iki ülke arasındaki ticari alış-verişi arttırmaya yönelik. Bu maddenin, Fas'a Libya'dan destek ve Libya pazarında mal satışı imkanı sağlayacağı öne sürülüyor. Beri yandan, Kaddafi'nin, anlaşma metnini Kral II. Hasan'a hazırlatarak ve *"ortak bütçe"*yle iki ülkeyi ilgilendiren konularda *"federal bir mahkemenin yetkili kılınması"*nı öngören iki ilave yaparak, Fas'ın Libya'dan kolayca kopmasını önlemeye çalıştığı belirtiliyor. Her iki ülke halkları birleşmeyi gönül rızasıyla kabul ettiklerine göre, *"birlik"*in devamı gerçekten siyasi gelişmelere bağlı demektir.

Kral II. Hasan

Muammer Kaddafi

Libya-Fas birlik anlaşmasını desteklemek amacıyla Fas'ta yapılan bir gösteri.

Yarının Gündemi...

Mükerrem Taşçıoğlu/Yıldızhan Yayla "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" üzerine

OSMAN BALCIGİL

Yaklaşık 1 yıl önce hazırlanan -21/7/83-2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu" *Resmi Gazete*'de yayımlanmasının hemen ardından -23/7/83- eleştirilmeye başlandı. Kanun'a yöneltilen eleştiriler bugün de yoğunluğunu muhafaza ediyor.

25/4/73 tarih, 1710 sayılı "Eski Eserler Kanunu"nun yerini almak üzere hazırlanan yeni Kanun'dan beklenilen; sadece yasaklar koyan, malî ve hukukî hiçbir çözüm getirmeyen eskisinin yanlışlarını dikkate almasıydı. Beklendiği gibi olmadı.

Başlıca eleştiriler

Yayınlandığı ilk günden itibaren, olumsuzlukları çeşitli biçimlerde sergilenmeye çalışılan Kanun'a karşı getirilen başlıca eleştiriler şunlardı:

2863 sayılı kanun, arkeolojik parçalarla tarih dönemlerinin ürünü sanat eserlerini ayrı ayrı ele almıyor, tabiri caizse, "aynı kefeye koyuyor"du. Oysa, Kanun'da sıkça kullanılan *bulunma* tabiri yalnızca arkeolojik eserler için geçerli olabilirdi. Ayrıca yeni Kanun, 1710 sayılı Kanun'daki "eski eser" tabirini kaldırmış yerine "kültür varlığı" tabirini ikame etmişti. Ancak, bununla kastedilenler "19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış olanlar"dı. Bu da uygulamada vahim sonuçlara neden olabilirdi. 19. yüzyıldan sonra yapılmış olan varlıklardan hangilerinin "kültür varlığı" olduğuna, iktidara gelen politik görüşler karar vereceğine göre; bir dönemde "kültür varlığı" muamelesi gören bazı varlıklar, bir başka dönemde kolaylıkla "sıradan varlık" muamelesine maruz kalabileceklerdi. Kısacası, konuyla ilgili görüş sahiplerine göre; 2863 sayılı kanun öncelikle tanımlar açısından gerektiği gibi hazırlanmamıştı.

Yine yeni Kanun'un, pekçok maddesinin hiçbir kıstas gözetilmeksizin formüle edildiği söylendi: 12. Madde'ye göre; "özel kişilere devlet tarafından aynî-teknik ve nakdî yardımda bulunulacağı, kredi açılacağı" belirtiliyordu. Ama, bu yardımlardan kimler, ne kadar, nasıl yararlanacaklardı? 7. Madde'de; "yeteri kadar eser tescil edilecektir" deniliyordu. Ama, bu tescil işlemi hangi ölçüler gözönünde bulundurularak yapılacaktı? 23. Madde; "taşınır malları koruma"ya alıyordu. Acaba hangi taşınırlar bunlara dahildi?

Bazı maddelerse doğrudan sakıncalı bulundu: "Kamulaştırmada, bedel takdirinde, enderlik ve sanat değeri gibi kıstasların gözönünde bulundurulmaması; her çeşit menkul eşyanın tescil ettirilmesi; eski bir eşyayı satmak isteyenlerin (koleksiyon vasfında olmasa bile) önce bir devlet müzesine teklifte bulunması ve müzenin bunu kendi tespit edeceği fiatlarla satın alabilmesi, ... Bütün bunlar yönetmelikler uygulamaya girdikçe pek çok olumsuzluğa neden olacaktı.

"Tarihi eser kaçakçılığını teşvik edecek", "insanları koleksiyonculuktan vazgeçirecek", "koleksiyonculuğu öldürecek"... sözleriyle birlikte anılagelen 2863 sayılı Kanun'a karşı tepkiler, Kanun'un 24. Madde'sinin hükmü gereğince hazırlanan *koleksiyonculukla ilgili yönetmeliğin* uygulamaya konmasına 1 ay kala doruğa vardı. Çeşitli çevrelerden gelen tepkiler nedeniyle önce yönetmelik metninin yeniden mütalaasına sonra da, *"ata yadigarı, korunması gerekli taşınır kültür varlıkları*nın başlıbaşına bir konu teşkil edeceği kanaatine varıldığından bu konunun koleksiyonculukla ilgili yönetmelikten çıkartılarak müstakil bir yönetmelikte ele alınmasına" karar verildi. Sözü edilen yönetmeliğin uygulanması 8 ay geciktirildi.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'na gelen eleştirilerle ilgili olarak, öncelikle Kültür ve Turizm Bakanı Mükerrem Taşçıoğlu'nun görüşlerine başvurduk. Sonra, bir uzmanla, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim görevlilerinden Yıldızhan Yayla'yla konuyu irdelemeye çalıştık.

"Sayın Mükerrem Taşçıoğlu, 21/7/1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'na karşı, kamuoyunda gelişen tepkileri nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Bilindiği üzere kanunlar, Vatandaş ve Devlet ilişkilerinde kamu yararı ağırlıklı olarak düzenlenmiş hukuki hükümlerdir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu da bu gayeye hizmet etmek için hazırlanmıştır. Ancak, Kanun yalnızca bir seneden beri yürürlüktedir ve Kanun'a göre hazırlanması gereken on beş yönetmelikten henüz sadece yedisi yürürlüğe girmiştir. Bilindiği üzere, yönetmelikler kanunlarda anlaşılması güç hükümleri açıklayıcı mahiyette olup, uygulamaların esaslarını ve usullerini belirlerler. Bu itibarla Kanun'a karşı gösterilen tepkilerin büyük bir kısmı, yayımlanmamış olan yönetmeliklerle ilgili Kanun maddelerinden kaynaklanmaktadır. Buna rağmen, henüz geniş çapta uygulanmaya başlanmamış olan Kanun hakkında, basına yansımış olan tenkitler üzerinde Bakanlığımızca titizlikle durulmaktadır.

"Sayın Yıldızhan Yayla, Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Taşçıoğlu'nun yönetmeliklerle ilgili bu yaklaşımını nasıl değerlendiriyorsunuz?"

— Önce bir tespitte bulunmak istiyorum: Kültür varlıklarının korunması -*korunma* lafından da anlaşılacağı gibi- bir zabıta işidir, önleyici bir faaliyettir. Bu tesbit bizi birkaç tane çatışmaya başka bir deyişle çelişkiye götürür. Bunlardan, şimdilik yalnızca bir tanesine değindikten sonra sorunuzu cevaplamaya çalışayım.

Biraz evvel altını çizerek *korunma* işidir demiştim. Bu bir hakkın, mülkiyet hakkını, kullanımını sınırlamak demektir. Kuşkusuz, burada mülkiyetle kastedilen yalnızca bir "elde bulundurmak hali" değildir.

Sözkonusu edilen koruma tedbiri, mülkiyet hakkını bir çeşit sınırlamaktır; "yıkamazsınız", "değiştiremezsiniz",... Tartışmaların kaynağı tam burasıdır. Mülkiyet hakkını kullanamayanlarla kullandırtmayanlar arasında bir tartışmadır cereyan eden. Ama, bugüne kadar ortaya çıkan bir gerçek var; Kanunlar olsada olmasada, yani her halükârda kültür varlıkları yeterince korunamıyor.

Bu girizgâhtan sonra sorunuza geçecek olursam; bence, kültür varlıklarını korumak işini bir zabıta olayı olarak görmekten daha ileriye geçmek gerekiyor. Kanun zaten yeterince ayrıntılı. İster istemez bazı konuları yönetmeliklere bırakıyor. Ama, yönetmeliklerle düzeltilemeyecek yerleride var. Örneğin yukarıda sözünü ettiğim yaklaşımın yönetmeliklerle düzeltilmesi imkânsızdır. Düzeltilmesi halinde bu kez yönetmelikler kanuna aykırı olacaktır. Yani yönetmeliklerle kanunda olmayan yepyeni durumlar yaratılamaz. Kaldı ki yönetmeliklerle, yalnızca kanunun çizdiği çerçeve içinde ayrıntılara girilebilir.

"Sayın Mükerrem Taşçıoğlu, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda çeşitli çevreler, öncelikle tanımların yerli yerinde kullanılmadığını öne sürdüler. Örneğin, 'arkeolojik parçalarla, tarih dönemlerinin ürünü sanat eserlerinin aynı kefeye konulduğu'ndan yakındılar, 'eski eski eser tabiri yerine ikame edilen kültür varlığı tabirinin sadece 19. yüzyıl sonuna kadarla sınırlandırılmış olmasını çeşitli açılardan sakıncalı' buldular."

— Bu Kanun'un esas amacı; kültürel mirasımızı korumak ve gelecek nesillerimize, milletimizin şanına layık bir şekilde intikalini sağlamaktır. İşte bundan dolayıdır ki, önceki 1710 sayılı Kanun'da geçen *eski eser* tabiri yerine, daha geniş anlamıyla *kültür ve tabiat varlığı* tabiri uygun görülmüştür. Bununla ilgili olarak da Kanun'un 6. Madde'sinde korunması gerekli *taşınmaz*, 23. Madde'sindeyse *taşınır* kültür ve tabiat varlıklarının nelerden ibaret olduğu belirtilmiştir. Buna göre "19. yüzyıl sonuna kadar" ibaresi yalnızca taşınmaz kültür var-

Bir eylem: Bir sonuç

2863 sayılı Kanun'un 24. Maddesi'nin hükmü gereğince hazırlanan koleksiyoncukla ilgili yönetmeliğin uygulanmaya konmasına 1 ay kala ellerinde önemli miktarlarda eski eser bulunan bazı bildik isimler, (Sakıp Sabancı, Rahmi Koç, Sevgi Gönül, Fuat Bayramoğlu, Memduh Yasa, Emin Barın, Şevket Rado, Turing'i temsilen Çelik Gülersoy) Sakıp Sabancının bürosunda bir durum değerlendirmesinde bulundular.

Katılanlar öncelikle, "Kanun'a ait bir kusur olarak, hangi tür ve tarihli eşyanın bildirime tabi olacağı konusunda hiçbir ölçünün bulunmadığı"nda fikir birliğine vardılar. Herbiri "herhalde bu girmez" dedikleri bir eseri beyan dışı bıraktıkları için 3 yıl hapis cezasına çarptırıldıklarını düşündükçe, kuşkusuz soğuk terler döküyorlardı.

Ayrıca, "her eşyanın en-boy ölçüsünün alınıp 2 nüsha fotoğrafıyla bildirilmesi yükümlülüğü", hepsi bu cins eşyaların tek tek ya da bir-iki türünün koleksiyonuna sahip olan bu insanlara "akıl almaz" olarak görünüyordu.

Kaldı ki, toplantıya Turing'i -Kurum, çeşitli köşklere yerleştirdiği, eşyalar dolayısıyla konuyla ilgileniyordu- temsilen katılan Çelik Gülersoy, meselenin sayıları 300'ü ancak bulabilen Türkiye'deki koleksiyoncularla sınırlı olmadığını vurguluyor, "tek-tek eşyalar için tarihte ilk defa getirilen bu hükümler dolayısıyla, 50 milyon insanımızdan hiç değilse 40 milyonunu zor duruma düşürecek" diyordu. Gülersoy bu olayın kendisine "bir deli bir kuyuya bir taş atar kırk akıllı çıkartamaz" deyişini hatırlattığını söyleyince Sakıp Bey de aynı fikirde olduğunu ifade ediyor, şunları söylüyordu:

— Ne kadar doğru. Biz şunun şurasında 40 akıllı adamız. İşimizi-gücümüzü bıraktık neyle uğraşıyoruz!

Toplantıya katılanlar, sonunda, "Çelik Gülersoy'un bir başvuru metni kaleme alarak imzalamasında, sonra orada bulunanlar ve öteki ilgilenenlerce de imzalanacak bu metinle hükümete başvurmasında" karara vardılar. Metin'in bir nüshası Başbakan'a, bir nüshası -kendisi de iyi bir tablo koleksiyoncusu olan- Maliye Bakanı'na, bir nüshası da Kültür Bakanı'na iletildi. 15 gün sonra, Metin'de imzası bulunanlar, Kültür Bakanı Mükerrem Taşçıoğlu imzalı bir resmî cevap aldılar. Bakan cevabî yazısında "yönetmeliğin uygulamasının 8 ay ertelendiği"ni bildiriyordu.

Bir değerlendirme

Erteleme kararı üzerine görüşlerine başvurduğumuz Turing Genel Müdürü Çelik Gülersoy durumu; "Ameliyat gereken hastaya aspirin vermek" şeklinde değerlendirdi. Gülersoy'a göre; "Sakatlıklar yönetmeliklerden değil, Kanun'un bizzat kendisinden kaynaklanıyor"du. "12 Eylül dönemi Kanun'u olduğu için Anayasa Mahkemezi'nde dava açılamaz"dı, "Kanun ancak yeni bir kanunla düzeltilebilirdi" ve "böyle bir çalışma da yok"tu.

Gülersoy, "Kanun'da kullanılan deyimlerin tutarsızlığı"ndan duyduğu rahatsızlığı bir kez de bu vesileyle dile getiriyor, "koleksiyon dışındaki parçalar için kullanılan 'ata yadigarı eser'lerden kaçta kaçı gerçekten atalardan devr alındı" diye soruyor, sorusunu şöyle yanıtlıyordu; "Büyük çoğunluğu bitpazarlarından ve sayıları giderek artan yeni antika meraklıları tarafından toplanan yeni antikalardır bahis konusu edilen. Bu nedenle de yüz binlerce kişinin elinde bulunan bu eşyalara 'ata yadigarı' denilemez."

Uzun sürecek bir tartışmaya neden olan 21/7/83 tarih ve 2863 sayılı "Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu"na muhalif olanların anlattıkları pekçok ilginç olay, bu tartışmanın neden uzun süreceğini iyi bir biçimde açıklıyor. Bir tanesini Gülersoy'dan dinliyoruz; "Vaktinin uzunca bir bölümünü Anadolu'da geçirmek durumunda olan Halet Çambel'den aktarıyorum: Köylü kuşağından bir sigara sarmak için tabakasını çıkartıyor. O da ne? Bir jandarma başında bitiyor. Neden? Tabaka. Ola ki eski eserdir."□

Yıldızhan Yayla

Mükerrem Taşçıoğlu

lıklarıyla ilgili olup, bu husus Kanun'un 6. Madde'sinde açıkça belirtilmiştir.

"Sayın Yıldızhan Yayla, sizin konuyla ilgili yaklaşımınız nedir?"

— En başta birkaç çatışmadan -çelişki- söz etmiştim. Bunlardan bir tanesi de *tek tip taraf tutma tartışması*dır. Deniliyor ki; bir devri ifade eden, o devrin örneğini teşkil eden eserler korunurken ondan sonraki bir devri ifade eden eserler korunmuyor. Örnekleyecek olursak: Batı Anadolu'daki uygarlıkların kalıntıları korunurken Türk-İslam eserleri korunmuyor deniliyor. Türk topraklarını 1071'den itibaren düşünüp ondan önceki dönemleri benimsemeyenler var. Yani politik yaklaşımlar sözkonusu. Burada karşımıza önemli bir husus çıkıyor: 19. Madde. Bu madde 19. yüzyılın sonuna kadar yapılmış olan varlıkların kültürel varlık olduğunu kabul ediyor sonrakilerin değerlendirmesini Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na bırakıyor. İtirazlarda tam bu noktada: "Politik tercihler rol oynayabilir" sözü tam bunun için ediliyor.

Gerçekten de burada Bakanlığa ışık tutacak bir kuruluş açıkça öngörülmemiş. Bakanlık "dönem ve özelliğine göre" demiş. Ama o herhangi bir dönemde, Bakanlıkta, herhangi bir politik görüş yer alabilir.

"Peki efendim bu sorun sizce nasıl aşılabilir?"

— İşin daha bilimsel bir kurum ya da kurumlara devredilmesiyle. Bu kurum Taşınmak Kültür Varlıkları Yüksek Kurulu gibi bir kurum olabilir. İçinde bürokratlar bulunsa bile çoğunluk üniversite çevrelerinden ve benzerlerinden oluşur. Bakanlık bu kurumun görüşü doğrultusunda tespit yapar.

Sayın Bakan'ın sözünü ettiği 6. Madde'de "ancak" diye başlayan bir ifade var. Şöyle devam ediyor: "Yüksek Kurul tarafından kültür varlığı olarak kabul edilmesi gerekmeyenler kültür varlığı olarak kabul edilmeyebilirler." Kanun koyucu belli ki mülkiyet hakkının sınırlanmamasından yana bir tavır almış. Kanun'un eski eser ve kültür varlıklarını daraltıcı bir eğilimi de var. Bir mülkiyet hakkı sınırlamasıyla karşı karşıyayız. Çatışma bu yönde ve kanun koyucu bu noktada halktan yana tavır almış. Ancak, bu şaşılacak birşey değil. Bütün zabıta tedbirleri, kolluk tedbirleri, temel hak ve hürriyetleri sınırlayıcı oldukları için, mümkün olduğu kadar istisnai ve dar kabul edilirler. Öbür tarafta geniş bir hareket alanı bulunsun diye.

"Sayın Mükerrem Taşçıoğlu, Kanun'un özellikle tepkileri üzerine çeken bazı maddeleri var. 7. Madde bunlardan biri. Eleştiriler 'yeteri kadar eser tescil edilecektir' sözlerinde düğümleniyor. Beraberinde bir de sual tevdi ediliyor: 'Yeteri sözüyle kastedilen ne?' "

— 7. Madde'de sözü edilen *yeteri kadar* tabiri, kültür varlıklarının tamamının değil, ait olduğu devrin kültür ve sanat özelliklerini yansıtan ve bu bakımdan korunmasına lüzum görülen bir bölümünün tesbitini amaçlamaktadır.

"Sayın Yıldızhan Yayla, yeteri kadar tabiri sizce açıklayıcı mı?"

— "*Yeteri kadar* tabiri, öteki bazı tabirler gibi *-özellik, önem, ...-* yönetmeliklerle belirlenebilir. Bu Kanun'un bir açığıdır. Ancak, daha önce de sözünü ettiğim gibi yönetmelikler kanunlara göre daha az kalıcıdırlar. Dolayısıyla yönetmeliklere bel bağlamak çözüm getirici bir yaklaşım değildir.

Burada benim dikkatimi çeken başka birşey var: Kanun idareye fazla takdir hakkı bırakıyor.

"İdarenin bu şekilde bir takdir yetkisine sahip olması önlenebilir mi?"

— *Özellik* ve *önem*leri tek tek kanunda saymakla önlenemez kuşkusuz. Şu yapılabilir: Bu takdir hakkı, idareye önerilerde bulunacak bağımsız kalma şansı daha fazla olan karma kurullara bırakılabilir.

"Sayın Mükerrem Taşçıoğlu, tepkileri özellikle üzerine çeken, alabildiğine tartışılan başka maddeler de var. 15., 24., 3. Madde gibi.

15. Madde; kamulaştırmada, bedel takdirinde, enderlik ve sanat değeri gibi kıstasların gözönünde bulundurulmayacağını belirtiyor. 24. Madde; her çeşit menkul eşyanın tescil ettirilmesini istiyor. 3. Madde; eski bir eşyayı satmak isteyenlerin (koleksiyon vasfında olmasa bile) önce bir devlet müzesine teklifte bulunması ve müzenin bunu kendi tespit edeceği fiyatlarla satın alabileceğini bildiriyor.

Bu maddelerle ilgili görüşleriniz nelerdir?"

— Kanun'un 15. Madde'sinde, taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve bunların koruma alanlarının hangi kurum ve kuruluşlarca ve ne şekilde kamulaştırılacağı belirlenmiştir. Bu tip yerlerin kamulaştırması hususu ilk defa 2863 sayılı kanunla getirilmemiş, önceki 1710 sayılı Kanun'da, 7463 sayılı Kanun'da da hatta Anayasa'da da yer almıştır.

24. Madde, korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının yönetimi ve gözetimi ile ilgilidir. Burada en çok tepki yaratan konu ata yadigarı taşınır kültür varlıklarıdır ki, bununla ilgili yönetmelik yayımlandığı zaman tereddütler giderilecektir.

3. Madde'de geçen kültür varlıkları; tabiat varlıkları, sit koruma ve korunma alanı gibi tanımlar tamamen ilmi mahiyette olup, bu konu ile ilgili bilgi sahiplerinin mütalaaları neticesinde kanuna girmiştir.

"Sayın Mükerrem Taşçıoğlu, bir de bu Kanun'un 'tarihi eser kaçakçılığını teşvik edeceği', 'insanları koleksiyonculuktan vazgeçireceği', 'koleksiyonculuğu öldüreceği' söyleniyor."

— Bilakis. 1710 sayılı Kanun'da bu konuda daha katı hükümler bulunuyordu, bu kanunda ise koleksiyonculuğa engel teşkil edecek hükümler bulunmamaktadır. 1710 sayılı Kanun'la koleksiyoncular, kendi aralarında, eser alışverişi yapamayacakları hükme bağlanmışken, bu kanunda serbest bırakılmıştır. Ayrıca, kültür varlığı ticareti yapabileceklere birtakım kolaylıklar sağlandığından eski eser kaçakçılığının da bununla orantılı olarak azalacağını söyleyebiliriz. Bununla beraber kültür varlığı kaçakçılığı ile ilgili cezaların artırılmış olması da kaçakçılığı önleyici tedbirlerden birisidir.

"Sayın Yıldızhan Yayla, aynı konularda sizin görüşleriniz?"

— Asarı atika nizamnamesinden bu yana birtakım şeyler değişti ama değişmeyen çok önemli birşey var: yaklaşım. Kanun koyucu nedense konuya hep yasak koymak şeklinde yaklaşıyor.

Öteki cepheye gelince; koleksiyoncular, ellerinde taşınır ya da taşınmaz mal bulunduranlar, ... herkes kendi derdinde.

Eleştirilere bakarsanız; bir yandan 'kültür varlıklarının korunmasının tehlikeye girdiği, böyle bir kanunla korumanın gerçekleşemeyeceği' söyleniyor; öte yandan 'kişilerin ellerindeki kültür varlıklarının yine kişilerin ellerinde kalması' isteniyor. Bir taraftan 'kültür varlıkları lehine özel mülkiyet sınırlaması olsun' istenirken; öte taraftan 'mülkü elinde bulunduranlar güvencede olsun, müdahale edilmesin, hatta bilinmesin' deniliyor. Yani Kanun kâh fazla liberal bulunuyor, kâh yeterince liberal bulunmuyor.

Taşınırlarla taşınmazlar arasında da bir çelişki var. nedeni çok açık: taşınırların sahibi olmak daha kolay ve daha yaygın.

Bir de, mesele galiba biraz da aydınlarımızın kültürel ve tarihi zevkleri doğrultusunda, başkalarının keselerinden kahramanlık göstermek şeklinde cereyan etti. Kültür varlıklarını koruma işini, sanıyorum bu platformdan çıkartıp başka bir platformda tartışmak gerekiyor.□

Han mazbut, lâkin...

ENİS BATUR

Bursa-Karacabey arasındaki anayol üzerinde, Osmanlı başkentine 45 kilometre kala, sağda bir *"sarı tabela"* var: *Issız Han, 2 kilometre.* Çıplak gözle bakılınca, Apolyont gölünün hemen kıyısındaki bu dev hayalet garip duygular uyandırıyor insanda: XVIII. yüzyılın fantastik romanlarının (*Lewis*'in *"Keşiş"*inin ya da *Maturin*'in *"Melmoth"*unun) kara romantik çağrışımlarıyla yüklü bir *"sisli mekan"* imgesi, bütün ürpertici yanıyla gelip oturuyor yüreğinize. Bu ilk izlenimi yenip *"sarı tabela"*'nın gösterdiği yolu izlerseniz, *"Issız Han"*'ın yanına geldiğinizde tedirginliğiniz artıyor: Gölün durgun, derin gövdesiyle çelişen delifişek bir havada, rüzgar kulaklarınızın dibinde ıslık çalarken, dümdüz ovada gerçekten de ıssızlığa terkedilmiş bu görkemli han ürkütüyor insanı. Öyle ki: Alelacele çevresinde dolaşıp geri dönme isteğine boyun eğmek zorunda kalıyorsunuz. Aklınızda, oracıkta doğmuş birkaç soru: Bu denli sağlam, güzel, yararlı bir yapıyı yüzyıllar önce gölün kıyısına kim, neden yaptırtmıştı, kimler, hangi amaçlarla kalıyordu bu sıradışı handa; ne zamandan beri, neden yitirmişti işlevini?

Bunlar yarı-lirik izlenimler. Bir de bunun ötesine taşan, düş gücüne çağrıda bulunmayan izlenimlerim oldu orada: Bir *"sarı tabela"* görünce, insanın aklına bir *"ören yeri"* geliyor doğal olarak. Gelin görün ki, *"Issız Han"*, ziyaretçileri için muammâ bir taş yığını olmaktan öte bir anlam ifade etmiyor: Nedir, ne zaman kimin tarafından, ne amaçla yaptırılmıştır? Tarihsel, mimarî özellikleri hangileridir? Kapısının üstündeki kitabede dile gelen nedir? Bu konuda, özet bilgileri olsun içerecek bir tabela arıyor göz. Hanın görkemli kapısına pek fazla yanaşmanız da mümkün değil öte yandan: Tarifsiz kokular ve zoologları keyiften öldürecek sayıda sinek türünden örnek bir duvar örmüş kapının eşiğine, inanın radyasyon perdesinden farkı yok. Üstelik kapıya yaklaşmanızın uzun boylu bir anlamı da yok: Çift asma kilitle sağlama alınmış: Çünkü *"Issız Han"* aslında ıssız değil: Apaçık bir ahır bu.

"Bursa İl Yıllığı", hanı şöyle tanıtıyor: *"Yıldırım devrinin metruk fakat tamir edilmiş, sağlam bir eseridir. Büyük yol üzerinde, şehir ve kasabalar dışında olan bu Kervansaray'ın kapısı üstündeki kitabesinde '...Han, Sultan Bayezid bin Murat Han zamanında büyük emir Celâlüddin İnebey bin Feleküddin'in emri ile Allah rızası için 797 senesinde yapıldı' anlamına Arapça bir vesika bulunduğuna göre 1396'da Allah rızası için yapılmış olduğu anlaşılıyor. Karacabey civarında Tophisarı Köyü (bugünkü adı belli değil) ve Karasu üstünde bir değirmeni buraya vakfettiğine göre gelip geçen yolcular parasız olarak yiyip içecek ve yatıp gideceklerdir. Bugün bir hizmet ifa etmemekte, boş durmaktadır. Sağlam ve mazbuttur. İlde benzeri bulunmayan Issız Han, Selçuk tiplerinden uzak değildir. Her bakımdan insanı yadırgatmayacak şekildedir. Cephesi göle bakar, muhteşem bir kapısı, mermer kemerinin üstünde tarihî kitabesi vardır".*

Ekrem Ayverdi'nin Osmanlılardan kalma en eski han olduğunu belirttiği *"Issız Han"*ı halkımız *"Hayırsız Han"* olarak da anıyormuş. (Halkımız böyledir işte: Hayrını gördüğü insana, hayvana, mala hayırsız demekte sakınca görmez.) Hayırsız, *"işe yaramaz"* anlamına gelir genellikle; Yıldırım Bayezid'den bu yana insana, hayvana, mala çatı olmuş *"Issız Han"*, gene de kimseye kendini beğendiremiyor.

Hem Kültür, hem de Turizm Bakanı olan sayın *Taşçıoğlu*'nun dikkatine sunmak isteriz, kültür mirasının korunması konusundaki sempozyumların açılışında dile gelen vaatleri de anımsayarak: Sözgelimi *"Issız Han"*ı, restorasyona değil, olsa olsa temizlenmeye gereksinimi olan sağlam, özgün, doğal konumu son derece elverişli bir yapıyı daha işlevsel biçimde, özelliklerine yaraşır biçimde kullanmak ve onu asgari ölçüde ziyaretçilere tanıtmak için de bir bütçe sorunu mu var? □

Kültür mirası, hukuk ve 2863 sayılı yasa

ÇELİK GÜLERSOY

Geçmişten devralınan kültür değerlerinin korunabilmesi için hukukî önlemler alınması gereği, 19. yüzyılda ortaya çıkmış olan bir olgudur. Bilindiği gibi bu da bir rastlantı değildir. Geçtiğimiz yüzyıldan önceki dönemler, tabiatın, insanın, insan yerleşimlerinin ve onun kültür-sanat ürünlerinin birbirini bozmadan, aksine birbirini tamamlayarak, bir uyum içerisinde ve yavaş, doğal bir gelişme çizgisini izleyerek, doğduğu ve yaşayabildiği devrelerdi.

Bu ilişkiler zincirini koparan köklü değişiklik, 19. yüzyılın ortalarına doğru meydana çıktı: Endüstri ve birinci bilardo topunun öbürlerine çarpması gibi, onun yol açtığı değişiklikler.

Bunları şöylece özetleyebiliriz:

— Tarıma, ticarete ve el emeğine dayalı eski ekonomi, yerini standart ve çok sayıda üretim yapan makinelere bırakmaya başlayınca, bunların yer aldığı fiziksel çerçeveler, haliyle büyük ölçekli oldu. Bu yapılar daha önceki yerleşimlerde, insan-ağaç-yapı arasında kurulmuş olan dengeyi bozarak, kendilerine göre yeni boyutlar getirdi. Geniş hacimli ve yüksek boyutlu bu mekânlar, çevrelerini yer yer değiştirmeye ve ezmeye başladı.

— Standart ve çok sayıda üretime geçen makineler, iş gücüne olan ihtiyacı arttırdı. Nüfus çoğalması ve köyden kente akın olguları başladı. Çok daha fazla sayıda insanın eski yerleşim çerçevelerine dolması, toprağı yapıdan daha değerli, daha pahalı hale sokarak, adına "arazi spekülasyonu" denilen gelişmeyi gündeme getirdi ve geçmiş kültürün ürünleri olan yapıları ortadan kaldırmaya koyuldu. Eski güzel, el emeği ve göz nuru konutlar, yerlerini çok insan alan, alelâde sıra binalara terketmeye başladılar.

— Şehirlere doluşan ve bir yandan disiplinli, öbür yandan tekdüze bir çalışma cenderesinin içine giren kalabalıklar, sade yapılarında değil, kullandıkları her çeşit eşyalarında da, makineden çıkma kalabalıklara yetecek miktarda bolca üretilmiş, zorunlu olarak, yeterince stoklanmış ve her an bulunabilen ürünlere yönelmeye başladılar. Eski, sanat eseri, usta işi, özenilmiş ve ayrı ayrı yapılmış sayısız cinsten eşya, yerlerini bu makineden çıkmış, hepsi mercimek gibi birbirine benzeyen imalata bıraktı.

Hepsi aynı kaynaktan çıkan, yani endüstri kökenine bağlı olan, fakat birbiriyle ilişkili olarak zincirleme çoğalan bu etkenler, eski kültürü bütünüyle değiştirmeye başlayınca, endüstri toplumlarında ve onların etkilediği az gelişmiş ülkelerde, ortaya bir "kültür mirası" kavramını çıkardı. Daha önce böyle bir kavram ve sorun yoktu, çünkü eski kültür, miras haline gelmemişti, yaşıyordu.

Fakat adına kültür dediğimiz genel olgunun, toplum içerisinde, toplumun her tabakasına sinmiş olarak yaşamaya devam ettiği ülkelerde, ortaya çıkan yeni teknikle, eski kültürün sentezlerine de kısa zamanda ve kolayca varıldı.

Bunun için, toplumun ruh sağlığı bakımından, eğitim, müzik, spor ve rekreasyon, edebiyat ve görsel sanatlar gibi değerler, her biri ayrı bir melodiyi seslendiren enstrümanların bir orkestrasyon meydana getirmesi gibi, gelişmiş toplumlarda, yeni yaşamın imkan veren her alanını ve her zaman parçasını, aynı bir kültür potası içinde eriterek, üçlü bir sonuca başarıyla varmasını bildi:

— Taşınır ve taşınmaz fiziksel varlıkların, tahrip olmadan ve ortadan kalkmadan, mevcudiyetlerini sürdürmeleri sağlandı,

— Bunların yanında elle tutulmayan cinsten kültür ve sanat değerlerinin, değer yargılarının ve dünyaya bakış açısının da yaşaması sağlandı.

— Bunların hepsinin bir müze eşyası, ara sıra gezilecek bir sergi, sandıkta saklanıp yılda bir gösterilecek hatıralar olarak kalmayıp, zengin, fakir herkesin günlük hayatında yaşamaya devam etmesi mucizesine de erişildi.

Endüstri devrimini tamamlamış, medeniyet ülkelerinde, bu senteze ve toplumu sağlık içerisinde yaşatan yeni düzene ulaşılırken, eski kültürlerinden kopmaya başlamakla beraber, yenisine de tam giremeyen, endüstrileşememiş diyarlarda, sanayinin bütün olumsuz etkileri, yaşanmaya başlamakla beraber, ana kültürdeki bozulmalar dolayısıyla, "kültür mirası"nın korunmasında da, Batı'daki başarılar sağlanamadı. Doğu'nun gittiği, Batı'nın da tam gelemediği bu ülkeler, ekonomik yetersizliklerinin yanında, bir de bu manevi dünyalarındaki sarsıntılar yüzünden, kültür miraslarını, bozuk para gibi harcayan bir değer bilmezliğe kapıldılar.

Yaşadığımız zamanlarda, dünyamızdaki kültür ve onun mirası konusu, böyle genel bir tablo göstermektedir.

* * *

Türkiye'de kendimize model olarak, başarısız uygulamaları değil, endüstri çağını dünyaya açmış olan Batı'nın, kendisindeki örneklemeleri almak zorunda bulunduğumuza göre, bu yazımda Batı'nın gelişmiş hukuk sistemlerinde, kültür mirasının nasıl korunup, değerlendirilmekte olduğunu özetlemem gerekiyor.

Fakat en başta, bir hukukçu olmama rağmen, kültür mirasının korunmasında kültür bütünlüğü unsurunun hukuktan daha fazla önem gösterdiğini ve önceliği bulunduğunu belirtmeliyim.

Kültürün herşeysiyle egemen olduğu yerlerde, hukuk önlemleri olmadan da miras korunabilmekte ve yaşatılabilmekte, kültürün ikinci plana bırakılıp, teknik gelişmenin öne alındığı toplumlarda ise, sert hukuk önlemleri getirilse bile, bu yeterli bir koruma düzeni sağlayamamaktadır. Bunlardan birincisine İngiltere'yi, ikincisine Türkiye'yi örnek gösterebileceğimizi sanıyorum.

Hukuk metinleri, kültür ve sanat desteğine sahip olmadıkları zaman, ya getirdikleri hükümler ve önlemler, toplum desteğinden yoksun kalarak, fiilen uygulanamamakta ve kağıt üzerinde kalmakta ya da bir yandan ekonomik yetersizlikle, ama öbür yandan yine toplumla ilgisizliğin bir sonucu olarak, gerekli malî fantazi üretemediği için, birçok etkili koruma rejimini yine fiiliyatda kuramamaktadır.

* * *

Hukukun kültür mirası alanında oynayabileceği rolü ve getirebileceği çeşitli önlemleri, dört grupta toplamamız mümkündür.

1— Korumanın çerçevesi

Hukukun birinci planda yapabileceği iş, önce "miras"ın tanımlamasıdır. Yani, korunacak, esirgenecek ve bunların ötesinde, yaşatılıp sürdürülecek olan değerler nelerdir, bunların belli edilmesidir.

Bu madde içerisinde, ülkemizin durumuna bakıldığında, hem geçmişteki durumun, hem de yeni yapılmış olan kanunun parlak bir görüntü yansıtmadığı gözlemlenir.

Önce hayretle farkedilen birinci husus, Türkiye Cumhuriyeti'nin her konuda pek çok yeni kanun ürettiği halde, kültür konusunu uzun süre 1322 tarihli bir Osmanlı metni olan "Asar-ı Atîka Nizamnamesi" ile idare etmeye çalışmış olduğudur.

Kültürü konu alan Osmanlı metinleri ise, özellikle bu nizamnameden bir önceki, yabancı uzmanlar tarafından hazırlanmış, bir yandan sömürücü dış ülkeler lehine, özel amaçlara dayalı, ama öbür yandan bu fonksiyonunu en ilkel şekilde yerine getiren yetersiz önlemlerdi.

Bunların bir koruma rejimi kurmak ve onun çerçevesini çizmek şöyle dursun, bu mirası Türkiye aleyhine ve dış güçler lehine korumamak prensibine dayalı bulunduğu söylenebilir.

1322 nizamnamesi, bu tuzaklardan ayrılmış olmakla beraber, bir yandan bunun da hazırlanma odağı Arkeoloji Müzesi olduğu için, öbür yandan imparatorluğun son yıllarında kültür deyince akla sadece "Düvel-i Muazzama"nın arkeoloji sömürüsüne karşı "Devlet-i Aliyye"nin çıkarlarını ya da onurunu korumak ve pasif bir savunmasını yapmak geldiğinden, 1322 metni de kendisine temel olarak sırf arkeolojik değerleri seçmiş, bunun dışında, millî sanatın ve maddî parçalara dayanmayan kültür değerlerinin korunması gibi bir derdi olmamıştı.

Bunun bir sonucu olarak, Cumhuriyet döneminde uzun süre, mirasın çerçevesi çizilemeden kaldı, başka bir deyişle, çerçevenin sadece bir taraf çizgisi konulabildi.

1973 yılında ilk defa geniş bir şekilde yapılan 1710 sayılı kanun, bu konuda birtakım ölçüler getirmiş olmakla beraber, bunu da hukukçular değil, kültür-eğitim çevreleri kaleme almış olduğundan, temelde bir büyük yanlışlığa dayandığı, sadece hukuk uzmanları tarafından farkedildi: Arkeolojik parçalar ile, tarih dönemlerinin ürünü sanat eserlerinin arasında bir ayırım yapmayıp, hepsinin bir sepete konulması ve bunun bir sonucu olarak, kanunun koruma altına aldığı değerlerin hepsinin "devlet malı" sayılması.

Bu tutum, koruma çerçevesinin çizilmesi değil, uygulama imkansızlığı ve devletin ana hukuk yapısına ters düşen çözümüyle, koruma çerçevesinin yine çizilmemesi demek oluyordu. Çünkü Medenî Hukuk sistemimize göre (bu işlerde genel ve ana çerçeve odur), toprak altı buluntu eserleri, devletin ve toplumun malıdır. Bunun dışında, devletçe parası ödenip kamulaştırılmamış, öbür değerler, kimin mülkiyetinde iseler, onun malıdır. Kanunda sık sık bir eski eserin "bulunmasından" bahsedilmesi, bu durumdan kaynaklanıyor.

Ancak toprak altı eserler, arkeolojik parçalar, bulunur. Kendi tarihimize ait eşya ise, halı, vazo, tablo, her neyse, "bulunmaz". Gözümüzün önündedir. Kimde ise, onun malıdır.

Bu kadar basit bir ana kuralı, 1710 sayılı eski kanun gibi, yeni çıkan 23 Temmuz 83 tarih, 2863 sayılı kanunun da unutmuş görünmesi, umutsuzluk uyandıracak, talihsiz bir hukukî düzenlemeyi ifade etmektedir. Yeni kanunda da, 5. maddenin, kültür değerlerinin hepsini birden "devlet malı" saydığını okuyoruz. Böyle bir hüküm, devletin bütün öbür mevzuatına, mesela devlet mülkiyetine ait sayısız kanunlara, ceza kanununa, kamulaştırma mevzuatına ters düştükten başka, bizzat bu kanunun kendisindeki öbür maddelere de aykırılığa yol açtığından, bu kanun içinde bile çelişkiler ortaya çıkarmıştır. Nitekim ilerideki maddeler, kamulaştırılmamış malların, özel mülkiyette kalacağına dair hükümler taşıyor (m. 11/1, m. 24 a, m. 25 son f. gibi).

Yeni kanunun, 19. yüzyıl sonu itibariyle bir sınır çizdiği taşınmaz mallar yanında, taşınır kültür değerleri için böyle bir yüzyıl veya devir ölçüsü koymamasının, başka herhangi bir nitelik ve özellik kriteri de getirmemiş olmasının, taşınır (yani menkul) parçalar açısından tam bir belirsizlik içinde kalmasına yol açtığını görmekteyiz. Bunun da, sayısız miktarda ve çeşitte kültür değeri için, uygulamada tam bir kargaşaya, yer yer bürokrasinin tahakkümüne ve özel kişilerin haksızlıklara ve belki sağlıklarına malolabilecek adaletsizliklere yol açacağını şimdiden görmek, bir kehanet olmayıp, bir yandan hukukçuluğun gereğidir, öbür yandan daha önceki yıllarda yaşanmış olan bazı ızdırap veren örneklerin ortaya koyduğu tecrübeler ve derslerin bir sonucudur.

Yeni kanunda da, bir terminoloji birliği ve öbür mevzuatımızla paralel giden dil uyumunun olmaması da, objesini açıklıkla ortaya koyma açısından başka bir kusurdur. Kanundaki "taşınmaz" deyimi, anladığım kadarıyla, hem eski karşılığı olan gayrimenkul anlamına ama hem de, yapı ve bina anlamına kullanılmış. Bu yüzden daha en başta, 5. maddede, "taşınmaz mallarda (bilinen veya ileride çıkacak) taşınmaz varlıklar" gibi, tuhaf kaçan ifadeler yer almış. Bununla, bir arazide mevcut olan veya sonradan bulunacak yapı cinsi eserler amaçlanıyor. Ama, bunun böyle söylenmeyeceği, açıktır. Medenî hukukumuzda gayrimenkul, yani taşınmaz mal, arazidir, topraktır. Yapılar onun tamamlayıcı parçası olarak geçer. Bir devletin de, hukuk dili bir tanedir. Hem araziye, hem binaya "taşınmaz" denirse, ortaya çıkan anlatım, arap saçına döner.

Bütün bunların sonunda, Kültürü Koruma Kanunu'muzun daha en başta, ilk görevi olan koruma çerçevesini yine çizemediğini söylemenin acısını taşıyoruz.

2— Tescil ve ilân

Hukukun getirebileceği ikinci tedbir, genel çerçevesi çizilen kültür mirasının bu sınırları içerisinde kalacak tek tek değerlerin, bir yandan ilmî şekilde bir sicile geçirilmesini, diğer yandan bunun görevlilerin kayıtlarında uyur halde bırakılmayıp, herkesin bilgisine sunulabilmesi için uygun araçlarla ilan edilmesini öngörmesidir.

Birçok ülke, bu ilanı Resmî Gazete'de yayınlanacak listeler halinde de bırakmayıp, herkesin kitapçılardan edinebileceği, güzel basılmış, üzeri renkli gömlekli ciltli eserler haline getirmektedir. Bu kitaplarda, tescil edilen eserlerin ismiyle yetinilmeyerek, haklarında kısa bilgiler veren pasajlarda da konulmaktadır.

Yeni kanun, tescili öngörüyor. Fakat bu konuda, eski kanundan ve bugüne kadar kısmen bitirilmiş olan uygulamadan tamamiyle ve kökten ayrılan yeni bir prensip getirilmiştir.

7. madde, "yeteri kadar eser"in tescil edileceği hükmünü taşıyor. Bu, hem kaypak, hem tehlikeli bir ifadedir. Bir şehre karakterini veren tarihî bir görünümün sürdürülebilmesi için, ne kadar bina'nın tescil edilip, ne kadarının koruma dışı bırakılacağı, açıkta kalmıştır. Yeteri kadar deyimi, konuya bir zaaf getiriyor. Birçok durumda sanat yapılarının tümünün korunması gerekir. Ve önümüzdeki dünya örnekleri de bu yoldadır.

Şimdi, kültür mirasının önemli bir bölümünü yitirmiş olan, kendini teknik gelişmeye kaptırmış büyüme bölgelerinde, elde kalan eski değerlerin hepsini korumak, hiç değilse, belli bölge sınırları çizip, onun içindekileri korumak, gerekli ve hayatî değil midir? Frankfurt a/M gibi, böyle bir tutuma girmeyip şehrin neredeyse tümünü gökdelenlere feda eden örnekler de vardır dünyada. Ama ezici çoğunluk, bu doğrultuda değil. Modernleşme yolundaki sayısız kent, hiç değilse "eski şehir" bölgelerini koruma altına almışlardır. Bu bölüm ya kentin çekirdeğinde, yani ortasındadır ya da bir kenarında'dır. Ama o bölgenin tümü korunmuştur.

Bir de, teknik gelişmenin hiç girmediği, tümüyle eski kalmış kültür yerleşimleri olabilir. Belçika'da Brugg, İngiltere'de York kentleri böyledir. Bu şehirlerin, bütün alanı koruma kapsamı içine alınmış, eski bünye olduğu gibi dondurulup değerlendirilmiştir. Türkiye'de bile, Safranbolu, Kula, Göynük, Geyve, Sinop gibi kimi örnekler aynı "bâkir" bünyede kalmışlardır.

Bunların tümünü yaşatmak şansı varken, "yeteri kadar" genel ölçüsünü bunlara da uygulayıp, gerisini — hiç ekonomik zorlama da yokken— feda etmek, engin derecede yazık etmek olmaz mı?

Bu yerleşimlerin ekonomik gelişmesi kaygısı öne sürülecek olursa, kültür ve sanatın da, topluluklar için geçim ve gelişme kaynağı olabileceğinin örnekleri ile doludur, dünya...

Öte yandan kanunların, tescili ve ilanı öngörmesi başka bir şey, uygulamada buna uyulması, eski bir deyimle bu

"2863 sayılı kanunda da 1710 sayılı kanunda olduğu gibi, kültür değerlerinin hepsinin birden 'devlet malı' sayıldığı okunuyor. Böyle bir hüküm, devletin bütün öbür mevzuatına, ters düştükten başka, bizzat bu kanunun kendisindeki öbür maddelere de aykırılığa yolaçtığından, bu kanun içinde bile çelişkiler ortaya çıkarmıştır."

"hukukî lâzime"nin yerine getirilmesi ayrı bir şeydir. Daha doğrusu, hukukî gereklilik açısından, durumda pek değişiklik yoktur ama, hukuk uygulamaya yansımayabilir, hukukun dışındaki argümanlar yüzünden. Türkiye'deki durumun yine bu doğrultuda olduğunu gözlemlemenin üzüntüsünü taşıyoruz.

Tescil konusunda, ülkemizdeki uygulamanın iki büyük kusuru vardır:

1- Hemen hemen hiçbir şehrimizde tam bir tescil yapılamamış, bu konuda kanunun öngördüğü görevler yerine getirilmemiştir.

Korunacak parçanın adının daha baştan konmaması yüzünden, onarım ve inşaat işlerinin sık sık kargaşa görünümü aldığına, bürokrasinin usulsüzlüklerine yol açtığına ve sonunda kültür değerinin ortadan kalkması sonucuna vardığına çok sıkça rastlanır.

Uygulamada, bir yapının sahibinin yıkıma başladıktan sonra, imar mercilerinin duruma müdahale ettiği veya emrîvakiyle yapının asıl korunacak bölümleri, mesela cephe süsleri ortadan kaldırıldıktan sonra, durumun, Kültürü Koruma mercilerine yansıtıldığı, uzun süre durdurulan inşaatın da, birkaç yıl geçmesini izleyerek, devamına çaresiz izin çıktığı, çok görülmüştür.

Bütün bunlar, bir tescilin ve ilanın vaktinde ve gereğince yapılmamış olmasının, fiilî sonuçlarıdır.

2- Yapılmış olan tescillerin de, hiçbir ilmî veya teknik esasa dayanmadığı, yine esefle gözlemlenir. En büyük kültür kentimiz olan İstanbul'un sözüm ona tescili bitirilmiş bölümünün Resmî Gazete'de yayınlanmış olan listeleri incelenecek olursa, bunların karmakarışık bir sıradan ibaret olduğu farkedilir.

Tescil, ya topografya ya da dönem ve çağ kriterlerine göre yapılmak gerekirken, bu listeler, Dolmabahçe Sarayı'nın peşinden filan hanımın evini, onun altındaki satıra, falanca cami koymak gibi, tam bir perişanlığın içerisindedir.

Tescil konusunda kaydedebilecek başka bir husus, devlet yetkililerinin kendi sorumluluklarına giren bir görevi yerine getirmedikleri bir düzende, halkın böyle bir göreve davet edilmiş olmasındaki garabetdir.

Taşınmaz malların tesciline ait durumu, yukarıda özetledim.

Konuyla ilgili kişilerin bilebilecekleri gibi, devlet elindeki taşınır malların tescili de, bunların sayısı doğal olarak taşınmaz mallardan çok fazla olduğu için ve daha fazla çalışma, çaba ve özveri istediğinden, hemen hemen hiç yapılmamış durumdadır.

Birçok arkeoloji müzemizde, nümizmatik gibi, ayrıntının çok önem taşıdığı alanlarda, müze mevcudunun ilmî ve detaylı bir envarterinin yapılmamış olduğunu, sadece "şu kadar torba içinde, şu kadar adet para" kaydı ile yetinildiğini belirtmek, durumu ortaya koymaya kâfi gelecektir.

Öbür yandan, halkın elindeki —sınırı ve ölçüsü de çizilmemiş— her çeşit menkul eşyayı devlete bildirmeye davet edince, kimsenin henüz haberli bile olmadığı, bu yükümlülüğün yerine getirilmeye başlandığını farzetsek bile, bu kadar kağıdın hangi müzede nereye konulacağı sorusu açıktadır. Bunların saklanması sorunu kadar, tasnifi ve yıllar boyunca izlenmesi konularında da ortaya çıkacak sorunlar, büyük hukuk problemlerine gebedir.

3— Finans kaynakları

Kültür korumasında hukukun yapabileceği üçüncü bir iş, bunu fiilen sağlayacak olan çarenin, yani vücuda taze kanın nereden bulunabileceğine dair yollar göstermesidir.

Bu kaynaklar hukuken belli edilmekle beraber, devlet bu suyu yıllık bütçesiyle sağlayacağından, uygulamada sonucun hukuktan çok, ekonomik ve sosyal karakterli unsurlar tarafından tayin edileceğini, yani devreye felsefe ve maliye gibi etkenlerin gireceğini söyleyebiliriz.

Geçmişteki tatbikat, bütçeye konulması kanunlarla öngörülen ödeneklerin fiilen konulamadığını, çeşitli ihtiyaç konuları arasında tercihlerde teknik ve kültür arasında birçok kaydırmalara rastlandığını göstermiştir.

4— Cezalar ve yaptırımlar

Hukukun sonuncu bir rolü, öngörülen tedbirlere uyulmamasının sonuçlarına, para ve hapis cezaları, başka çeşitli yaptırımların uygulanmasını öngörmekle olabilir.

Yaptırımlar konusunda ilginç bir çözüm, değerli tabiat varlıklarını tekrar doğurmanın ve yenilemenin mümkün olduğu hallerde (ağaç dikme ve yetiştirilmesi gibi) bu yükümlülüğün, işin failine verilmesidir. Yeni kanunumuz bu önlemi getirmiş olmakla beraber, bu çözümün, yine hukuk kadar, onun dışındaki faktörlere de bağlı olduğu, mesela bunun ancak nüfus dengesi bozulmamış insan sayısı sınırlı ve sosyal kontrolü mümkün olduğu küçük yerleşimlerde olumlu sonuç verebileceği söylenebilir.

Para ve hapis cezalarına gelince, bunların yeni kanunumuzda sosyal gereğini aşan çaplara kavuşturulduğu kanısındayım.

Bu konuda sıralanabilecek birçok örneklerin arasında, elindeki pek çok eşyadan hangisini devlete bildirmek zorunda olduğunu bile tam bilmeyen özel kişiler için konulmuş olan hapis cezalarını, yine böyle sıradan bir eşyasını başka birine satmak isteyen kişilere yüklenen, onu önce devlete teklif etmek ve devletçe tek taraflı saptanacak bedel üstünden devlete satmak yükümlülüğünün, Türkiye'nin gerçekleri, kültürel ve sosyal yapısı karşısında, bir yandan çok fazla, öbür yandan ülke çapında uygulama şansı bulunmayan çözümler olduğu inancındayım.

Ceza konusunda varılmış olan ifratlara başka bir örnek, tarihî yapı sahiplerine yüklenmiş olan, görevlilere evlerini her zaman açma ve gezdirme zorunluluğu ve buna uyulmaması halinde konulmuş olan bir yıla kadar hapis cezası olayıdır. Bu hususta herhangi bir zaman ölçüsü, binayı gezme gerekçesi gibi kriterler konmamış olduğundan, suç ve ceza tanımlamasının ve dengesinin ve dünyadaki çözümlerinin dışına çok taşılmış, bu gibi örneklerle karşılaşmış bulunuyoruz.

Sağlıklı ve gerçekçi bir koruma rejimi, kesin ve kültür açısından zorunlu fiillere, yeterli ceza karşılıkları koymak hüneri ile sağlanabilir.

Kültür mirasımızı, Türkiye'de, en başta açıklamaya çalıştığım gibi, biraz ekonomik, ama ondan daha çok kültürel ve toplumsal sebeplerle koruyamadığımız bir çağda, hukuk yollarını zorlayarak, durumu büsbütün çıkmaza sokmamak ve tepkiler yoluyla, arzulanan hedeflerden uzağa düşme gibi bir sonuçla karşılaşmamak gereğini bir kez daha vurguluyorum. □

Truman Capote'den üç portre

Ağustos sonunda ölen *Truman Capote*, hem Güney'i, hem New York'u yazan, hem hikaye, hem belge-roman, hem senaryo, hem gazete yazısı hem de röportaj deneyen, bazen bol güneşli bir Faulkner bazen gerçek üstücü- masalsı bir *Thomas Wolfe* gibi yazan parlak, uçucu ve çok zeki bir yazı ustasıydı; onun bu çeşitlilik eğiliminin en etkileyici örneklerinden bir iolan *Let Dogs Bark* (İt Ürür,...) adlı röportajlar ve izlenimler derlemesinde *Marlon Brando*'dan *Colette*'e kadar birçok ünlünün portreleri yer almaktadır. Aşağıdaki *Mea West, Greta Garbo* ve *Louis Armstrong* bölümleri *Capote*'nin kitaplarındaki kent ve Güney dünyasının tadını başarıyla vermektedir.

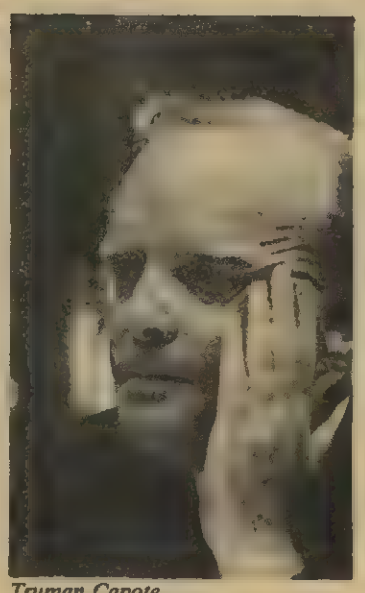

Truman Capote

GRETA GARBO

Geçen hafta iki kere *Garbo*'ya rasladım; birincisinde tiyatroda yanımdaki koltukta oturuyordu, ikincisinde de Üçüncü Cadde'deki bir antikacıdaydı. Oniki yaşımda başımdan türlü türlü hastalıklar geçmiş, uzun bir süre yataktan çıkamamıştım. Yatakta bir oyun yazarak oyalanmıştım; bu oyunda dünyanın en güzel kadını başrolde olacaktı, oyununa iliştirdiğim mektupta da yazdığım gibi, *Miss Garbo*'ydu bu kadın. Fakat ne oyundan ses seda çıktı ne de mektubuma cevap alabildim, bu yüzden de ona için için kinlendim sanki. Geçen gece kalbim deli gibi çarparak yan koltukta oturan kadını tanıdığımda bütün kinim bir anda yokoldu. Kendisinin bu kadar ufak tefek, yüzünün bu kadar renkli olmasına şaşırmadım değil; *Lois MacIver*'ın dediği gibi, o güzel yüz çizgilerine bir de renk eklemek kimsenin aklından geçmez.

Biri, *"Gerçekten kafası işliyor mu acaba?"* diye sormuştu. Ne budalaca bir soru. Kafasının işleyip işlemediğinden kime ne? Öyle bir yüzün varolması yeter. *Garbo*'nun bu yüze sahip olmaktan dolayı trajik bir sorumluluk duyduğu, bunun altında ezildiği de kesin. Yalnız kalmak istemesi laf olsun diye değil; tabiî yalnız kalmak isteyecek. Yalnızlığını hissetmediği tek an yalnız kaldığı andır herhalde; onunki gibi bir kader yolunda tek başınıza yürüyorsanız, her zaman belli bir hüznü de beraberinizde taşıyorsunuz demektir. Uluorta yas tutulmaz.

Dün, antikacıda, her şeye yoğun bir ilgiyle bakarak ama aslında hiçbir şey satın almayı düşünmeden gezindi durdu. Aklımdan çılgınca bir fikir geçti bir an; onunla konuşmak sırf sesini duymak için hani... Allahtan çabuk atlattım bu çılgınlığı, o da biraz sonra çıktı gitti zaten. Pencereden, alacakaranlığın mavi bir ışığa boğduğu sokağı aceleyle, kendine özgü o sallapati yürüyüşüyle geçişini seyrettim. Köşede bir an duraladı, hangi yöne gideceğinden emin değildi sanki. Trafik lambaları durmadı ama ve birden gözleri kör edecek kadar çiğ bir ışık, bembeyaz bir duvar halinde indi caddeye; rüzgar paltosunu uçururken *Garbo* tek başına, hâlâ dünyanın en güzel kadını olan Garbo, simge Garbo, dosdoğru o duvara yürüdü.

MAE WEST

Evvel zaman içinde geniş tanıdık çevresi olan bir delikanlı alışılmamış bir çay partisi vermeye kalkıştı. O sıralarda Manhattan'daki bir gece kulübünde sahneye çıkan *Miss Mae West*'in şerefine verilecekti bu parti. Ev sahibelik görevini üstlenmesi *Dame Edith Sitwell*'den rica edildi. Çılgın olaylara düşkünlüğü ile bilinen *Dame Edith* bu ricayı kabul etti. Bu kadar farklı çevrelerde seçkinleşmiş iki hanımın aynı partide buluşacağını duyan New York'un kalburüstü takımı, davet edilebilmek için yalvar yakar oldular.

Delikanlı, daha partiden günlerce önce herkes tarafından, *"Hayatım, sezonun en çılgın olayı bu parti olacak!"* sözleriyle kutlandı.

Gelin görün ki —her şey ters gitti. *Dame Edith* barenjit olduğunu öne sürerek, telefonla gelmeyeceğini bildirdi. Saat altıda, parti çoktan yarıyı geçtiğinde, *Miss West*'in de geleceği kuşkuluydu artık. Mırıldanmaya başlayan konuklar *"eşek şakası"* lafları ediyorlardı; saat yedide parti sahibi delikanlı odasına çekildi. On dakika sonra şeref konuğu gelince kalan konuklar beklemekle akıllılık ettiklerini anladılar. Etmişlerdi etmesine de, bir tuhaflık vardı

gene de. Tanıdık *Mae West* aksesuarları, platin rengi peruk, ok kirpikli badem gözler, bembeyaz pudralanmış yüz, bir zamanlar her mahpusun rüyası olan kum saati biçimli o müthiş vücut —hiçbiri eksik değildi; eksik olan bir tek *Miss West*'in kendisiydi.

Gerçek *Mae* olamazdı bu kadın. Tam bir *"Miss West"*'ti aslında; rahatsız, utangaç, dokunsan kırılıverecek bir kadın, hangi kategoriye sokacağınızı bilemediğiniz bir bakire. Sanki kapının önünde uzun uzun dönüp dolaşmış, bir türlü zili çalmaya cesaret edememişti de ondan gecikmişti. Dudaklarının çevresinde uçuşan titrek gülümsemesine, boğuk bir sesle acele acele *"nassınız"* diye fısıldayışına sonra da her türlü sohbet olasılığını reddedercesine geri çekilişine bakarken, sahnedeki *Mae West*'in gösterişi, o ürkütücü ve kusursuz kimlik daha da bir çarpıyordu insanı. Yarattığı matrak tipin zırhından soyunduğu, cinsiyeti belirsiz bir cinsellik abidesi olmaktan çıktığı zaman korunmasızdı; uzun kirpikleri ters dönmüş bir böceğin duyargaları gibi kırpırdaşıyorlardı şimdi.

Gerçek *Mae* yalnızca bir tek defa yüzeye çıktı. Heyecanlı bir genç kız yarattı gecenin olayını. Ünlü oyuncuya yanaşarak, *"Geçen hafta Diamond Lil'i gördüm. Harika bir film"* dedi.

"Öyle mi canım? Nerede gördün?"

"Müzede. Modern Sanatlar Müzesi'nde."

Bu cevap hiç hoşuna gitmedi *Miss West*'in. Perdede ve sahnede kendine özgü kıldığı o boğuk, tuhaf vurgulu sesiyle sordu: *"Ne demek istiyorsun sen hayatım? Müze de ne demekmiş?"*

LOUIS ARMSTRONG

"Satchmo" çoktan unutmuştur ya, kendisi bendenizin ilk dostlarından biridir. Onunla, dört yaşındayken tanışmıştım, 1928 sıralarında yani; New Orleans ile St. Louis arasında gidip gelen buharlı gemilerden birinde çalan tostoparlak, handiyse rezilcesine mutlu, çikolata renkli bir Buda'cıktı o yıllarda. Sebebini sormayın, bu eğlence gemilerine sık sık binerdim bir aralar. Benim için, *Armstrong*'un trompetinin tatlı öfkesi, onun çaldığı müzikle dinleyicisine el edişindeki kurbağa zıplamasını andıran o coşku, *Proust*'un *"madeleine"* bisküvisinden bir parça gibidir; onu hatırlayınca, Missisippi'de ay yeniden doğar, ırmak kıyısındaki kasabaların çamurluk ışıkları, ırmak üzerinde çalınan düdüklerin bir timsah esnemesini andıran sesleri döner gelir. Melez ırmağının ayaklarımın altından gürül gürül aktığını hisseder, o sırıtkan Buda'nın haykıra haykıra *"Sunny Side of the Street"* şarkısını söylerken ayağıyla tap, tap tempo tutuşunu hatırlarım. Bu arada. balavına çıkmış

çiftler, kaçak içkiden başları dönmüş bir halde, terden yüzlerindeki talk pudralarını akıta akıta geminin bardan bozma balo salonunda hem danseder hem de koklaşırlar. "Satchmo" bana ne kadar iyi davranmıştı, yeteneğin var, sahneye çıkmalısın demişti; bir bambu baston bir yeşil kurdelalı hasır gemici şapkası vermişti. Her gece sahneden: *"Bayanlar baylar, karşınızda Amerikanın cici çocuklarından biri, bize küçük bir dans yapacak"* diye beni takdim ederdi. Step dansı yapar sonra yolcular arasında gezinir şapkama atılan paraları toplardım. Bu bütün bir yaz sürdü, cebim para gördü, şımardım; ama Ekim'de ırmakta gene koca koca dalgalar belirdi, ay soldu, müşteriler azaldı, gemi gezintileri sona erdi, benim sahne hayatıda da böylece sona erdi. Altı yıl sonra, okuduğum yatılı okuldan kaçmak istediğim sırada, artık üne kavuşmuş bulunan eski dostuma mektup yazdım. New York'a gelsem bana Cotton Club'da ya da başka bir yerde iş bulamaz mıydı? Mektubuma cevap gelmedi, belki de eline geçmemiştir, olsun, ona olan sevgim azalmadı, azalmayacak. □

Çev: F. ÖZGÜVEN

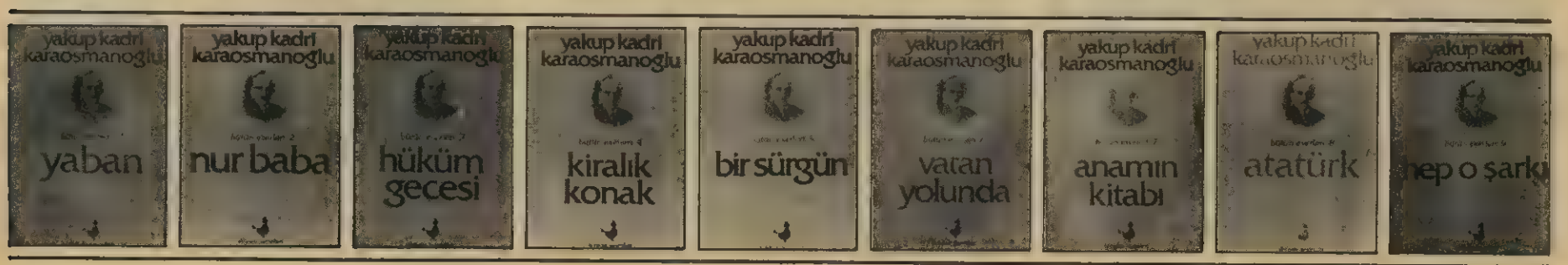

Gisella Kraft: Öyle iddialı bazı çevirmenleriniz var ki...

Sevda
şiirin koynunda
kış uykusuna yatan
bir kirpidir

"Aus dem Mauer-Diwan" (Sur Divanı'ndan), Gisela Kraft

Yukarıdaki satırların yazarı olan *Gisela Kraft*, 1936 Berlin doğumlu bir yazar ve çevirmen. 17-25 Ağustos tarihleri arasında İstanbul'u ziyaret edecek olan sanatçı, uzun yıllar boyunca oyunculuk ve Eurythmie (ses, söz ve hareketin birleşmesinden oluşan bir dans türü, ç.n.) üzerine çalıştıktan sonra, Berlin'de İslami İlimler Fakültesi'nde okumuş ve *Fazıl Hüsnü Dağlarca* üzerine yazdığı tezle de doktorasını vermiş. *Fazıl Hüsnü, Yunus Emre, Pir Sultan Abdal, Nazım, Vasıf Öngören* ve *Bekir Yıldız*'dan yaptığı çevirilerle Almanya'da Türkiye edebiyatının tanınması konusunda önemli hizmetlerde bulunan *Gisela Kraft*, aynı zamanda, 15 yaşından bu yana yazmayı sürdüren, çeşitli şiir ve düzyazı kitapları yayınlanmış bir yazar...

* * *

"Gisela, istersen önce Türkçeyi nasıl öğrendin, Türkçeye, Türkiye edebiyatına bu ilgi nereden doğdu, ondan başlayalım..."

— Önceleri, uzunca bir süre eurythmie yaptım, Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde grubumuzla birlikte turneler düzenledik. Daha sonra 1971'de ilk kez Türkçeyi duydum, çok hoşuma gitti, bu dili ve kültürü öğrenmek istedim. Aslında ilk başta Türkçeyi bir nevi yan uğraş olarak öğrenmek istiyordum. Ama ne gariptir ki, bugün bile Batı Berlin'de bir Türkoloji bölümü yoktur ve bu dili, kültürü öğrenebilmek için İslami Bilimler Fakültesi'ne kaydolup, Arapça ve Farsça ile birlikte okumak zorunludur. Ben de bu bölüme girdim.

"Aslında 150.000 T.C. vatandaşının yaşadığı, önemli bir kısmının da belki de tümüyle kalacakları bir şehir için garip, değil mi?"

— Oo, hem de nasıl... İnanılmaz bir anakronizmdir bu...

"Hatta bundan da öte, bir vurdumduymazlık değil mi bu?"

— Tabii... Ve bu yalnız burada değil, başka birçok alanda da var olan bir tutum... Örneğin yayıncılık alanında... Geçenlerde bir arkadaşım, Almanya'nın önemli yayınevlerinden birine, bir Türkiyeli yazarın kitabını çevirip sunduğunda, aynen şu karşılığı aldı: *"Efendim, bu kitabı Türkiye edebiyatından yazarları basan bir, iki ufak yayınevi vardır, onlara götürmenizi tavsiye ederiz."*

"Sence ne yatıyor bunun arkasında?"

— Her şeyden önce şunu görmeliyiz ki, bu tavrın arkasında koca bir sömürgecilik olgusu yatıyor. Örneğin bir Paris'te, Londra'da durum böyle değil. Oryantal kültür orada daha yaygın, sömürgeci geçmişlerinden dolayı...

"Eh, Almanya'nın da bu konuda pek "tecrübesiz" olduğunu söyleyemeyiz değil mi?"

—Eh! öyle olsa da, Almanya, bir Fransa'nın Ortadoğu'da, Lübnan'da yaptığı gibi, İngiltere'nin Mısır'da gerçekleştirdiği gibi, sömürgelere sahip olmadı. Şunun şurasında, yapıp yapabildiği Çin'e 19. yy.da birayı ihraç etmekten ibaret kaldı!.. Şaka bir yana, unutulmaması gereken bir şey de, Almanlarda şiddetle var olan Avrupa-Merkezci, hatta Cermen-Merkezci yapı. Almanya kendi çevresinde dönüp durmaktan, *"kendi söyler, kendi dinler"* tavrından bir türlü kopamıyor. Bunun da altında, kendi yaptıklarının pek önemli şeyler olduğuna dair bir inanç yatsa gerek...

"Peki, buradan hemen senin kendi eserlerine geçelim istersen. "Yaban Domuzu" isimli düzyazıları içeren kitabın olsun, "Sur Divanı'ndan" isimli şiir kitabın olsun yalnızca örneğin bir Brecht'in o keskin, acımasız, alaycı dilini değil "oryantal" dünyanın da süslemelerini, atasözlerine özgü o "az sözle çok şey söyleme" yönlerini de içeriyor. Bu etkilenmeler nereden geliyor?"

— Aslında gerçekten bilmiyorum. Ben yalnızca kendim ne hissediyorsam onu yazıya geçirmeye çalışıyorum... Yapmak istediğim, karmaşık birtakım olguları gündelik, *"elle tutulabilir"* bir dille ve kesin, açık, bulanık olmayan bir ifadeyle yazıya dökebilmek. Örneğin, önümüzdeki sonbaharda yayınlanacak olan *"Çöp-Nâme"* isimli satirik eserimde çok daha açık bir şekilde oryantal anlatı tarzını kullanıyorum. Eh, bu arada açıkça söylemeliyim ki bunu da, hümanist birtakım nedenlerden dolayı, *"burada bu kadar çok yabancı yaşıyor, öyleyse onlara uyalım"* mantığıyla falan yapmıyorum. Alman dilindeki şu pek dar olan şiir dilimini genişletebilmek için bu yola başvuruyorum...

"Peki, bu bağlamda başka Türkiyeli yazarlardan etkilendin mi?"

— Evet, özellikle Nazım ve Dağlarca'dan etkilendiğimi sanıyorum. Nazım'ın o basit gibi görünen, büyük dili beni çok etkiler. Hep o olaylar, resimler şeklinde *"ete, kemiğe büründürdüğü"* dünya görüşü... Ve Dağlarca'da da, çok hoşuma giden yön, ondaki düşüncelerin bir eşya kadar somut olması, eşyaların da bir canlı imişcesine kişilik kazanabilmeleri... Bu arada *Yunus Emre*'yi, *Ahmed Arif*'i ve *Necatigil*'in bazı şiirlerini de çok sevdiğimi belirtmek isterim...

"Şiirlerin yanında, Türkiye'den eline geçen düzyazı örnekleri hakkında ne düşünüyorsun?"

— Türkiye'de roman konusunda şu andaki gelişmelerin çok ilginç olduğunu düşünüyorum. Örneğin *Bekir Yıldız, Adalet Ağaoğlu,* o büyük diliyle *Yaşar Kemal*. Hepsi benim için çok ilginç... Ama eskilerden de bir *Sait Faik*, hiç aklımdan çıkmayan bir isimdir.

"Peki, genel olarak, 20. yy.daki Türkiye edebiyatına ne dersin?"

— Şiirde, 20. yy.ın ilk yarısında başarılan işler bence çok büyüktü. *Nazım* olağanüstü büyük, yeni yollar açtı şiirde. Sonra halk şiirinin *"yeniden keşfedilmesi"*, *"Hececiler"* hareketi, *Orhan Veli* ve *"Garip"*'ler hareketi, sonra hiçbir okula sokulmayacak olan bir *Dağlarca* olgusu. Ancak tüm bunlar bir ateş fırtınası şeklinde oldu, bitti. Şimdi yeni bir ses, beni heyecanlandıracak büyük bir soluk bekliyorum... Ah, bu arada eklemek istediğim bir şey, neden gayet iyi kadın romancılar var da, kadın şair olarak, kendisini gayet sevdiğim *Gülten Akın*'dan başka bir kadın şair çıkmıyor?

"Türkiye'den istersen yeniden Almanya'ya dönelim ve buradaki, Türkiye'den gelen yazarların da etkisiyle oluşan edebiyata bir göz atalım."

— Şu anda, nitelikli ve niteliksiz eserlerin, büyük bir seçim yapılmadan, yanyana yayınlandıklarını sanıyorum. Ancak süreç içinde, nitelikli olan yapıtlar öne çıkacaktır, herhalde. Ama, daha önce de konuştuğumuz gibi, Almanlar bu edebiyatı pek fazla önemsemedikleri için aslında eleştirel bir tavır takınmıyorlar ve *"eh, canım işte Türklerden biri yine bir şeyler yazmış"* tavrıyla, olayı geçiştiriyorlar. Oysa aslında, bu olaya gerçekten önem verseler, cesur bir şekilde ortaya çıkıp *"yahu, aslında bu edebiyat iyi bir edebiyattır ama şu kişi veya şu kitap kötü olmuş"* diyebilirler, diyebilmeliler. *İyi* edebiyat ancak böyle teşvik edilebilir...

"Peki, ikinci nesilden edebiyatçılar sence ne yöne doğru gidecektir?"

— İkinci nesil, gittikçe, kendine özgü bir dil yaratma çabası içine girecektir ve ileride de yalnızca Almanca yazan, Türkiye kökenli yazarların oluşturduğu bir edebiyat oluşacaktır. Bunun ilk işaretleri şimdiden görülebiliyor. Ama önemli olan tabii, Almanca yazsın, Türkçe yazsın, iyi bir şeyler yazabilmektir.

"Bu bağlamda, şimdiye dek yazılmış olanlara ne diyorsun?"

— Acı da olsa söylemeliyim ki, şimdiye dek beni çok fazla heyecanlandıran bir esere henüz rastlayamadım. Örneğin, Türkiye'de iken yazdığı, *"uzmanı"* olduğu bir alanda yazdığı kitaplarını çok beğendiğim bir *Fakir Baykurt*, burada aslında kendi seviyesinin altında eserler veriyor. Ancak bu da geçici bir olgu, herhalde. Kendisine yabancı bir ülkeye gelmiş, oranın havasını yakalamaya çalışıyor. Bu, doğal ki, gayet iyi bildiği o önceki ortama ait kitapları kadar başarılı olamaz... Ayrı bir örnek ise *Mahmut Makal*'dır. Kendisi artık hiçbir şey yazmıyor. Bu da namuslu bir tavır. Söyleyeceği bir şey yoksa artık susmak... Oysa birçok başka yazarlar var ki, söyleyecekleri hiçbir şey kalmamasına rağmen, habire yazıp duruyorlar...

"Çeviri konusuna gelirsek... Türkçeden Almancaya çeviri yaparken karşılaştığın en büyük zorluk nedir?"

— Aslında o konuda karşılaştığım en büyük zorluk, edebiyat dışı bir zorluk: Kıskançlık...

"Nasıl yani, kadın olduğun için falan mı demek istiyorsun?"

— Yok, yok, hani aslında bazen düşünmüyor da değilim, acaba erkek olsaydım da bütün bu zorluklar başıma gelir miydi diye, ancak esas zorluk birtakım Türkiyeli yazarların kıskançlığı... Öyle iddialı bazı çevirmenleriniz var ki burada, birkaç yıl kalıp Almancayı öğrendikten sonra, kendilerinin bir Almandan daha da iyi çeviri yapabileceği konusunda garip bir inanca kapılıyorlar. Korkunç bir çeviri yapıyorlar, böyle kaskatı, kupkuru bir dille ve ondan sonra da benim yaptığım bir çeviriyi küçük görebiliyorlar, bir iki yanlıştan dolayı. Ondan sonra kalkıp kendileri de aynı yanlışı yapıyorlar!...

"Bu tip zorluklar yalnızca yazar veya çevirmenlerle mi çıkıyor, yayınevleriyle aran nasıl?"

— Hepsiyle değilse de, Türkçe çeviri kitaplar basan bir yayınevi yle de epey acı deneylerim oldu. *Şeyh Bedreddin Destanı* çevirim, bir kataloğun ikinci baskısından çıkartıldı, bu yayınevi tarafından ve yerine, bir Türkiye vatandaşının yaptığı Almanca çeviri konuldu... Ancak işin ilginç yanı şuydu: O kişinin yaptığı ve katalogun ikinci baskısında yayınlanan onun *Şeyh Bedreddin* çevirisinde, benim çevirimde olan çok bariz bir hata -ki bu hatayı çok sonraları gözden geçirdiğimde farkettim- aynen duruyordu!.. Artık, lise dönemlerinden kalma kopyacılık mı desek, neyse, orası da okuyanın takdirine kalsın...

"Peki, Türkçenin kendisiyle aran nasıl?"

— Doğrusunu istersen, bazen Türkçenin o uzun ve karmaşık, çetrefil yapılı cümlelerini çözmenin, bu tip çevirmenlerle falan uğraşmaktan kat be kat daha kolay bir iş olduğunu düşünüyorum. □

TAYFUN ERDEM

Juan Goytisolo'dan

İstanbul

Juan Goytisolo çağdaş İspanyol edebiyatının en önemli adlarından biridir. Barselona'da doğan Goytisolo *iç savaşta annesini yitirdi. Sonra,* Franko*'ya muhalefeti nedeniyle uzun yıllar sürgünde yaşadı. Birçok dile çevrilmiş romanlarında ve denemelerinde* Franko *İspanyası'na duyduğu öfkeyi, içinde yaşadığımız dünyanın karmaşıklığıyla kendine ulusal kimlik arayan bireyin çelişkisini dile getiren* Goytisolo*'yu iki yıl önce Paris'te tanıdım. Türkiye'ye birkaç kez gittiğini öğrenince uzun süre İstanbul'dan sözettik. "*Yurtsuz Juan*" romanında İstanbul'u anlatan çok ilginç bir bölüm okumuştum. Kendisine bu bölümü Türkiye'de yayımlamak istediğimi söyleyince, İstanbul kentiyle ilgili bir başka yazı verdi bana. Fransızca çevirisi "*Les Temps Modernes*" dergisinin Türkiye özel sayısında tümüyle yayımlanan bu yazıdan seçtiğim bazı bölümleri aşağıda okuyacaksınız. Ömrü sürgünde geçmiş, bugün de İspanya'dan çok Fas'ta ve Fransa'da yaşayan bir Batılı yazarın Türkiye'ye bakışı ilgi çekecektir umarım.* Goytisolo *bir yabancı gözüyle Türk toplumuna bakarken, genellikle Batılı yazarların düştükleri yanlışa düşmüyor çünkü. Egzotik bir ülke gibi görmüyor yurdumuzu, günlük yaşamın küçük ayrıntılarında toplumsal gerçeklerimizi —alaycı bir üslûpla da olsa— yakalamayı, bu gerçeklerin bize özgü niteliklerini ustaca sergilemeyi başarıyor.* N.G.

1

Bundan on bir yıl önce İstanbul'a ilk gelişimde dikkatimi çeken, giderek beni baştan çıkaran, kentin hayvansal enerjisi olmuştu. Her şeyi yiyip yutan, taşkın ve vahşi bir canlılık kente ayak basan yabancıyı sarıveriyordu hemen. Alınyazısının akıl sır ermez kararlarına göre devinen karıncalarla dolu bir karınca yuvasını andırıyordu İstanbul. Benzer bir duyguyu Üçüncü Dünya'yı çağrıştıran bir başka büyük kentte, New York'ta da yaşadığımı anımsıyorum. Bulaşıcı bir hastalık gibi yayılıp kentin beyaz rengini solduran siyahlarla Portorikoluların melez New York'undan, gettoların piçleştirdiği kentten söz ediyorum elbet.

İslam dünyasında karınca yuvası kentler çoktur. Ama Fes'de, Marakeş'de, hatta Kahire'de, trafik düzeninin kaba yırtıcılığını yumuşatan ince bir uyuşukluk vardır ne de olsa. İstanbul'daysa, New York'un bazı mahallelerindeki gibi, kent kendi denkleminin mantığını hiçbir kısıtlamaya başvurmaksızın yine kendisi geliştirir. Otobüsler, yayalar, taksi ve otomobiller olmadık güzergâhlar bulurlar, türlü engellerin arasından kendilerine yol açıp kuralları bilinmeyen, şifreli bir oyun gereğince devinip dururlar.

Her gün Marmara'dan, Boğaz ya da Üsküdar'dan iskelelere çıkan on binlerce insan otobüslere saldırıp kalabalık rıhtımları istila eder, kentin iki yakasını bağlayan çekme köprünün üzerinde taban teperler. Aceleci ve kararlı bir yaya ordusunu oluşturan bu kalabalık korkunç bir sandviç ve kaynamış mısır tüketicisidir aynı zamanda. İş çıkışlarında metro koridorlarındaki gibi itişip kakışarak dilerine bir yol açmaya çabalarlar. Kalabalığa sırtını dönüp köprünün çelik korkuluklarına dayanan balıkçılar ve meraklı işsizler dikkatlerini oltanın ucunda toplamış, sıra sıra dizilmişlerdir. Eşzamanlı manevralarla kıyıya yanaşan vapurlar sürekli düdük çalarken yoğun, siyah bir duman çıkar bacalarından ve Topkapı Sarayı ile Ayasofya'nın görkemine kayıtsız bir yolcu kalabalığı iskelelere boşalır.

2

New York gibi İstanbul'da da yaşam savaşı güpegündüz ve sakin bir hoyratlıkla sürüp gider. Şim-

"Türkler, bilinenin tersine, kadere boyun eğecekleri yerde direnirler ona. Evrenselliği herkesçe kabul edilen 'güçlü olan haklıdır' yasası ereğince duygularını dışa vurmazlar. Hata ve zayıflığa yer olmayan düşman bir dünyada yaşamak, rekabete uymak zorundadırlar çünkü."

dilik hiçbir çıkış yolu gözükmeyen genel krizin saldırılarına karşı ayakta durabilmek ve ekmeğini taştan çıkarmak zorunluluğu en küçük bir hareket ya da davranışa ilk bakışta aşırı gibi görülen dirimsel bir gerilim, bir çeşit ani kararlılık niteliği kazandırır. Türkler, bilinenin tersine, kadere boyun eğecekleri yerde direnirler ona. Evrenselliği herkesce kabul edilen *"güçlü olan haklıdır"* yasası gereğince duygularını dışa vurmazlar. Hata ve zayıflığa yer olmayan düşman bir dünyada yaşamak, rekabete uymak zorundadırlar çünkü. Böyle bir ortamda sevimlilik, yumuşaklık, nezaket kuralları lüks sayıldığından bunlardan kolaylıkla vazgeçerler. Bir yabancı, onların arasında görmezden gelindiği, giderek saydamlaştığı duygusuna kapılır. Bakışlar kendi gövdesini geçip ardındaki bir noktaya yöneliyordur sanki. Bu durumun sayısız yararları da vardır. İstanbul'da dolaşan yabancı, çevresinde olan biteni nesnellikle saptayan bir kameraya dönüşür böylece ve kendi dışındaki o müthiş dünyanın çok biçimli devinimini çekmeye koyulur: işportacıların tükenmez zenginlikteki sergileri, ezici yüklerinin altında iki büklüm hamallar, gelen geçene kaşla göz arasında bir Marlboro paketi uzatan sigara kaçakçıları. Her geçen gün işsizlikle birlikte Amerikan sigaralarının fiyatı da arttığından tek sigara çekilişleri düzenleyen açıkgözler. Ve kaçakçıları göz ucuyla izleyen süngü takmış askerler.

3

Her ne kadar, adı cilveli ışıklarla yazılmış *"Foli Berjer"*'in keyfini çıkaramadıysam da, bir gece, kaldığım otelin yanındaki Sirkeci İstasyonu'na bitişik yere girmeye karar verdim. Her halde sağırlar ve eğlence budalaları için dışarıya konmuş bir hoparlör, gecenin geç saatlerine kadar bütün mahalleye akşamki müzik programını haykırıyordu. Kediler meclisinin toplandığı çöp tenekeleriyle dolu sokakta yürüyüp köşeyi dönmeme rağmen şarkılar peşimi bırakmıyordu. Pavyonun tam karşısındaki o iğrenç Toros Palas otelinde kalmadığıma şükredip, bitmez tükenmez bir gösteriniz müzikal havalarından kurtulduğuma seviniyordum. Pavyonun girişinde Beyoğlu pavyonlarındaki gibi kırmızı-yeşil ışıklı şu yazı okunuyordu:

Yeni Saz Sol
Variete-Atraksyon

İçeri girdiğimde ne perdesi ne de dekoru olmayan küçük bir sahne gözüme çarptı. Sarhoş ya da köylü kılıklı bir müşteriyi gözüne kestirip kendilerine içki ısmarlatmak için pusuda bekleyen kırkına merdiven dayamış dört beş kadının dışında, kırk kadar masanın çevresindekilerin tümü erkekti. Garsonlar masalara rakı ve bira getiriyor, meze servisi yapıyorlardı.

Programda birkaç delikanlıyla cepken ve şalvar giyinmiş bir kızdan oluşan folklor ekibi vardı. *Franko*'nun *Karmençita*'sını andıran şarkıcı kız oksijenle açılmış uzun saçlarıyla oldukça *sexy* sayılırdı. Kızın yanı sıra Spitz-Şerif kılıklı, kruvaze ceket giymiş yakışıklı bir erkekle mikrofonu beşikte çocuk sallar gibi sallarken arada bir zoraki, neredeyse anlamsız bir boşalmayı gerçekleştirmek üzere ağzına yaklaştırır gibi yapan bir cüceyi de dinledik.

Aslında en ilginç gösteri müşterilerin haliydi. Neşeli bir topluluk el çırparak cüce şarkıcıyı cesaretlendiriyor, şişgöbek bir adam sahnenin önüne yürüyüp gövdesinden beklenmedik bir hafiflikle dansetmeye başlıyor, sonra da kadın şarkıcının donuna bir avuç kağıt para sıkıştırıyordu. Topal ve sarhoş bir delikanlı yan masadaki müşterileri binbir dereden su getirip kendi masasına davet etmeyi başarıyor, bardaklarına bolca rakı doldurduktan sonra davetlileri öpücük yağmuruna tutuyordu. Yorgun gözlerinin altı sarkmış, kara kasketli iki adam, bir yandan kaytan bıyıklarını burup kadın şarkıcının erotik kıvranmalarını soğukkanlılıkla seyrederlerken bir yandan da uyum içinde tespih çekmeye devam ediyorlardı.

Birden müşterilerle şarkıcılar birbirlerine karıştılar. Daha doğrusu yıvışık sesli bastıbacak şarkıcıyla ihtiyatsız hayranları yekvücut oldular. Şarkıcı, solo eşliğinde iyice çığrından çıkan aşk nağmelerini yarıda kesmeden sahneden inip elinde mikrofonla masaların arasında dolaşmaya, inleyip öpücükler dağıtmaya, hödük kılıklı bir herifin karşısında durup işveyle göz kırpmaya başladı. Herifse bunca ilgi karşısında ne yapacağını bilmez bir durumda kendisine yöneltilen lirizm sağanağından şaşkına döndü. Ama şarkıcı tutkulu iç çekmelerine, mikrofonu dudaklarına biraz daha yaklaştırıp elini omuzlarında gezdirmeye başlayınca, hödük kendisini şarkıcının sırnaşıklığından kurtarmak için önce bir sigara yaktı, öpücüğe engel olamayınca da birden kalkarak işemek bahanesiyle helaya sıvıştı. Hiç oralı olmayan bastıbacak şarkıcı bu kez pavyondaki tek yabancıya, yani bana yöneldi ve gürüldeyen romansını bana ithaf etmek üzereyken, o yıvışık sesiyle kucağımda aşk nağmeleri böğüreceğini düşünerek dehşete düşmüş olmalıydım ki, yerimden kalkıp hesabı ödeyerek kendimi pavyondan dışarı dar attım.

4

İşte Pentax marka fotoğraf makinemle çekemediğim birkaç görüntü:

Sergi ve küçük dükkanların istila ettiği kaldırımda sütyen dolu bir işporta arabası. Satıcı tekdüze bir sesle iskonto yaptığını söylüyor. Asık suratlı, ciddi mi ciddi, *Şarlo*'nun sessiz filmlerinden çıkıp gelmişler gibi iki kocaman bıyıklı adam malları dikkatle inceliyorlar. Karılarının göğüs ölçülerini hesaplamaya çalışarak en büyük numaralısını, kocaman ve çok gelişmiş göğüslere uygun bir sütyeni seçip alıyorlar. Olay sessizce, en küçük bir gülümsemeye yol açmadan sona eriyor. Yaptıkları alışverişten memnun görünen bıyıklı kocalar kalabalığa karışıp gözden yitiyorlar.

Kapalı Çarşı'ya yakın bir yer: kaset sergileri, çoraplar, kasketler, kemerler, kadın mücevherleri, sandviçler, kaynamış mısır ve midye tavalar. İşportacılar müşteri denizini yarıp kendilerine bir yol açmaya çabalarlarken, yayaların kuşattığı zavallı bir kamyon manevra yapmaya kalkışıyor. Ancak bir iğne geçebilecek kadar yer olduğunu görenler Türklerin fantezi yetenekleri karşısında şaşkına dönecekler birazdan: çünkü kalabalık sokaktan Amerikan yapısı bir tank, üzerlerindekilerle birlikte, mantığa ve cisimlerin kasılma yasasına meydan okurcasına yaklaşmaktadır.

Kapaklarındaki yarı çıplak kadın fotoğraflarıyla seks dergileri banyoda ya da yatakta sere serpe uzanmış şehvetli gövdelere oldukça önemli bir seyirci kalabalığını çekiyorlar. Bu arada incecik, dergilerdeki kadınlardan çok daha güzel bir genç kız, kimsenin ilgisini çekmeden kalabalığın arasından geçip gidiyor.

5

Paris'te arada bir Kuzey Afrikalılara film oynatan sinemalara gittiğim olur. Bu tür sinemalar genellikle Hint, Arap ve karate filmlerinden oluşan bir program sunarlar. Üçüncü Dünya Ülkeleri'nden gelen seyircileri Avrupa ve Amerikan komedileri ya da psikolojik dramlar ilgilendirmez pek, onlar genellikle akıl almaz serüvenleri, olağanüstü öyküleri severler. Bu tür filmlerde bolca rastladığımız intikamlar, büyüler, kız kaçırmalar, şarkılar, kendi kendine konuşan kahramanlarla tatlı dilli hayvanlar bu konulara son derece duyarlı Üçüncü Dünya halklarının beklentilerine, düşlerine cevap verir.

Atatürk'ün gerçekleştirdiği kültür devrimi Türk halkını benzer meraklardan, bazı ilkel ve saf fantezilerin etkisinden uzaklaştırmış gibi görünüyor. Delhi'de, Karaşi'de, Kahire, Tunus ya da Fas'da kitleleri coşturan filmlere İstanbul'da pek ilgi gösterilmiyor. Her ne kadar Bruce Lee ve tayfası hayranlık uyandırıyorsa da, afişler başka tür bir sinemayı öne çıkarıyorlar: vazgeçilmez Amerikan savaş filmleriyle, bir islam ülkesinde olamaz sanılan ulusal porno.

6

Batı merkeziyetçiliği ve gerçek dışı düşler İslam dünyasını olduğu gibi görmemizi engelliyor. Bu durum İslam dünyasının modern ve laik halkasını oluşturan Kemalizm sonrası Türkiye için de geçerli. Türkiye çelişkileri, bölünmüşlüğü, değişkenliğiyle alabildiğine canlı ve devingen bir ülke. *"Midnight Express"* örneğinde olduğu gibi, Batı'da hep olumsuz yönleriyle tanıtılan, bazı uygarlıklar için yapılanın aksine (Budizm, Brahmanizm, vb.) renkli görüntüleriyle bile göz boyaması engellenen bu ülke, bize hem çok yakın hem de yeterince uzak. Türk toplumunu çekici bulmamız mümkün değil, çünkü Batılı toplumlara yakın bir konumda yer alıyor. Ama içine giremeyeceğimiz ölçüde de tutarlı ve yoğun bir toplum karşısındayız. Yakın ama tümüyle özümlenmesi mümkün olmayan Türkiye, gözlüklerimizin bize tehdit edici ve gülünç bir korkuluk gibi gösterdiği bu ülke, *"atlantik"* iktidarın kararsızlık içinde kıvrandığı, değerlerin birbiri ardından yıkıldığı histerik dünyamızda yavaş yavaş boy göstermeye başladı bile.

Çev: N. GÜRSEL

"Sergi ve küçük dükkânların istila ettiği kaldırımda sütyen dolu bir işporta arabası. Satıcı tekdüze bir sesle iskonto yaptığını söylüyor. Asık suratlı, ciddi mi ciddi, Şarlo'nun sessiz filmlerinden çıkıp gelmişler gibi iki kocaman bıyıklı adam malları dikkatle inceliyorlar..."

Turizmin zamanlaması bir harikaydı

OSMAN BALCIGİL

"Ağzı var dili yok
Karnı var barsağı yok"
(Bir Nevşehir bilmecesi.
Cevabı: Testi)

Kapitalizmin "geleneksel el sanatları"nın bazılarını derhal, bazılarını da tedricen yok ettiğinden çok söz edildi. Denildi ki; *"Plastikle, alüminyumla beraber, evlerde bakır, toprak eşya kullanılmaz oldu". "Yaygınlaşan soğutucular testiyi işlevsiz kıldı". "Her biri için günler boyu göznuru dökmek gereken oyanın, dantelin yerini saniyede metrelerce dokunan 'makine işleri aldı". "Halı ve kilim de yerini 'makine işi'ne bıraktı"* ... Ve eklendi; *"Güzellikler de onları üretenler de yok oluyorlar, tarihe karışıyorlar bir bir".*

Ancak galiba, turizmin, bir yandan kaynağı ve varlık nedeni kapitalizmin kendisine sunduğu imkanlarla gelişirken; öte yandan, zaman zaman onu silip-süpüren tavrına karşı çıktığından, bunun da genel olarak "geleneksel el sanatları"nı kurtaran bir işlev gördüğünden yeterince söz edilmedi.

* * *

Avanos, turizmin yardımıyla da olsa kapitalizmle başa çıkmayı beceren yörelere, Avanoslu çömlekçiler de kapitalizme rağmen ayakta durmayı beceren meslek erbaplarına verilebilecek, belki de en iyi örnekler.

60'lı yıllara kadar Avanos denildiğinde akla önce çömlekçilik gelirdi. Nevşehir'in en kalabalık ilçesi Avanos'ta halk, dün olduğu gibi bugün de halıcılık, şarapçılık ve çömlekçilikle geçimini sağlıyor.

50'lerde başlayan "kapitalistleşme hamlesi" bütün meslek erbablarında olduğu gibi, Avanoslu çömlekçilerin sırtındaki ağırlığını da her geçen gün biraz daha artırdı... Çarşıda, pazarda satılan plastik, alüminyum eşya sayısında meydana gelen gözle görülür artış; toprak, bakır eşyayı, neredeyse piyasadan sildi. Avanoslu çömlekçilerin yaptıkları "iş"ler, hem Avanos civarında, hem de uzaklarda tüccar aracılığıyla çömleklerini gönderdikleri büyük şehirlerde müşteri bulamaz oldu.

Avanoslu çömlek ustalarının büyük bir kısmı (benzerleri bakırcılar, örücüler... gibi) çömlekçilikten birer birer vazgeçtiler. Bazılarıysa inat ettiler; *"Baba mesleğidir"* dediler. "İş"lerini birer ikişer satmak pahasına da olsa dükkanlarını açık tuttular, çarklarını durdurmadılar.

Allahtan Avanos Kapadokya'daydı

Allah'ın gönlü Avanoslu çömlekçileri daha fazla bunaltmaya elvermemiş olsa gerek; Avrupalı, Amerikalı, Japon ayırmaksızın, gezmek görmek isteyen bütün insanların kafalarına "bir Kapadokya merakı"dır musallat etti.

Hepsi de birbirinden meraklı bu insanlar, çömlek ustalarının "in" misali atölyelerine ürkek ve şaşkın uzattılar kafalarını... Nasıl onlar bir testinin, çömleğin yapılışı karşısında şaşırmadan edemedilerse, Avanoslu çömlekçiler de —aynı olayın İstanbul'da bakırcıların ve başka yerlerde başkalarının başlarından da geçtiğinden kuşkusuz bihaberdiler— şaşırmadan edemediler onların kendilerini izlerkenki hallerine.

Başlarda; *"Biter, bunlar gider başkaları gelmez"* diye düşündüler. Zaman ilerledikçe; *"Bitmez, bunun sonu gelmez"* dediler kendi kendilerine ve birbirlerine. Söylediklerine kendileri de inanır inanmaz, "ekmek kapıları"na bir güzel çeki-düzen verdiler. Ve kapılarına koca koca tabelalar astılar:

"HİLMİ KÖRÜKÇÜ
VENEZ VOIR TRAVAILLER
LE POTIER DANS SON ATELIER
VOUS POUVEZ AUSSİ ESSAYER"

"CHEZ FERHAT
TOPFEREI
LA POTERIA
HITTITE"

* * *

Çömlekçilik zor bir meslek. Çömlekçi, yaptığı "iş"leri ancak belli bir hararet ve nem ortamında bekletirse sonuç alabiliyor. Bu nedenle dükkanını yerin dibinde, çamur bir zeminin üzerinde kurmak zorunda. Ya da daha doğrusu çömlekçi ustası; büyükbabasından babasına, babasından kendisine kalan, kendisinden de çocuklarına kalacak dükkanının yerini değiştirmek, daha rahat ve ferah bir yere çıkmak gibi bir "lüks"ü değil sağlamak, düşünemez bile.

Çömlekçinin katlanmak zorunda olduğu pek çok güçlükten biri de çarkını —üstüne çamur parçası oturtup, şekil vereceği döner platform— ayaklarıyla çevirmektir. Bunun eskiden iki nedeni vardı, şimdilerde nedenler üçe çıktı: Eskiden çömlekçiler, elektrik motoru "iş"lerini istedikleri gibi yapmalarına engel olduğundan, çarklarını, Eski Bronz Çağı'nın ikinci döneminden bu yana olduğu gibi ayakla çevirmeyi tercih ediyorlardı. İkinci nedenleriyse, çarkın döndükçe savurduğu rüzgardı. Bir seçim yapmak zorundaydılar; ya çarklarını bacaklarıyla döndürecekler ya da romatizma olacaklardı. Bu iki neden bugün için de geçerli. (Tetikte bekleyen romatizmayı bertaraf etmek için ayrıca, yaz kış demeden üstüste iki çift de yün çorap giymek zorundalar.)

Sözü edilenlere eklenen üçüncüsüyse; Avanoslu çömlekçi Hilmi Usta'nın deyişiyle **"Turiste karşı, çarkı ayakla çevirmenin daha bi hoş olması."** Mehmet Usta da aynı fikirde; "Yaptıkları bunca iyilikten sonra bu isteklerini kırmak da olmaz"dı ya zaten.

Hatta Avanoslu çömlek ustaları, çarklarını ayaklarıyla döndürmekle de kalmadılar, "gösterilerini rahat izlesinler diye, dükkanlarına sedirler, sedirlerinin üzerlerine de elişi kilimler koydular turistler için. Kendilerine "bahşedilen" ata mesleklerini sürdürebilmelerinin karşılığını bir biçimde ödemeliydiler... □